

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

J Ú N I U S

Új magyar közigazgatás felé

Szászok a magyarság és a románság közt

Magyarok a Kis-Szamos mellékén

Az arany és a kiiring harca

MARTONYI JÁNOS

PUKÁNSZKY BÉLA

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

IFJ. BOÉR ELEK

MAGYAR FIGYELŐ

Száznegyvenéves vers Erdély állapotáról – A németek Erdély gazdasági életében – Magyarország a Duna térségében – Vérébajmegbetegedések a Székelyföldön

SZEMLE

Szabédi László: Vita a magyar jelképrendszer körül

VIII. ÉVFOLYAM



KOLOZSVÁR 1943

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal;
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 12 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

T A R T A L O M

MARTONYI JÁNOS: Új magyar közigazgatás felé	325
PUKÁNSZKY BÉLA: Szászok a magyarság és a románság közt	336
ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS: Magyarok a Kis-Szamos mellékén	346
IFJ. BOÉR ELEK: Az arany és a kliring harca	359

MAGYAR FIGYELŐ:

SALAMON SÁNDOR: Száznegyvenéves vers Erdély állapotáról	373
VITA SÁNDOR: A németek Erdély gazdasági életében	375
SZABÓ ISTVÁN: Magyarország a Duna térségében	379
JAKAB ANTAL: Vérbajmegbetegedések a Székelyföldön	380

SZEMLE:

SZABÉDI LÁSZLÓ: Ész és bűbáj (Vita a magyar jelképrend- szer körül)	384
--	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

ÉLŐ NEMZETI SZELLEMEK

...Minden norma csak mint forma lehet állandó; mihielyt megtelik tartalommal, többé nem szabály, nem mérték, hanem tény és eredmény. Pl. a norma csak azt mondhatja az irodalmi alkotásra nézve, hogy a magyar nyelv szellemével, kifejező erejének szélesítésével, a magyar történelmi folytonosság és a néplélek alkotásainak felhasználásával örökbecsű irodalmi alkotásra törekedjünk. Ezt a normát nagyszerűen betöltötte Arany János, de Arany János maga mégsem norma, mert túl és kívül rajta még mindig érvényes a szabály, s el nem képzelhető, hogy minden irodalmi alkotás aranyjánosi stílust viseljen, mert ez a magyarság alkotó génuszának az elnyomorítása lenne. Nem lehet azt mondani, hogy csak az a politika magyar, amelyik akár a kurucos, akár a negyvennyolcas, akár a liberális, vagy totális állameszmét szolgálja, mert ezzel örökre elnyomorítanók a magyarság politikai génuszának a szabad működését. Csak azt állíthatjuk, hogy olyan politikát kell követni, amelyik az egész magyarságnak, a magyarságnak, mint életegységnek fizikai, szellemi és erkölcsi megerősítéséhez, átnemesítéséhez vezet, s a magyarságot mennyiségben és minőségben egyaránt fokozza.

Meg kell tehát állapítanunk, hogy nincs sehol egy olyan tárgyi vonás, amely akár az irodalomban, akár a művészetben változhatatlan kánonul, mérővesszőül elismerhető volna, s amelyikről azt lehetne mondani, hogy ami ezt a jegyet magán hordozza, az magyar, amiből hiányzik ez a jegy, az nem magyar. Eltűnt korszakok, vagy megkövült művelődések alkotásait vizsgálva, történeti szemmel meg lehet pl. állapítani, hogy az ilyen meg ilyen építkezési forma tiszta görög lelemény és mindenütt, ahol jelentkezik, görög hatásra lehet következtetni, de mindaddig, amíg a görög szellem élő és alkotó szellem volt, nem lehetett volna zárlatot csinálni és azt mondani: a görög szellem ezentúl ezt meg ezt a mintát köteles követni, különben nem nevezhető görög szellemnek. Perikleszel nem záródott le a görög szellem, nem záródott la Justinianus-szal sem. Lehetséges pl. azt mondani, hogy Délkelet-Európában bármely nép zenéjében jelentkező pentatonikus forma kétségtelenül magyar hatásra vezethető vissza, mert a magyar zene valóban pentatonikus, de nem azért mert magyar, hanem azért, mert ága és része annak az ősi ázsiai művelődésnek, amelynek bizonyos népfajokra és területekre érvényes szabálya a pentatonikus zene.

*Ravasz László: A magyarság.
(Mi a magyar? 31–32. l.)*

E SZÁM MUNKATÁRSAI

*Aldobolyi Nagy Miklós dr., középiskolai tanár, Szamosújvár * ifj. Boér Elek dr., a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem ny. r. tanára * Jakab Antal, a Székely Nép szerkesztője * Martonyi János dr., a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem ny.rk. tanára * Pukánszky Béla dr., a debreceni Tisza István Tudományegyetem ny. r. tanára, az »Ungarn« szerkesztője * Salamon Sándor, tanárjelölt, Kolozsvár * Szabédi László, író, Kolozsvár * Szabó István, az Ellenzék belső munkatársa * Vita Sándor, országgyűlési képviselő.*

E SZÁMHOZ MELLÉKELVE

találja t. Előfizetőnk a Hitel ezévi VIII. évfolyama első félévének tartalomjegyzékét, mivel folyóiratunk 6–6 száma külön is egy-egy vaskos kötetre terjed.

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

Vencsel József dr.: Erdély és az erdélyi román földreform.
Molter Péter: Falukutatás Bálványosváralján.
Albrecht Dezső: Magyarság a változásban.
Tamási Áron: Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
László Dezső: Korszerű magyarság.
Venczel József dr.: A székely népfesleleség.
Szabó István dr.: Az asszimiláció a magyarság történetében.
Zathureczky Gyula: Magyar politika Európában.
Tamás Lajos dr.: A román nép és nyelv kialakulása.
Martonyi János dr.: Közigazgatásunk reformja.
Szabó T. Attila dr.: A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
Ifj. Boér Elek dr.: Nagy tér-gazdaság.
László Gyula dr.: A magyar őstörténelem régészetről.

Makkai László dr.: Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
Erdei Ferenc: Parasztságunk legújabb alakulása.
Zathureczky Gyula: A magyar szellem forradalma.
Malán Mihály: A szláv veszedelem.
Bónis György dr.: Magyar törvény – magyar lélek.
Mikó Imre dr.: Kormányzó és kormányzóhelyettes.
Balogh Jolán dr.: Kolozsvár régi lakói.
vitész Bajty Tivadar dr.: Munkabérendszerek.
Gagybátori E. László: Kodály Zoltán és kórusai.
László Gyula: A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
Bíró József dr.: Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
Venczel József dr.: Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
Bárdossy László: Két világ között.
Palotás Zoltán: A geopolitika mint államtudomány.

ÚJ MAGYAR KÖZIGAZGATÁS FELÉ

AZ EGYÉN ÉS A KÖZÖSSÉG viszonya, a történelem csodálatos dialektikája szerint, örökösen változik. Újra és újra felhangzik az egyoldalú vitakérdés: melyik a magasabb érték, melyik jelent a másikhoz képest csupán eszközt? Az óvatosabb és bölcsőbb fogalmazás viszont csak így állítja fel a problémát: hogyan lehet és kell e tényezők között a hatásköröket legjobban elhatárolni és az összhangot biztosítani? De ne töprengjünk sokat a formulázás módján; szögezzünk le inkább két ténytet, amelyek igazsága felett – úgy hisszük – nem lehet vita. Az egyik az, hogy az egyes ember és az összesség egymáshoz való kapcsolatának alakulása a történelmi események egyik döntő eleme és rugója. A másik, kétségbe nem vonható körülmény, hogy a világi közösségek közül az újkor kezdete óta az *állam* az, amelyik a leghatalmasabb és az egyén életére a legtöbb befolyást gyakorolja. A közösségi gondolat előtérbe nyomulása tehát a gyakorlatban mindig az állami beavatkozás növekedésével egyértelmű.

Az állam cselekvéséről természetesen nem kell azt képzelnünk, hogy az feltétlenül az egyéni kezdeményezés és szabadság elnyomására irányul. Inkább az az állandóan hirdetett és többé-kevésbé meg is valósított célja, hogy az emberek minél szélesebb rétegeinek boldogulását mozdítsa elő. Fegyelmezettséget és esetleg áldozathozatalt kíván tőlük a közösség érdekében, letöri az individualizmusnak az összességre káros túlzásait, de mindezt azért teszi, mert így látja legjobban szolgálhatónak az egyének érdekeit is.

Napjainkban az emberek sorsa mindenesetre egyre jobban függ az államtól. Az egyének felé az államot leginkább *közigazgatása* testesíti meg, amelyre az állam a maga célkitűzéseinek rendszeres munkával való, gyakorlati megvalósítását bizza. Teljesen érthető tehát, hogy nemcsak a szaktudomány embereinek sorában, hanem a nagyközönség széles rétegeiben is egyre növekszik az érdeklődés a közigazgatás jó megszervezése, működésének tökéletesítése és a mutatózó bajok kiküszöbölése iránt. A vezetés gondját viselők között terjed a felismerés, hogy hivatása magaslatán álló közigazgatás nélkül eredményesen kormányozni nem lehet és hogy a korunk államférfiével szemben támasztott követelmények közt előkelő helyet foglal el a közigazgatás beható ismerete. A közvéleménynek, amelyet a hivatalokban eljáró ügyes-bajos emberek tapasztalatai alakítanak, ugyancsak messzemenő igényei vannak a közigazgatással szemben; ma már nem csak azt várja el tőle, hogy szabályt ne sértsen és az egyének jogait tiszteletben tartsa, hanem azt

is, hogy célszerűen, közelebről: gyorsan és gazdaságosan járjon el, valamint hogy az emberek szükségleteit kielégítse, tehát fogható eredményeket érjen el. Ez főleg azóta van így, amióta az állam egyre újabb problémák megoldását minősítette közfeladattá és vállalta magára. Ennek következtében a közigazgatás tevékenységi köre rendkívül kibővült; amíg régebben, hosszú évszázadokon keresztül csak hadsereg felállítására, adók szedésére és a rend fenntartására irányult, addig újabban a gazdasági életbe való mélyreható beavatkozást, a jövedelemeloszlás befolyásolását és különösen a szegény néptömegekről való intézményes gondoskodást, valamint a közegészségügy javítását és a népműveltség emelését is magában foglalja. A közigazgatás ma akárhányszor széleskörű tervgazdálkodást irányít, továbbá – divatos szóval országrendezésnek vagy térrendezésnek nevezett – nagyszabású telepítési és talajjavítási munkákat bonyolít le. Háború esetén a nemzet minden erejének mozgósítását is túlnyomóan a közigazgatás hajtja végre. Új munkaterületeinek többsége olyan, amelyen a siker nem kizárólag a hatalmi eszközök igénybevétele, vagy a jogszabályok helyes alkalmazásától függ, hanem a szakszerű felkészültségen és az eljárás célra vezető voltán fordul meg.

Végigtekintve az elmúlt évtizedek folyamán a különböző országokban érvényesült közigazgatási *reformtörekvések* múltját, azt az érdekes megfigyelést tehetjük, hogy azok eleinte a pillanatnyi szükség hatása alatt születtek, tehát rögtönzöttek és az egységes elgondolást nélkülözők voltak. Különösen az 1914–1918-as viláégés nyomán elharapódzott gazdasági válság gyakorolt az állam igazgatását egyszerűsítő különféle ötletekre serkentő hatást, mert ezek reményt nyújtottak a tisztviselők számának apasztására és általában a közületi kiadások – vagyis közvetve az adóterhek – csökkentésére. Az ilyen rendszertelen, a bajok gyökeréig többnyire nem hatoló kísérletek megbírálása és egy mélyen átgondolt tervbe való fokozatos beillesztése terén döntő szerep jutott mindenütt a *tudomány* képviselőinek. Ez annak volt köszönhető, hogy a közigazgatással való elméleti foglalkozás új, korszerű irányzatának képviselői sohasem vágyódtak a sokszor emlegetett »Eféantcsonttorony«-ba való visszahúzódás után, hanem ellenkezőleg, élénk kapcsolatot tartottak fenn az étellel és elvi tételeiket gazdag gyakorlati tapasztalatokból merítették. Szavukat nem mindig fogadták meg azonnal, de hatásuk mégis biztosan és feltartóztathatatlanul terjed.

Megállapításaink igazolására éppen a hozzánk legközelebb eső példát hozhatjuk fel: a magyar közigazgatási reform sorsát az utolsó húsz esztendőben. A közigazgatás méreteinek fokozatos növekedésével kapcsolatban ugyan már a századfordulótól kezdve rávetítődött néha az érdeklődés sugárkévéje a közhivatalok szervezetének és eljárásának egyszerűsítésére, mégis; a probléma csak az országnak az 1918-as katasztrófa után bekövetkezett megcsönkítésakor vált igazán égetővé. Az állam pénzügyi helyzete elkerülhetetlenné tette a tisztviselők jelentékeny részének elbocsátását; ez annál fájóbb intézkedés volt, mert nagy számban voltak közöttük olyanok, akik az elszakított területekről menekül-

tek. Keresni kellett tehát azokat a módokat, amelyek csökkentett létszám mellett is lehetővé teszik az egyre bonyolultabb ügyek megfelelő elintézését és a közönség gyors kiszolgálását. A törvényhozás és a kormány valóban számos ilyen célú rendelkezést hozott, először az államháztartásnak 1924–1926-ig, a Nemzetek Szövetségének közbenjöttével lefolyt szanálása során, majd az újra fenyegetően tornyosuló gazdasági válságjelenségek hatása alatt, az 1930-as évek elején.

E MÁSODIK NAGY RACIONALIZÁLÁSI KÍSÉRLETTEL kapcsolatban felvetődött tervek és gondolatok hamarosan *Magyary Zoltán* személyisége körül kristályosodtak; az ő neve azóta is elválaszthatatlanul kíséri közigazgatásunk elméleti és gyakorlati megújulásának mozgalmait. Amikor 1930 nyarán *A magyar közigazgatás racionalizálása* című, valóban korszakalkotónak mondható programmatikus művét közzétette, kerekén húsz évi közszolgálat állott mögötte. Ez idő alatt állandóan a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban működött, igen változatos beosztásokban, amelyek közül kettőnek volt eszméi fejlődése és tapasztalatai bővülése szempontjából nagy jelentősége. Egyfelől hosszabb ideig volt a minisztérium költségvetési előadója, ami mély bepillantást engedett számára a minden adminisztrációhoz nélkülözhetetlen anyagi eszközök felhasználásába. A feladatkörébe vágó kérdésekkel már ekkor a mindennapi rutinmunkán túlmenően, az elvi alapokat fürkésző szemmel foglalkozott, amit a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetem azzal ismert el, hogy az államszámviteltan előadójaul hívta meg. 1923-ban ma is standard-munkának számító tanulmányt tett közzé az állami költségvetési jog kialakulásáról és elméletéről;¹ ennek alapján ugyancsak a budapesti egyetem magántanárrá képesítette. Gyakorlati közigazgatási munkájának másik fontos örhelye a magyar felsőoktatási és tudományos intézmények kormányzatában nyolc esztendőn át való részvétele volt, legjavarászt az ezeket a nagyjelentőségű kérdéseket gondozó ügyosztályok főnökeként. Ennek, a magyar művelődéspolitikai egyik legtevékenyebb korszakába eső munkásságának maradandó emléket emelt a szellemi életünk kiváló egyéniségei közreműködésével szerkesztett *A magyar tudománypolitika alapvetése* (Budapest, 1927. 628) című műben,² valamint az ezekből az évekből származó, *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése* (Pécs, 1931. 233) címmel összegyűjtött tanulmányjaiban és javaslataiban. Ezekkel a publikációkkal példát mutatott arra, amit később elméletileg is hirdetett; arra, hogy a közhivataloknak sosem szabad megelégedniük az épen eléjük kerülő kérdések megoldásával, hanem jól átgondolt tervet kell készíteniök és annak következetes megvalósítására kell törekedniök.

Tisztviselői pályafutása alatt Magyary minden beosztásában oly nagy szellemi erőről és szervezési készségről tett tanúságot,

¹ *A magyar állam költségvetési joga*. Budapest, 1923. 223.

² Megjelent németül is: *Die Entstehung einer internationalen Wissenschaftspolitik*. (Die Grundlagen der ungarischen Wissenschaftspolitik. Leipzig, 1932. 683).

hogy a közigazgatásban annyira fontos »the right man on the right place« elvének hiánytalan megvalósulása volt az, amikor jelentős részfeladatokban kipróbált tehetségét az illetékes kormányzati tényezők egész közigazgatásunk megreformálásában akarták hasznosítani. Ezért nevezte ki *gróf Bethlen István* akkori miniszterelnök 1930 januárjában az ezt a célt szolgáló tárcaközi bizottság központi előadójává, majd 1931 elején a közigazgatás racionalizálásának előkészítésére hivatott kormánybiztossá. E két dátum közé eső időben, 1930 júniusában nyerte el a legmagasabb tudományos elismerést is: az ország fővárosának Pázmány Péter alapította ősi egyetemén a közigazgatási és pénzügyi jog tanára lett, ami természetesen a közoktatásügyi minisztérium munkájából való kiválását jelentette.

Kormánybiztosi minőségében Magyary Zoltán két esztendőn át dolgozott, alapos vizsgálat tárgyává téve egész közigazgatásunkat és rendkívül értékes felismerésekhez jutva el. Hamarosan kialakította és közzétette a megoldandó feladatok rendszerét;³ egyúttal mindjárt kifejtette azt, a munkásságán azóta is vörös fonálként végighúzódo gondolatot, hogy minden reform sikerének előfeltétele a közigazgatás egységes irányításának megvalósítása a miniszterelnöki hatalom és felelősség ehhez szükséges növelése útján. Egyúttal hozzáfogott a kitűzött célok megvalósítását és különösen a közigazgatási gépezet eredményes központi vezetését lehetővé tévő teljes helyzetismeret biztosításához; ezirányú munkálatainak érett gyümölcse *A magyar közigazgatás tükre* című nagyszabású kiadvány (1932. 782), amely minden ügyre nézve pontosan feltünteti az elintézésében szerepet játszó hivatalokat. Számos egyéb adatgyűjtést is megindított, mint kormánybiztos és ezeken keresztül kialakította az elgondolásait szolgáló munkamódszer egyik legfontosabb mozzanatát: a tények pontos és tárgyilagos megállapítását.

Magyary Zoltánt a közigazgatás racionalizálására irányuló terveinek kivételében rajta kívül álló okok megakadályozták. Ezért 1933-ban lemondott a kormánybiztosságról és azóta tisztán tanzéki munkájának él. Semmi sem lenne azonban nagyobb tévedés, mint ezt a kifejezést a világtól való elzárkózásnak gyakran hitt értelmében venni. Magyary munkálkodása messze túlterjed az egyetemi előadásokon, vizsgáztatáson és az elvont, egyéni tudományos búvárkodáson. Széleskörű helyszíni tanulmányozással vizsgálta a legjelentősebb államok (Németország, Olaszország¹, Anglia, Egyesült-Államok, Szovjetunió) kormányzásának és közigazgatásának mai módszereit;⁴ így páratlanul gazdag nemzetközi összehasonlító anyag birtokában készítette el nevezetes jelentését az 1936-han, Varsóban tartott VI. nemzetközi közigazgatástudományi kongressz-

³ *A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása.* Budapest, 1931. 30; *A magyar közigazgatás racionalizálásának programja.* Budapest, 1932. 16.

⁴ Olaszországi útja során részletesen foglalkozott a pápai hatalom gyakorlásának igen tanulságos szervezetével is.

szusra *A kormányfő és segédszervei* címmel. A minden irányú szervezett kutatás lehetővé tétele érdekében mindjárt tanszékének elfoglalása után megalapította a budapesti egyetem keretében a Magyar Közigazgatástudományi Intézetet, amelynek szellemi munkaközössége az általa meghívott közigazgatási tisztviselőkől és tehetséges tanítványokból áll, anyagi felszerelését pedig gazdag könyvtár és dokumentációs anyag alkotja. Mind a saját, mind az intézet tagjainak tudományos eredményeit előadásorozatokban és a kiadványok egész tömegében igyekezett a közvélemény tudatába bevinni, sőt eszméinek terjesztésére 1938-ban folyóiratot is indított *Közigazgatástudomány* címen. Végül is – és épen ez az alkalom ösztönzött bennünket e jelentőségteljes pályafutás főbb állomásainak vázlatos áttekintésére – tizenkét évi professzori működés után elérkezettnek látta az időt arra, hogy gondolatrendszerét hatalmas szintézisbe foglalja össze, most megjelent *Magyar Közigazgatás* című munkájában.

EZ A KÜLSEJÉRE IS TEKINTÉLYES KÖNYV 674 oldal terjedelmű és még sincs benne egyetlen bekezdés sem, amelyet fölöslegesnek éreznénk. Tartalmának kivonatos ismertetése ezért igen nehéz vállalkozás lenne, de nem is ezt tekintjük célunknak. A szerző utal ugyan az előszóban arra, hogy mostani szintétikus munkájába belefoglalta régebbi tanulmányainak lényeges elemeit is; ennek ellenére hisszük azonban, hogy életművének felbecsülésénél mindenkor szem előtt kell tartanunk Magyary Zoltán valamennyi publikációját. Erre figyelemmel kíséreljük meg, hogy előbb összefoglaljuk szemléletének lényegét, eszmemenetének logikai vázát, azután pedig kipróbáljuk az így kezünkbe kapott értékes és sokoldalú prizmát néhány, a közérdeklődés sugarait különösen magára vonó részletkérdésben.

Magyarynak a közigazgatásról való felfogását mindenekelőtt az a főleg az amerikai elmélet és gyakorlat nyomán⁵ kialakult felismerés alapozza meg, hogy belső természete szerint az állam adminisztrációja is *ugyanolyan igazgatás, mint amelyet a nagy magánvállalatoknál látunk*. A köz- és a magánigazgatás területén felvetődő problémák sok tekintetben azonosak és a reájuk talált megoldásokat jó kölcsönösen figyelembe venni. Az állami apparátus vezetőinek és tagjainak tehát már ezért sem szabad elszigeteltségben érezniök magukat a nem-köz hivatalnokokkal szemben!

De mi is az igazgatás ilyen általános fogalmának a lényege? Egészen egyszerű szavakkal válaszolva, emberek és dolgok összefogását jelenti, ügyek elintézése, feladatok elvégzése érdekében. Ez a meghatározás két elemet hordoz magában; egyfelől *szervezetet*, másfelől *működést* jelent. Amikor szervezetről beszélünk, akkor az igazgatásra nyugalmi (statikus) helyzetében gondolunk, amikor pedig a működésről van szó, akkor az igazgatást mozgó (dina-

⁵ Az Egyesült-Államokbeli tanulmányútjának eredményeiről külön könyvet is tett közre: *Amerikai államélet*. Budapest, 1934. 302.

mikus) állapotában szemléljük. A két fogalmi elem között szoros összefüggés van: a szervezet sohasem öncél, hanem azért létesül, hogy működést fejtsen ki és ennek során minél nagyobb eredményeket érjen el. A működés sikeréhez viszont szükséges, hogy annak első fázisa a megfelelő szervezet létrehozásában, röviden a *szervezésben* álljon. Ennek során az elvégzendő munkát meg kell osztani a szervezet tagjai között és gondoskodni kell arról, hogy az egyes résztvevőkenységek összhangja állandóan biztosítva legyen.

Mindez nem pusztán játéka az elmének, hanem a közigazgatás kezelése és értékelése szempontjából döntő következményekkel járó, tehát gyakorlatilag is fontos alapvetés. A belőle adódó első tanulság az, hogy a közigazgatási szervezet sem önmagáért, pusztán díszként épült ki, hanem létjogosultságát az általa kifejtett munka adja meg. Tudnunk kell továbbá azt, hogy a közigazgatásnak a népesség szaporodása és még inkább az állami beavatkozás kiterjedése miatt állandóan növekvő szervezete különböző szempontokból végzett, világos tagolásra szorul, a kellő munkamegosztás és összhangbiztosítás érdekében. A közigazgatás mai hatalmas méretei mellett mindenképpen a szervezés kérdéseit kell figyelmünk középpontjába állítani; ez a szervezetet kiépítő és fenntartó tevékenység itt közelebről a személyzet alkalmazását és jó kezelését, a szükséges anyagok beszerzését és gazdaságos felhasználását, érthető és áttekinthető jogszabályok alkotását, technikailag célszerű ügyintézési módok megállapítását, valamint a tények ismeretének kellő adatgyűjtéssel való biztosítását jelenti. Ezeknek a szervezési intézkedéseknek a végrehajtásától fog függni a sokféle konkrét állami cél tulajdonképeni megvalósítását szolgáló, szakirányú közigazgatási működés sikere is.

A helyes szervezés kiindulópontja – amint ezt *Taylor* megállapította – annak belátása, hogy jó megoldás több lehet, de ezek közül legjobb csak egy és ehhez nem lehet találmányra eljutni, hanem módszeres vizsgálattal kell megkeresni és kikísérletezni. Ez az ún. tudományos üzemvezetés – az Európában meghonosodott kifejezéssel *racionalizálás* – fogalma, amelynek nemcsak a magán-gazdaságban, hanem a közületek tevékenységében is hasznosítható voltát először a francia *Fayol* ismerte fel, akinek ezt a nagy érdemét Magyary is kellően értékeli. Ő figyelmeztetett arra is, hogy a szervezés munkájának elvégzése legnagyobbbrészt a főnökökre hárul. Magyary ebből kiindulva számtalanszor hangsúlyozza azt, hogy a főnököktől különleges képességeket és szakértelmet kell megkövetelnünk.

A szervezés és ezen belül a főnöki funkció fontosságának mély átérzése váltotta ki Magyary Zoltánból a magyar közigazgatásra vonatkozó legsajátabb tételeit, amelyeket szét nem bontható logikai láncolatra fűzött fel. Kiemeli mindenekelőtt, hogy a szervezési feladatok közigazgatásunk egész területén egyformák és ezért egyöntetűen kell őket megoldani, úgy, hogy megállapítjuk rendezésük legjobb módját és ennek alkalmazását minden igazgatási ágban, minden hivatalnál kötelezővé tesszük. Evégből szükség van a közigazgatási szervezet *egységes irányítására*, más szóval az admi-

nisztráció fölé egyetlen legmagasabb főnök állítására. A közigazgatás feje elvileg az államfő (király, kormányzó), aki azonban – a magyar alkotmányjog írott és íratlan szabályai szerint – túlnyomórészt átengedi ezt a funkciót a kormánynak. A kormány viszont több tagból álló testület (minisztertanács), amely cselekvésre és cselekvés irányítására sohasem lehet annyira alkalmas, mint egy személy. Ez a személy természetesen csak az lehet, aki ma is »primus inter pares« a miniszterek között és a minisztertanácsban elnököl: a miniszterelnök. Őt kell az egész közigazgatás főnökévé tenni és neki az egyes miniszterekkel szemben utasítási jogot adni, amivel ezidőszentig – az egyéni miniszteri felelősség elve következtében – nem rendelkezik. Magyary teljesen tisztában van azzal, hogy ehhez a magyar alkotmány módosítására lenne szükség és ezt az alkotmányreformot nagy nyomattal sürgeti is.

A miniszterelnök ezt a megnövekedett hatáskörét csak úgy töltheti majd be, ha egy különleges szerv, az ú. n. *közigazgatási vezérkar* áll rendelkezésére. Általános szervezéstudományi igazság ugyanis, hogy nagy organizációknál a főnököknek külön segédszervre van szükségük a rájuk háruló teendők ellátásához. A „közigazgatási vezérkar” elnevezés a katonai vezérkar mintájára született és szerepe valóban hasonló lenne a katonai vezérkarokéhoz. Ennek a polgári vezérkarnak kirendelt közegei lennének az egyes minisztériumokban, továbbá legalábbis a középfokú közigazgatási szerveknél, avégből, hogy ezek főnökeit munkájukban segítsék és a miniszterelnök által kiadott szervezési irányelvek végrehajtásáról gondoskodjanak.

MAGYARY ESZMÉIRE a korábban kifejtett elvi alapokon kívül mindenesetre jelentős hatással voltak az első világháború óta kialakult *tekintélyuralmi rendszerek* is. Bő teret szentel az általuk keresztülvitt gyökeres újításoknak a legilletékesebb nemzetközi szellemi fórum, az 1936-os közigazgatástudományi kongresszus elé terjesztett nagyszabású munkálatában, amelyre már utaltunk és amelynek eredeti francia szövege később angol, lengyel és magyar nyelven, rövidített formában pedig németül is megjelent.⁶ Érdekesen foglalkozik itt a parlamentarizmus és a miniszteri felelősség megszüntetésének, valamint az egyetlen párt uralmának a közigazgatási munka eredményességére való hatásával. Fejtegetései jól bizonyítják, hogy a közigazgatási reform sorsa nagymértékben függ az államélet politikai atmoszférájától és hogy az alkotmányforma megváltoztatása jelentősen előmozdíthatja a közigazgatás eredményességét, mert meg tudja neki adni a cselekvés jobb feltételeit. Magyary azonban nem hagyja figyelmen kívül a *parlamentáris kormányzatú* országoknak (Anglia, Belgium, Svájc) a közigazgatás helyes irányítása terén elért eredményeit sem; bizonyos, hogy a

⁶ A kidolgozott téma francia címe *Le chef du gouvernement et ses organes auxiliaires* volt (Compte-rendu du Congrès, 647–801.). Későbbi angol feldolgozása *The industrial state* címmel jelent meg (Newyork, 1938. 203), magyar kiadása pedig *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból* (Budapest, 1937. 152) címet kapta.

közigazgatás munkateljesítményének fokozását szolgáló eszközöknek van egy olyan csoportja is, amelyet a tekintélyuralmat be nem vezetett államokban is lehet alkalmazni. Hiszen épen Magyary mutat rá ismételten a kormány politikai és adminisztratív funkciója közötti megkülönböztetés szükségességére; az előbbi a kormányzást, vagyis a nemzet egész életének bizonyos politikai célkitűzések szolgálatába állított és a körülményekkel számotvető irányítását jelenti, míg az utóbbi az ebben támaszúl szolgáló adminisztratív gépezet felett főnöki jogok szigorúan szakszerű gyakorlásában áll.

Ha teljesen eltekintünk a politikai rendszerrel való most érintett összefüggésektől, akkor is kétségtelenül igaz Magyarynak az a megállapítása, hogy a közigazgatásnak egységes irányításra van szüksége, ezt tehát meg kell valósítani. Ehhez a tanításhoz Magyary egy másik frappáns megállapítást kapcsol: a közigazgatást nemcsak felülről kell egységben szemlélni, hanem tudni kell azt is, hogy az *alulról*, a közönség, az igazgatottak oldaláról is egységet képez. Az egyes ember, a „névtelen magyar”, nem tesz különbséget a sokféle (felsőbb és alsóbb, állami és önkormányzati) közigazgatási szerv intézkedései és az általuk reárárt terhek között; különböző részletkérdésekkel foglalkozó szervek által elkövetett hibák miatt az egész „bürokráciával” elégedetlen. Minden közigazgatási tisztviselő legyen tudatában annak a messzemenő felelősségnek, amelyet ez a tény reárárt! Magyary erőteljesen és szabatosan fogalmazza meg azt a gyakran hangoztatott megállapítást, hogy a közigazgatás az emberekért van. „A közigazgatásnak nincs más létjogosultsága és más mértéke, mint az emberek, a nemzet szolgálata” (Magyar közigazgatás, 391.). A társadalmi igazságosság elvének mély átérzésére, bátor lélekre és meleg szívre vall az, amikor ebből egyúttal azt a következtetést is levonja, hogy a közigazgatás legyen pártatlan és mindenkinek bajával törődő: „Ne tegyen különbséget szegény és gazdag, barát és ellenség, kormánypárt és ellenzék, város és falu, magyar és nemzetiségi közt” (U. o. 138.). Úgyhiszük, ezen a ponton villan fel előttünk a közigazgatás munkájának legnehezebb belső problémája is: annak elbírálása, hogy az egyes embernek a hivatalnok előtt jelentkező igénye, érdeke fedi-e a közösség érdekét, vagy mennyiben ellenkezik azzal. Minden kérdésnek nem lehet eleget tenni, de még az elutasítás is legyen szeretetteljes és nevelő hatású. Fontos, hogy az emberek érezzék azt, amit Magyary a tatai népfőiskola megnyitásán oly egyszerű és találó szavakkal fejezett ki: „a közigazgatás nem ellenfél, hanem egy mivelünk..., azt akarja, hogy a magyarok országának jól menjen a dolga.”

Ahhoz, hogy a közigazgatás az embereket segíthesse, szükség van arra, hogy pontosan ismerje életkörülményeiket. A közigazgatásnak – akár a jó orvosnak – előbb meg kell csinálnia a *diagnózist* és azután kell a terápiához fognia. Magyary ezt a korábban nagyon kevésbé felismert igazságot nemcsak hangoztatta, hanem mindent elkövetett annak gyakorlati megvalósítására is. A vezetése alatt álló Közigazgatástudományi Intézet munkájának jelentékeny

része azt célozza, hogy az itt mutatkozó hiányokat pótolja. Magyary mindig kereste az együttműködést más tudományágak (földrajz, néprajz, statisztika, üzemtan, agrárpolitika, közegészségtan, műszaki tudományok) képviselőivel, hogy a közállapotoknak minél többirányú feltárását érhesse el. A ténymegállapítás teljes módszertanát teremtette meg a tatai járásban 1936 folyamán végzett helyszíni munka során; a gyűjtött anyag feldolgozása 1939-ig tartott, amikor *A közigazgatás és az emberek* című vaskos kötetben került ez a tökéletes helyzetkép a nyilvánosság elé.

Talán sikerült az eddig elmondottakkal megvilágítanunk azt, hogy Magyary felfogása szerint a közigazgatás működésével szemben támasztott legfőbb követelmény a kitűzött célok elérése, az eredményesség. Nem kell azonban azt gondolnunk, hogy a célszerűség hangsúlyozása mellett a *jogszerűséget*, a jogszabályok betartásának kívánalmát Magyary teljesen elejti. Csupán aránylagosan, az eddig megszokott beállításhoz képest tűnik úgy, mintha nála a jogeszme háttérbe szorulna. Egyik munkájában sem hagy kétséget afelől, hogy a XIX. századi jogállam (Rechtsstaat) vívmányait, nevezetesen a közigazgatási cselekvésnek jogi felhatalmazáshoz és korlátokhoz való kötését, továbbá ezek betartásának független bírói oltalom alá helyezését a XX. század államába is át kell menteni. Talán legjobb, ha saját szavait idézzük: „Az eredményesség követelményének megfelelő közigazgatás nem a jogállam eszméjének feláldozását, hanem továbbfejlesztését, kiegészítését jelenti egy további szemponttal” (Magyar közigazgatás, 81.). Sőt egyenesen sürgeti jogrendszerünk kiépítését azokon a területeken, amelyeken a szabályozás hiányos (közszolgálati pragmatika, közigazgatási eljárás és bíraskodás). Viszont fontosnak tartja, hogy ne törekedjünk minden részletkérdésben aprólékos jogszabályok alkotására, mert a jogállamnak ezt a követelményét az életviszonyok mai bonyolultsága mellett nem lehet többé betartani. A jogszabályok tekintélyének megóvását és a közigazgatás munkájának megkönnyítését egyaránt szolgálni kívánja az a javaslata, hogy a hatályos jogszabályokat tárgyak szerint csoportosított, hivatalos összeállításokban tegyék közzé.

A közigazgatásnak Magyary által fokozatosan kialakított új szemlélete, különösen a jogszerűség és a célszerűség kettős mérlegére való helyezése persze a vele való elméleti foglalkozás eddigi kereteinek tágításával jár. Magyary egységes *közigazgatástudományba* kívánja összefogni a közigazgatás szervezetére és működésére vonatkozó jogszabályokat feldolgozó, az európai kontinensen hosszú évtizedek óta szinte kizárólagos figyelemben részesített közigazgatási jogot és a közigazgatás helyes felépítésének általános elveit tartalmazó közigazgatástant, amelyet újabban főleg az amerikai szervezők gondolatai termékenyítettek meg; ez utóbbin alapszik a megvalósítandó célok kiválasztása, szintézisbe ugyancsak beletartozó közigazgatási politika is. A közigazgatástudománynak közel kell állania az élethez és a gyakorlati közigazgatást kell szolgálnia.

Azt, hogy Magyar tudományos eredményei a külföldön milyen elismerésre találtak, jól bizonyítja két külsőleges tény: 1936-ban, a varsói kongresszuson a Nemzetközi Közigazgatástudományi Intézet alelnökévé választotta, az 1942-ben Berlinben alapított Nemzetközi Állam- és Közigazgatástudományi Akadémia pedig a helyettes elnöki tisztségbe emelte.

AZ ÖSSZEFOGLALT ALAPGONDOLATOK fényével bevilágíthatunk a közigazgatás nehéz *részletproblémáinak* minden legkisebb zugába. Végigtekinthetünk segítségével a közigazgatásnak azokon a változatos szervezeti típusain, amelyeket a megoldandó kérdések különbözőségéhez alkalmazkodva kialakított. A tisztán bürokratikus szervek mellett ma is megértjük az önkormányzati alakulatok jelentőségét, amelyeknek az állam egyrészt saját tehermentesítése céljából, másrészt a helyi viszonyok jó ismerete miatt, meg politikai belátásból, az emberek könnyebb kezelése érdekében is átengedi az ügyek egy részének elintézését. Magyarval együtt kívánatosnak fogjuk tekinteni azt, hogy a régi történeti multra visszatekintő területi önkormányzatok (vármegye, város, község) mellett az azonos foglalkozást űző, vagy közös hivatási érdekekkel bíró egyénekből alakult testületi önkormányzatok is fokozott szerephez jussanak a közigazgatásban; ez a végrehajtóhatalom gyakorlásában való részvételük folytán sokkal öntudatosabb kapcsolatba hozza őket az állammal, mint amilyen érzelmi kontaktust a választójogon keresztül a törvényhozásban való közreműködésük jelentett. Az Európa több államában (Olaszország, Portugália, Spanyolország) kiépült korporatív rendszer értéke közigazgatástudományi szempontból abban rejlik, hogy az emberek bizonyos csoportjait közösen érdeklő kérdések intézésére olyan szervezeti formát hozott létre, amely a feladat természetének legjobban megfelel.

Sokat foglalkoztatják Magyarot a *közigazgatás és a gazdasági élet* összefüggései. Legutóbbi nagy munkájában külön szakaszt szentel a »gazdasági apparátus« feltárásának, amelyet a közigazgatás tényezőinek jól kell ismerniök, ha a nemzet anyagi erejét növelni akarják. Hiszen az állam egész gépezete erre az erőforrásra támaszkodik, ebből a rezervoárból teremti elő az adókat és más közszolgáltatásokat. A közigazgatás ma a gazdasági életbe léptenyomon beavatkozik, azt irányítja, sőt maga is folytat termelő, feldolgozó vagy kereskedelmi tevékenységet, az ú. n. közüzemeken keresztül. Ezek a közigazgatási szervezetnek további, különleges jellemvonásokkal bíró, mert a gazdálkodás követelményeihez igazodó alakulatai lesznek. Az állam anyagi szükségleteit persze sohasem elégíthetik ki egyedül a közüzemek, hanem a közigazgatási szervek munkájának elvégzéséhez szükséges dologi eszközöket (épületek, bútorok, írószerek) az állam a magániparosokkal készítteti el, illetve a kereskedőktől vásárolja meg. A közigazgatás tehát – magasabb közérdekből mellőzve itt a kényszerhatalom alkalmazását – a magángazdaság termékeinek fogyasztójaként jelentkezik. Első pillanatban hajlandók lennénk azt hinni, hogy jó, ha az állam ezekenél a munkálatoknál és vásárlásoknál minél bőkezűbb; meg kell

azonban gondolnunk azt, hogy itt az adózók filléreinek felhasználásáról van szó, tehát az anyagbeszerzésnek nagyon szakszerűen és takarékosan kell történnie, amit az eljárás központosításával szolgálhatunk legjobban. Végső fokon mindenkinek – még az állam szállítóinak is – az az érdeke, hogy a közület alkalmazza a gazdaságosságnak Magyary által mindenben vezéreszméül tekintett elvét: »az eredményt minél kisebb áldozattal és az áldozattal minél nagyobb eredményt elérni« (Magyar közigazgatás, 136.).

Magyary munkáit olvasgatva jól emléünkbe vésődik az, hogy a közigazgatás szervezete nem valami lelketlen mechanizmus, hanem élő és érző emberekből, a *tisztviselőkből* áll, akiknek tárgyilagos kiválasztása, képességeik fejlesztése, munkakedvük növelése az egyik legfontosabb „racionalizálási” feladat. Éles megfigyelésre valló megjegyzések vezetnek be bennünket a hivatal lélektanába. Példát kapunk arra, hogy a tisztviselők kötelességteljesítését milyen magas etikai nézőszögből kell megítélnünk; nemcsak engedelmességet és a hivatali idő betartását kell tőlük elvárni, hanem az igazmondást, a felek előzékeny támogatását, a nemzeti ségek nyelvének megtanulását, a felelősségvállalásra és javításra való állandó készséget és a feddhetetlen életmódot is. Az alárendelt munkáját irányító főnökökkel szemben még fokozottabb követelmények támasztására van szükség. Főnökké nem azt kell megtenni, akinek hosszú a szolgálati ideje és jól végzett valami sablonos részletmunkát, hanem azt, akiben megvannak az ehhez szükséges különleges tulajdonságok (pl. kezdeményező erő, ítélőképesség, higgadtság, emberismeret). A főnöki tehetség igazi próbaköve az, hogy valaki miképpen tud bánni a hozzá beosztottakkal és hogyan tudja azok munkateljesítményét a maximumra fokozni. Ez nemcsak a szigorúságon és a buzgóságon fordul meg, hanem a minden irányú igazságosságon, a dicséret és a korholás megfelelő alkalmazásán, az alárendelt munkájának teljes ismeretén és a bajaikban való megértő segítségnyújtáson. A főnök és alárendeltjei között olyan viszonynak kell kialakulnia, hogy »az alárendelt négyszemközt mindent megmondhasson neki, de a nyilvánosság előtt a főnökét feltétlenül védje« (Magyar közigazgatás, 132.). Az előléptetéseknel a jól vezetett minősítési táblázatok által nyújtott lelki fénykép legyen a döntő. Törödni kell azzal is, hogy a tisztviselők között a surlódásmentes együttműködést szolgáló, bajtársias szellem uralkodjék.

Sokáig pergethetnők még e gazdag életmunka által termelt gondolatokat. De talán elégedjünk meg azzal, hogy végső konklúzióként két tanulságra mutassunk még rá. Az egyik az, hogy az államéletnek és különösen a közigazgatásnak mélyreható átalakítása elől nem lehet többé kitérni; a megújulást szolgálhatja forradalom is, de végrehajthatjuk – és ez talán a bölcsőbb megoldás – a szükségesnek felismert reformok fokozatos megvalósításával, tehát megfelelő ütemű evolúcióval is. A másik igazság pedig az, hogy e munka közben mély bölcsességgel kell mindig összeegyeztetnünk az általános korszellemet és a különleges nemzeti sajátosságokat.

SZÁSZOK

A MAGYARSÁG ÉS A ROMÁNSÁG KÖZT

ÉRTEKEZÉSEM CÍME egy kis magyarázatra szorul: lényegében az erdélyi szász-román kapcsolatokról akarok szólni, de mindig azt az elvi tanulságot vizsgálva, hogy mit jelentenek ezek a kapcsolatok a magyarság szempontjából. Volt-e szerepe a magyarságnak a szász-román kapcsolatok létrejöttében, s ha igen, milyen volt ez a szerep? Másfelől a szász-román kapcsolatok módosították-e a két népnek a magyarsághoz való viszonyát? Segítettek-e hidat építeni a magyarság felé, vagy eleve, már létrejöttükben is a magyarság ellen irányuló célzat érvényesült-e? Ilyen és hasonló kérdésekre keresve feleletet, mégis indokoltnak tartom azt a címet, melyet szerény mondanivalómnak adtam.

Ezekre a kérdésekre nem könnyű feleletet találni. Igaz, hogy az erdélyi szász, sőt kisebb mértékben a román tudomány is évek óta foglalkozik a szász-román kapcsolatok feltáráásával. A kutatás ebben az irányban azonban nagyobb lendülettel éppen 1918 után indult meg, azokban az években, melyeknek politikai légköre igen kevésbé volt alkalmas arra, hogy a magyarság szerepéről a szász-román politikai kapcsolatok körül helyes ítélet alakuljon ki. Mindkét fél, a szász is, meg a román is, természetesen arra törekedett, hogy a kölcsönös kapcsolatok megvilágításánál lehetőleg saját kezdeményező, műveltség-terjesztő munkáját igyekezzék kidomborítani és magának igényeljen minden érdemet. De mindkét fél csodálatosan megegyezett abban, hogy a magyarság szerepét a kölcsönös kapcsolatok létrejöttében és alakulásában lehetőleg tagadja, vagy legjobb esetben elhallgassa. Ilyenmódon a szász-román kapcsolatok feltárásnál a magyarsággal szemben rendesen kettős elfogultság vezette a kutatókat; kétszeres kritikával kell vizsgálat alá vennünk az eddigi eredményeket, ha e kapcsolatokat a mi szempontunkból is helyes megvilágításban óhajtjuk látni.

Az erdélyi szász tudománynak a világháborút követő évtizedben megjelent alkotásai egyébként feltűnően mutatják az új hagyományteremtés szándékát is. Igaz, hogy lényegileg ezekben a munkákban is általában az a szellem szólal meg, mint a szász történetírás háború előtti műveiben. A középponti gondolat most is az ú. n. »anyaországgal«, azaz Németországgal való szellemi egység tudata, a törekvés itt is az, hogy ez a tudat a történelmi fejlődés szétágazó részjelenségeiben is világosan bontakozzék ki az olvasó előtt. Az addig magasán értékelt közvetítő tényezők rajza – a Habsburg-monarchia és a magyarság – azonban mindinkább elmosódik. A szász történetírók a Habsburg-monarchiának és a magyarságnak a háború után kialakult új helyzetben már nem tulajdonítanak a szász történelem szempontjából olyan jelentőséget, mint ezt addig hangsúlyozták. E helyett műveikben – halványan és bizonytalanul, de mégis észrevehetően – egy új történelmi folytonosság kör-

vonalai tárulnak elénk: a szász-román együttműködésé és szolidaritásé. Különösen tanulságos ebből a szempontból vizsgálat alá vennünk *Teutsch Frigyes* hatalmas szász históriájának 1926-ban megjelent utolsó kötetét. Az érdekes szász történetíró ebben a kötetben a kiegészéstől 1919-ig haladó fejlődést rajzolja, s ez különösen alkalmas volt az új hagyományteremtő gondolat kidomborítására. De érdekes megfigyelnünk, hogy e gondolat hatása alatt a történetíró visszatekintéseiben miként módosul a régi korszakok képe is, miként értékelődnek át a kutatás addig megtámadhatatlannak hitt és véglegesnek elfogadott eredményei. Legyen szabad bizonyítékul csupán egy példát említenem. *Teutsch Frigyes* az 1905-ben elhunyt *Höchsmann János* történelmi kutatásairól szólva, különös melegséggel méltatja azt az érdemét, hogy új szempontból világította meg a szászok magatartását a Ferdinánd és Zápolyai közt lefolyt küzdelemben: a szászok – mondja *Teutsch Frigyes Höchsmann* szerint – Zápolyaival Erdély különállásáért harcoltak, míg végre Ferdinánd »praktikáinak« sikerült őket egy időre a maga számára megnyernie. 1918 előtt a szász történetírás a Ferdinánd és Zápolyai trónharcáról és ezzel kapcsolatban a szászok állásfoglalásáról szólva nem győzte hangoztatni a »Deutsche Treue«-t, ezzel is jelezve, hogy milyen súlyt helyez a szászok Habsburg-hűségének kidomborítására. Annál feltűnőbb, hogy *Teutsch Frigyes Höchsmann* régen feledésbe merült kutatásainak csak 1926-ban szentel figyelmet, mikor megállapításaihoz némi politikai mellékíz is járul. Természetes, hogy minél előbbre haladunk az erdélyi szász történelemben, annál érezhetőbb *Teutsch Frigyes* előadásában a szász-román szolidaritás gondolatának ereje. A 19. század történelmében a »magyar hatalomvágy« ellen viselt harcok rajzánál különösen bőven adódik alkalom e gondolat hangsúlyozására. *Teutsch* meleg rokonszenvvel emlékezik meg *Baritum*nak 1874-ben lefolyt sajtópöréről, melyben erdélyi szász ügyvéd képviselte sikeresen az »igaz« ügyet, s az erdélyi szász politikusok mellett részvételt adózik a román ügy börtönviselt hőseinek: *Bobancunak*, *Slavicinak*, *Albunak* és társainak. Hálásan jegyzi fel *Teutsch*, hogy *Trefort* 1879-ben tárgyalt népiskolai törvényjavaslatával szemben a magyar főrendiházban az erdélyi szászok helyett is a román főrendek foglaltak állást – mint mondja – sikertelenül! *Trefort* középiskolai törvényjavaslatának is az egyesült szászság és románság volt egyedüli komoly ellenzéke. Különös figyelmet szentel *Teutsch* e szolidaritásnak az *Apponyi-féle* népoktatási törvényjavaslat ellen vívott parlamenti küzdelem ismertetésénél. *Popovics*, *Vajda*, *Maniu*, de különösen *Goldis* beszédei ékes fegyvertényként bontakoznak ki az olvasó szeme előtt. A magyar kisdédóvó-törvényjavaslattal szemben viszont *Sturdza* román szenátort lépteti fel tekintélyként, akinek nyilatkozata szerint ez a törvény »ázsiai barbárság s európai néphez méltatlan«. Legrészletesebben *Tisza István* megegyezési kísérletei kapcsán emlékezik meg *Teutsch* a románokról, s bár sajnálja, hogy a multban a testvéri együttműködést gyakran megzavarta az a körülmény, hogy a románok kész eszközei lettek a mindenkori kormányoknak s a szászokban csak ellenséget láttak,

– meleg rokonszenvvel és megértéssel az ország »egyik legelnyomottabb és legüldözöttebb népfajának« nevezi őket. Személyeinket tetszés szerint folytathatnók, de úgy gondoljuk, eddigi példáinkból is meggyőzően kitűnik, hogy Teutsch összefoglaló műve az elfogultság említett kettős rétege mellett az új hagyományteremtés szándékával is megnehezíti a szász-román kapcsolatok magyar szempontból tárgyilagos megítélését.

Mindezekkel a gátló tényezőkkel számolnunk kell. A magyar kutatás az utóbbi esztendőekben rámutatva a magyarság sokirányú ösztönzésére és kezdeményezésére a román szellemi élet, főképp pedig a román tudomány és irodalom kialakulásában, gyakran vetített fényt a szász-magyar művelődési kapcsolatok némely részletére is. Legyen szabad ebből a szempontból csupán *Gáldi* László alapos tanulmányaira hivatkoznom. Mind ő, mind a többi magyar kutató tárgyilagosan mutatott rá a szász-ság műveltségterjesztő érdemeire a szász-román kapcsolatok néhány szakaszában, de természetesen nem hagyhatták figyelmen kívül a magyarság szerepét sem. Úgy hisszük azonban, hogy még igen sok részletet nem látunk tisztán; ezeknek feltárására egyformán kötelez az igazság tudományos szolgálata és a magasabb nemzeti érdek. Kötelez akkor is, ha a szász-román kapcsolatok vizsgálatánál többnyire magyarelles szándékokba ütköznenék, ha e kapcsolatok vizsgálatának eredménye magyar szempontból lehangoló, elszomorító kép lenne is. Mert hiába akarnók szépíteni a valóságot: bármennyire számot vetünk a szász, meg a román kutatók elfogultságával, el kell ismernünk, hogy a szász-román kapcsolatok egy része valóban magyarelles célzattal jött létre. Ez a keserű igazság azonban nem menthet fel bennünket a kapcsolatok szigorúan tárgyilagos vizsgálata alól. Csak akkor járhatjuk biztosan a jövő közös útját, ha illúzió nélkül ismertük meg népeink egymásközötti viszonyát a multban.

RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSUNKBAN természetesen nem térhetünk ki a szász-román kapcsolatok egész történetére, csupán néhány jellemző példát ragadunk ki, mely az eddigi magyar szakirodalomban kevésbé szerepel. Legkevésbé látjuk a magyarelles céltatot a szorosabb értelemben vett művelődési kapcsolatoknál, melyeknek helyes megítéléséhez azonban mégis szükség lenne kutatóink helyreigazító, kiegészítő munkájára. A népi hagyomány körében mutatózó kapcsolatok feltárásánál pl. a szász kutatók már régebben azt próbálták bizonyítani, hogy Ámor és Pszihé története, mely Apuleiusnál olvasható, román közvetítés útján került az erdélyi szász mesébe. A közvetítés útja persze homályban maradt, mert a történet magyar változatait csaknem teljesen figyelmen kívül hagyták. Hasonlóan egyoldalú eljárás volt a román népdalkutatás részéről a »dákóromán« népdal hatásának tulajdonítani az erdélyi magyar meg szász népdalok bevezető természeti képét. Mindenki, aki akár csak felületesen is ismeri a magyar népdalt, tudja, hogy a bevezető természeti kép legjellegzetesebb ősi sajátossága. – Áttérve a szellemi fejlődés dokumentumaira tudjuk, hogy a humanizmus, reformáció és általában a román írásbeliség megindulása körül adódó

szász-román kapcsolatokat kutatásunk magyar szempontból is kielégítően tisztázta. Tudjuk pl., hogy Frankenstein *Franck Bálint* 1679-ben magyar alexandrinusokban fordította le Ovidius szentenciáit négy nyelvre: magyarra, németre, románra és szász tájnyelvre; a fordítás román szövegei a román irodalom legrégebb időbelileg rögzíthető költői kísérletei közé tartoznak. *Franck* fordításaiban magyar helyesírást használ – amint a korabeli román nyomtatványokban általában gyakran találkozunk magyar helyesírással – és mintája valószínűleg *Fogarasi István* 1558-ban megjelent *zsoltár*-fordítása volt.

Kevésbé ismert az újabkori szász-román kapcsolatok néhány magyar szempontból fontos fejezete. A 17. században a Havasalföld és Moldova korábban szász telepei egyre inkább beolvadtak a gyorsan szaporodó románságba, a 18. században viszont új szász kivándorlás indult meg Erdélyből a Kárpátokon túl eső területekre. A kivándorlást előmozdíthatta az a körülmény is, hogy a szászok között a 18. század folyamán erősen terjedt a román nyelv ismerete. *Heydendorf* *Konrád* medgyesi polgármester II. Józsefet kísérve egyik erdélyi útján, tolmácsként szerepelt az uralkodónak egy román paraszttal folytatott beszélgetésénél. II. József a tolmácsolás után megkérdezte tőle, jól bírja-e a román nyelvet, mire *Heydendorf* azt válaszolta, hogy az ő székében minden szász úgy beszél oláhul, akár anyanyelvén, hiszen naponta akad dolguk egymással és az oláhoknak eszükbe sem jut, hogy a szászok nyelvét megtanulják. A szász vállalkozási kedv, meg egyéb körülmények mellett nyilván a román nyelvismeret terjedése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a 19. század első felében számottevő polgári, különösen iparosréteget találunk a Kárpátokon túl lassabban fejlődő román városokban. Ez a réteg a szellemi életbe is egyre erősebben bekapcsolódik, annál inkább, mert a szász értelmiségből is többen Moldvában telepednek le, és írói meg tudományos munkásságukkal a románság szolgálatába állanak. A szász értelmiség Romániába szakadt tagjai közül sokoldalú munkásságánál fogva elsősorban *Flechtenmacher Keresztély* érdemel figyelmet. *Flechtenmacher* a moldvai kormány meghívására 1813-ban ment *Jassyba*, hogy ott *Ananias* görög jogtudóssal együtt a moldvai polgári törvénykönyvet megszerkessze. Később, – mikor a gimnáziumokba bevezették a német nyelv tanítását – mint tanár működött, majd állami jogtudóssá nevezték ki, 1835-ben pedig kulturális érdemeinek elismerésül az örökös bojárak rendjébe emelkedett. *Flechtenmacher* sokirányú működése román szempontból valóban figyelemreméltó: Moldvában ő vezette be a korszerű jogszolgáltatást és fáradhatatlan szervezőkészségével, szüntelen ösztönzéseivel új, választott hazája szellemi életének köztiszteletben álló, vezető személyisége lett. Irodalmi munkássága magyar szempontból legalább is naiv tájékozatlanságra vall történelmünk fontos szakaszaiban, s ezt a tájékozatlanságot lelkes románbarátsága sem érteti meg. Hol németül, hol románul ír. 1839-ben az új esztendőre írt terjedelmes költeménye a román népnek, a régi Róma méltó fiainak hősi tetteit magasztalja: a román dicsőség legnagyobb megtestesítője azonban nem más, mint Hunyadi János,

a második Traján, aki rettenthetetlenül szembezállt az ozmán birodalom előretörésével. Román hősként áll előttünk Hunyadi Flechtenmacher egy másik hosszabb költeményében is, de itt mellette áll méltó utóda, Széchenyi István, a magyarság nagy fia is. A Vaskapu megnyitása a hajózás számára, mely a nyugati művelődés végleges győzelmét jelenti a keleti barbársággal szemben, a szász költő szerint nem egyéb, mint Hunyadi hősi harcának diadalmas és korszerű betetőzése. Aligha lenne igazunk, ha Flechtenmacher torz történeteszemléletében elfogultságot vagy épen magyarellenes célszót akarnánk felfedezni. Egyszerűen naív tájékozatlansággal állt a magyar történelemmel szemben, vagy pedig eszményei szellemében vegyítette a magyar és román történelem részleteit. Mert Flechtenmacher szívvel-lélekkel a nyugati szabadelvű eszmék híve volt. Rendületlenül hitt a népek testvéri egyesülésében s e cél érdekében kereste a kapcsolatot – a román, sőt a magyar szellemi élet felé is. Fia, Sándor a 19. század negyvenes éveiben a régi Románia, főként a Havasalföld zenei életét próbálta európai színvonalra emelni és a magasabb kulturájú országok zenei fejlődésébe bekapcsolni. Munkássága részleteit vizsgálva a magyar előzményekre, erdélyi főuraink hatékony zenepártolására és erdélyi városaink virágzó zenei életére kell gondolnunk, melyre épen a legutóbbi években meggyőzően mutatott rá zenetörténeti irodalmunk. Ezek a magyar előzmények teremtették meg az előfeltételeket *Flechtenmacher Sándor* törekvései számára is. Ő maga mint zeneszerző különösen néhány dalával kétségkívül maradandó értékeket adott a román zeneirodalomnak, de szervező munkáját, s ennek zenei kultúrát teremtő eredményeit a magyar példaadás nélkül csak hiányosan értjük meg. A szász-román kapcsolatok ismételten azt is igazolják, hogy a magyarság gyakran hatékonyan támogatta a román művelődési törekvéseket. Érdekes és eddig kevésbé ismert példát találunk erre az első románnyelvű hírlap megindítására irányuló kísérletek körül. A szász kutatás rámutatott arra, hogy a *Bauszner* Frigyes által 1776-ban alapított nagyszebeni Szent András szabadkőműves páholy, melynek sok magyar és román tagja is volt, az alapítás után nem sokára irodalmi társasággá alakult át és több szász meg román szellemi mozgalom középpontja lett. Ebben a társaságban merült fel először egy erdélyi román hírlap megindításának terve. A tervet leghatékonyabban *Bánffy György* szabadkőműves »testvér«, erdélyi gubernátor karolta fel, aki 1789-ben maga járt el Bécsben, hogy megszerezze a lapengedélyt és biztosítsa a kedvezményes postai szállítást. Fáradozása azonban nem járt sikerrel: a lapengedélyt megszerezte ugyan, de a kedvezményes postai szállítást a bécsi udvari kancellária nem volt hajlandó biztosítani. Ilyenmódon a hírlap megindításának terve nem valósulhatott meg, sőt az ezirányú kísérletek később is sikertelenek maradtak, mert a reakció előretörésével az udvari körök az erdélyi románságot is féltették a francia forradalmi eszméktől, és hitük szerint minden hírlap közvetve, vagy közvetlenül ezeket terjesztette.

Hasonló magyar érdekű részletek bőven akadnak a szász-román művelődési kapcsolatok történetében. Közvéleményformáló hatásuk

évtizedeken keresztül, sőt olykor napjainkig érvényesül – rendszeren a magyarság hátrányára. Tárgyilagos feltárásuk, részletes vizsgálatuk épen ezért fontos feladat; fontos azért is, mert ismételten a tények erejével igazolják a magyarság kezdeményezését a dunavölgyi népek szellemi életének kialakulásában.

MÉG NAGYOBB FIGYELMET ÉRDEMELNEK a 19. század negyvenes éveitől kezdve fejlődő szász-román politikai kapcsolatok, melyekben már közvetlenül és tudatosan érvényesül a magyarellenes szándék. Flechtenmacher Keresztély példája mutatja, hogy a szász értelmiség a nyugati liberális eszmék szellemében közeledik a románsághoz. Elvértve hallunk ugyan hangokat a szász sajtóban és irodalomban a »román veszedelemről« is, de nagyobb hatást nem keltenek. A »román veszedelem« hangoztatása szász részről a negyvenes években fellángoló nyelvi harc folyamán egyébként sem őszinte: rejtett célzata az, hogy a szász nép vezetői ezt a veszedelmet idézve hatékonyabban gáncsolhassák el a magyar nemzeti reformpolitika törekvéseit. Különösen érdekes ebből a szempontból *Roth István Lajos*, az ismert nagy szász népnevelő »Der Sprachkampf in Siebenbürgen« c. sokat idézett röpiratának »Panslavismus oder Wallachen und Adel« feliratú fejezete. »A kolozsvári országgyűlésre egybegyűlt urak – olvassuk itt – hadd teremtsenek csak hivatalos nyelvet és örüljenek, hogy a gyermek megszületett; arra azonban semmi szükség nincs, hogy valamelyik erdélyi nép nyelvét országos köznyelvnek nyilvánítsák. Ez a köznyelv nem a német lesz, de a magyar sem, hanem az oláh... Hiába dugja a kergetett strucc fejét a bokorba. Mihelyt két különböző nemzetiségű atyafi találkozik, akik nem értik meg egymás nyelvét, rögtön az oláhhoz folyamodnak, mint biztos tolmácshoz«. A szász kulturpolitikus egyébként saját népe szempontjából nem tartja aggályosnak az oláh nyelv előretörését, csupán azért hivatkozik rá, hogy gondolat-sora végén annál hatásosabban emelje fel komor, intő szavát az országgyűlési rendek felé: »Urak! Szelet vettek és vihart arattok majd!«

Az unió körül harccá élesedett vitában a szász történetírók és publicisták szerint könnyen alakulhatott volna ki természetes szövetség a szászok és románok között, – ha az erdélyi szász meg román köznélemény önmagában is nem oszlott volna meg a Magyarországgal való közjogi kapcsolat kérdésében. De mindkét nép sorai-ban akadtak súlyoszávú, köztiszteletben álló férfiak, – példaként csak *Cipariu* és *Gooss* nevét említjük – akik nemcsak elkerülhetetlenek, hanem egyenesen kívánatosnak tartották a Magyarországgal való egyesülést. A legtöbben tanácstalanul álltak és tehetetlenül vergődtek a nehéz elhatározás kényszerében.

A harcban néhány szász író és politikus mégis határozottan a román megoldás mellett szállt síkra. Köztük elsősorban a regényíró *Roth Dánielt*, a »Transsylvania« szerkesztőjét kell kiemelnünk, akinek 1848 májusában Nagyszebenben névtelenül megjelent röpirata »Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie« egy ideig szenvedélyes viták középpontjára

ban állott. Roth Dániel Bécsben töltött teológiai tanulmányévei után Jassyba került német lelkésznek. Itt Flechtenmacher Keresztély társaságában és az előkelő bojár-családokkal való érintkezésben támadt fel mély rokonszenve a románság iránt. Igaz, hogy nem-sokára elhagyta Jassyt, sőt a lelkészi pályának is hátat fordított és Münchenbe ment, hogy ott orvosná képezze ki magát, de románbarátságát változatlanul megőrizte. Erdélybe visszatérve mégis lelkészi állást vállalt Hermányban, mint közíró, majd mint lapszerkesztő azonban csakhamar a politikai élet sodrába kerül. Röpiratában az unió kérdését természetesen mindenekelőtt a szászok szempontjából vizsgálja. Ebben a súlyos kérdésben az országgyűlés szerint semmiesetre sem dönthet a harmadik rendi nemzet, a szászság nélkül, a szászoknak pedig életérdeke, hogy az unió ne jöjjön létre, mert ez ősi jogaiknak és politikai súlyuknak feladását jelentené. Ezért a szász nép ne tüntessen elhamarkodott módon a magyarság mellett, amint ezt a brassóiak tették, hanem őrizze meg józanságát, egységét és egyszerűen ne küldjön követeket az országgyűlésre. Pozitív javaslata az, hogy a szászság lépjen szorosabb közjogi kapcsolatba a románsággal; közös állásfoglalásuk és törekvéseik célja pedig egy nagy dákoromán birodalom legyen, mely Erdélyt, Moldovát és a szűkebb Romániát egyesítse az osztrák császár uralma alatt. »Dácia jövője – mondja Roth Dániel – egyébként is a számbelileg erős románság kezében van«. Román szempontból pedig szerinte egyedül a javasolt nagyromán megoldás a helyes, mert Erdély nélkül a jövő Romániájának »igen kedvezőtlen földrajzi helyzete lenne, s már ezért sem állhatna meg sokáig, Erdéllyel együtt viszont kerek, zárt szilárd egységet alkothatna az ország«. De igen kedvezőnek látja ezt a megoldást szász szempontból is: a románság hálát érezhet a szászok iránt, akiknek földjén mindég szabadnak tekinthette magát, így joggal remélhető, hogy a németység a megalakuló román birodalomban nemzeti jellegét megőrizve, valláserkölcsi, művelődési és politikai szempontból egyformán sokat ígérő fejlődés elé tekinthet.

Érdekes, hogy Roth Dániel merész tervét a szász és román értelmiség épen olyan beteges agyrémnek tekintette, mint a magyar közvélemény. A szász sajtó részéről az élénk képzeletű államszervező mindjárt a röpirat megjelenése után szigorú leckéztetést kap: hagyja abba a románság izgatását, mert ez aligha hálálja majd meg »apostoli« ébresztő munkáját. A szász sajtó intelmeit megértjük: Roth Dániel terve a szászság legföltettebb kincsének, a priviligiumoknak épségben tartására semmivel sem nyújtott több garanciát, mint a Magyarországgal való unió, de nem vette eléggé figyelembe a német faji gondolatot sem, mely ekkor már az egész szász értelmiséget egyformán áthatotta. De érthető volt a román közvélemény idegenkedése is: ha józanul gondolkodott, a névtelen röpiratíró koncepciójában alig láthatott egyebet, mint ravasz fogást arra, hogy a románságot gyanuba keverje és kompromittálja; ez a koncepció – mondták az erdélyi románok politikai vezetői – inkább a gyanúsító, mint a gyanúsított jellemére vet árnyékot. Ez az ítélet néhány évtizeden keresztül változatlanul fenntartotta

magát; csak a kilencvenes években figyeltek fel Roth Dániel röpiratára: lefordították román nyelvre, méltatták mély megértését a románság törekvései iránt, 1918 után pedig mint Nagyrománia első publicisztikai dokumentumát magasztalták. Végül a magyarsággal szemben Roth Dániel maga is annyira vétkesnek érezte magát, hogy a honvédsapatok előrenyomulásakor Romániába menekült; nem is tért vissza többé szűkebb hazájába: szemevilágát veszítve, honvágytól gyötörve kínlódta át életének utolsó 10 esztendejét. Rendíthetetlen románbarátsága szépirodalmi munkáiban is minduntalan kifejezésre jut. Románjai idealizált alakok; nem félvad barbárok, hanem magas erkölcsi fokon álló, fejlett jogérzékkel bíró, bátor és lovagias emberek. Különösen »Der Pfarrhof von Kleinschenk« c. kuruckori novellájának egyik alakja, Mustez béres, valóságos Jókai-hős, aki eszményien tiszta lelkével és ragyogó tehetségével az egész világot bámolatba ejti.

Hasonló módon, mint Roth, gondolkodott egy ideig az erdélyi kérdésről a szászok egy másik érdekes író egyénisége, *Marlin* József is. Lángoló szabadságszeretete és vérmérséklete valóban emlékeztet *Petőfi*re, akivel a szász irodalomtörténetírók szívesen hasonlítják össze. Nyugtalan vére azonban szüntelenül egyik táborból a másikba hajtja. A márciusi napok lendülete magával ragadja: Pestre megy, beáll nemzetőrnek és a szerkesztésében megjelenő »Pesther Zeitung«-ban közreadja politikai programját »Politisches Programm an die Siebenbürger Sachsen« címen, melyben lelkes hangon próbálja megnyerni szűkebb honfitársait a magyar szabadság és az unió ügyének. De csakhamar éles fordulat áll be magatartásában, s már 1848 októberétől kezdve olyan szellemben szerkeszti a »Pesther Zeitung«-ot, hogy menekülni kénytelen, mikor a honvédsapatok Pest-Budát elfoglalják. Marlin alig egy esztendő múlva osztrák szolgálatban fejezi be rövid, hányatott életét.

A románság felé már bécsi tanulmányévei alatt érdeklődéssel fordul, valószínűleg egy román diáktársa ösztönzésére. Egyik bécsi folyóiratban terjedelmes tanulmányt közöl a román nyelvről, népköltészetéről és irodalomról, és sikerrel fordít román népdalokat. Még fontosabb azonban, hogy szász néptársaival szemben is hangsúlyozza a románság jogos politikai igényeit és még magyarbarát programjában is elengedhetetlennek tartja ezeknek az igényeknek a kielégítését. Szépirodalmi művei, különösen »Baba Noak, der Walache« c. novellája és »Horra« c. töredékben maradt regénye, ugyancsak tele van a románság iránt érzett rokonszenvének megnyilatkozásaival. Hora és Kloska lázadását a liberalizmus szellemében épen úgy a nagy világszabadságharc egyik szakaszának tekinti, mint a francia forradalmat, vagy a magyar szabadságtörekvéseket, s ezért fenntartás nélkül lelkesedik érte. A román népvézerek tragikuma szerinte az volt, hogy megelőzték korukat és »minthogy saját soraikban a szabadságnak még gondolatát is megölték, a törvény bosszúja régi igájukba hajtotta őket vissza«.

Érdekes, hogy egyidejűleg Schuller János Károly, érdemes szász tudós merőben más álláspontot foglal el a románok eredetét és közjogi helyzetét illetőleg. Míg Roth és Marlin a románok római leszá-

mazását hirdették a szépirodalomban és publicisztikában, Schuller germán eredetűeknek, vagy legalább a germánok rokonainak tartja őket, s ezt a nézetét csak életének utolsó éveiben volt hajlandó revízió alá venni. Szász-román politikai kapcsolatokra nem gondol: mint a szász értelmiség legnagyobb része, Schuller is többé-kevésbé önálló Erdély keretében látta biztosíthatónak a szászság privilégiumait s ezzel zavartalan politikai meg szellemi fejlődését.

1867 után megint ismételtelen került sor alkalmi politikai összefogásra a szászság és a románság vezetői között az országgyűlésen és az országgyűlésen kívül. Mint Teutsch művével kapcsolatban említettük, a szász és román képviselők a nemzetiségi törvényjavaslatok tárgyalásánál gyakran harcoltak egymás mellett, természetesen mindég elsősorban saját népük érdekeit tartva szemük előtt. De helyi jellegű választásoknál is szívesen szövetkeztek, magától értetődően nem a magyar törekvések támogatására. Szász és román politikusok együtt csatlakoztak ahhoz a mozgalomhoz, melyet 1882-ben *Steinacker* Ödön, a magyarországi német népi öntudatu polgárság politikai vezére indított abból a célból, hogy egységes arcvonalban egyesítse a magyarországi nemzetiségeket, valamennyi sérelmük orvoslására. Steinacker mindenekelőtt hatalmas munka kiadását tervezte »Recht, Beschwerden und Forderungen der nicht magyarischen Bewohner Ungarns« címen és körlevélben anyaggyűjtésre szólította fel a magyarországi nemzetiségek vezető férfiai; a körlevélhez kérdőívet is csatolt, mely rendkívül érdekes világot vet a hazai kisebbségek fejlődésénél felmerülő szempontokra. A kezdeményezésnek országos szempontból nem lett ugyan meg a kívánt eredménye, de tudjuk, hogy a szász meg román politikusok egymással egyetértve, egységes elvek szerint válaszoltak Steinacker kérdőiveire.

Mindezek a kapcsolatok és tapasztalatok kétségtelenül az 1919-ben Medgyesen kimondott csatlakozásnál is érvényesültek és Nagyrománia belső életének első éveiben legalább átmenetileg eredményesnek látszó szász-román együttműködésre vezettek. A szász-román kapcsolatoknak ezzel a legújabb szakaszával nem foglalkozunk részletesebben. Meggyőződésünk, hogy még alakulóban vannak. A legutóbbi esztendőök szász publicisztikája félreérthetetlenül súlyos belső nyugtalanságot, új utak keresését tárja elénk, mely elsősorban a szász-román viszony gyökeres tisztázásához fog majd vezetni.

EGYIK ISMERT erdélyi népi anekdota elbeszéli, miképen akarják Erdély népei a keresztrefeszített Megváltó testét szégyenletes helyzetéből megszabadítani és tisztességesen eltemetni. A magyar ember jót káromkodik és azt ajánlja társainak, hogy karddal kezükben harcoljanak a drága tetemért; a szász azzal a tervvel áll elő, hogy forduljanak kérvénnyel a hatóságokhoz és fogadjanak prókátort, aki ügyüket sikerrel képviselje; a román azt várja, hogy besötétedjék, remélve, hogy a sötétség leple alatt majd csak elszállítják valahogy a holttestet. Közben a cigány egyszerűen ellopja Krisztus testét. Bennünket most nem az anekdota derűs fordulata

érdekel, hanem a példás egyetértés, mellyel Erdély népei az anekdota szerint – mindegyik természetadta hajlamainak és népi sajátosságainak megfelelően – a közös, magasabb cél érdekében egymás mellé állanak. Ezt az eszményi egymasmellé állást kell megteremtenünk ma is népeink boldogulása érdekében. Egymás mellé azonban csak úgy kerülhetünk, ha a közös multat megbecsüljük és az egymásközi kapcsolatok megteremtésében és feltárásában is – minden súrlódáson meg ellentétén túl – az összetartó, építő erőket ragadjuk meg és fejlesztjük tovább.*

PUKÁNSZKY BÉLA

* A szász-román irodalmi kapcsolatokat alapvetően, mintaszerű módszerességgel *Karl Kurt Klein* világította meg: *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen. Zwei Studien aus dem Aufgaben- und Arbeitskreis der Deutschforschung an den rumänischen Universitäten*. Heidelberg, 1929. Cikkem filológiai anyagát jórészt ennek a tanulmánynak köszönhetem; ugyanitt megtalálható a kérdésre vonatkozó fontosabb szakirodalom is.

MAGYAROK A KIS-SZAMOS MELLÉKÉN

ERRŐL A TÁJRÓL, a Szamos mellékéről írja Berde Mária, hogy román szótárt vett és grammatikát az apja, amikor papnak idekerült. Ez az a vidék, ahol nem tudnak magyarul a Kocsis Juonok és az István Gheorghék, jóllehet az anyjuk »még református« volt. Akit hivatalos útjai visznek erre és tájékozódik, de csak futtában, annak azt kell hinnie, hogy a magyarságot a végzet üldözi és régi, nagy, az örülésig tépelődő erdélyiek víziói ködlenek fel, melyek mind, mind az ananké hatalmát harsogják.

Sok szám következik most. Tudjuk, hogy hamisságot is lehet igazolni velük, s az igazság gyakran kicsúszik hajlékony testük közül. De *Goethenek* is igaza volt: »Man sagt oft: Zahlen regieren die Welt. Das aber ist gewiss: die Zahlen zeigen wie sie regiert wird.« Elfogultsággal ne vádoljon senki: nem *előbb* állítottuk fel a tételeket s kerestünk *aztán* hozzá igazolást a számok oszlopaiban. Az eredmények, amiket itt közreadunk, egy nagyobb munka menete közben derengtek fel. A Kis-Szamos teljes vízgyűjtőterületét vizsgálat alá véve láttuk meg az itt élő református magyarság sorsának néhány vonását. A kimutatásokban szereplő 24 községet tulajdonképpen a véletlen válogatta össze. A 24 község kiválasztásának elve az volt, hogy a vízgyűjtőterület községei közül szemügyre vettük azokat, amelyekben 1910-ben legalább 100 reformátust talált a népszámlálás, de csak abban az esetben, ha a kérdéses községre nézve rendelkezünk az 1834. évi felekezeti adatokkal is, azaz, ha a község 1834-ben Doboka vármegyéhez tartozott.

TÁJUNK KOLOZS ÉS SZOLNOK-DOBOKA határos részein, a Mezőség és a Szilágyság találkozásánál, Kolozsvár és Dés között fekszik. Régente Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs osztoztak rajta, ma – sokszoros községátcsatolások után – a kolozsmegyei hidalmási, kolozsvári, kolozsborsai, valamint a szolnokdobokai, dési, szamosújvári és kékesi járások körébe tartozik közigazgatásilag. Trianon után teljes egészében Romániához került, ma néhány kivétellel ismét Magyarországhoz tartoznak a táj falui. Vizsgálatainkat 104 községre terjesztettük ki a Kis-Szamos vízgyűjtőjében, s e nagy egységnek véletlenül összekerült tagjai a kimutatásokban szereplő faluk. Geográfiai egységről van szó, melynek sorsát egységes törvényekkel igazgatja a természet s ahol a történelem is nagyjában egyforma eszközökkel dolgozott. Egészen vázlatosan annyit mondhatunk, hogy a korai magyar időkben igen gyéren megszállt területek voltak ezek, ahol idegenek megtelepedését előbb nagyobb benépesítés céljából, azután pedig a sokféle harcban és pusztulásban kiirtott magyarság pótlása végett engedte – kény-

Lélekszámalakulás a Kis-Szamos medencéjének 24 községében (1721–1941).

A község 1941. évi hivatalos neve	L é l e k s z á m a z a l á b b i é v b e n									
	1721	1787	1834	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941
Alsótök	171	378	379	442	351	415	484	568	591	639
Bádok	126	414	418	465	511	531	546	530	599	669
Bonchida	684	1290	1262	1724	1610	1942	2223	2257	2290	2226
Cege	136	639	438	609	541	532	576	633	597	645
Csomafája	216	429	345	414	488	463	486	485	528	610
Esztény	172	406	414	418	408	384	400	515	499	489
Feketelak	198	451	444	619	631	786	845	820	845	782
Felsőtök	180	297	388	459	505	519	565	574	562	576
Kendilóna	198	616	828	935	996	1125	1099	1075	1110	1086
Kide	270	687	583	727	715	767	759	796	762	739
Kispulyon	153	322	421	452	395	415	483	455	450	436
Kolozsborsa	558	1179	1438	1933	1868	2185	2321	2333	2829	3078
Magyarfodorháza	252	492	455	634	581	593	627	683	776	872
Magyarköblös	414	797	785	1048	1025	1141	1095	1166	1301	1422
Magyarszarvaskend	144	363	299	355	344	378	386	463	517	566
Mezőszava	135	430	447	401	389	328	425	511	541	620
Nagyiklód	666	1082	1181	1022	1013	1172	1512	1482	1568	1598
Kisiklód Nagyiklóddal együtt				375	410	400	448	465	578	527
Noszoly	342	717	717	949	734	818	890	850	969	1120
Ördögkeresztúr	189	373	371	411	436	443	451	573	577	692
Páncélcseh	351	855	989	1175	1010	1277	1379	1381	1474	1642
Szék	843	2729	2474	3505	2759	3203	3386	3717	4305	4444
Szépkenyerűszentmárton	180	283	585	704	692	732	825	849	826	774
Válaszút	477	859	1115	1082	1145	1316	1408	1447	1711	1743
<i>E g y ü t t :</i>	7055	16088	16776	20858	19563	21865	23619	24648	26805	27995
<i>indexszámokban</i>	100	228	226	290	263	288	319	335	364	397

Magjegyzések: Az adatok forrása: 1721: Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam, XII. kötet. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21., 1787; József császári népszámlálási vármegyei összesítések az Országos Levéltár kancelláriai osztályában ad Nr. 1339 és 2597/1787 (kéziratos anyag), 1834: Hodor: Doboka vármegye természeti és polgári Esmértetése. Kolozsvár, 1837 (az adatok kelte: 1834), az 1869., 1880., 1890., 1900. és 1910. évek a Magyar Statisztikai Közlemények kiadványai, az 1930. évi lélekszámok a Statisztikai Kéziratok Közlemények III. sz.-ból, végül az 1941. évi adatok az 1941. évi népszámlálás alapján a hivatalos helységnévtárból származnak.

Kisiklód adatait 1721-ben, 1787-ben és 1834-ben Nagyiklód számai tartalmazzák.

szerült engedni – a közhatalom. Hangsúlyoznunk kell minden-
esetre, hogy eddigi eredményeink szerint a magyarság térvesztése
nagyjában a XVIII. század elején megállt, tehát a pusztulásnak és
fogyásnak, melyet sokan vézetszerűnek és immanens érvényűnek
hisznek, csupán közvetlen előidézői voltak a háborúk, de a gyöke-
rek, melyek a mély népi rétegbe vezetnek, mindvégig egészségesek
maradtak. Mihelyt elült a vész, új élet sarjadt, s a további erőt-
lenedés megszűnt.

Bár az 1721. évi adatok a statisztikai irodalomban többször
erős kritika tárgyává tett *Acsády*tól származnak – egyesek sze-
rint adatait 40%-kal növelve lehet csak valószínűnek tartani –,
mégis támpontot nyújtanak az óriási fejlődésre, melyet az ember-
anyag megnövekedése terén a régebbi irodalomtörténeti korfelso-
rolás szerint »az elnemzetlenedés kora« hozott, a békés és alkotó
XVIII. század! Valójában a példátlan erőgyűjtés korszaka volt ez,
s ha a barokkra sok okból nem tudunk egészen jó érzésekkel gon-
dolni, mégis be kell látnunk, hogy a mai magyar tömegeket ez a kor
mentette át a bizonytalan és öldöklő multból. Soha olyan gyors
nem volt a lélekszámnövekedés Magyarországon, mint a XVIII.
században.

Az 1787. és 1834. évi adatok közt a kulmináció valószínűleg
az 1831. évi nagy kolerajárványt megelőző évekre esik. Ez a csapás
vidékünket erősen sujtotta, később, 1873-ban másodszor is végig-
pusztította; mindkét esetben nagyon meglátszik hatása a legköze-
lebbi népszámlálás eredményén. Aránylag kisebb csorbát okozott
az 1914–1918 közötti világháború. A népesség fejlődése 1930 és 1941
között is kifogástalannak; mondható; az indexszámok jól mutatják
a lélekszámemelkedés lankadatlan ütemét. A táj egészére vonatkoz-
tatott megállapítások természetesen az egyes községeknél sok rész-
lettel bővílhetnek. Itt néhol egészen különösen mutatkozik a stag-
nálás halálos fáradtsága. Vannak faluk, melyek József császár kora
óta alig fejlődtek valamit népszámban, fénykoruk pedig 1910 tájára
esik (*Cege, Esztény, Kide*), ismét más községek az első világháború
óta akadtak el fejlődésükben (*Bonchida, Feketelak, Felsőtők,*
Kendilóna, Kispulyon, Szépkényerüszentmárton). A gyors előretöré-
sek ritka eseteinek (*Kolozsborsa, Magyarfodorháza, Magyarszarvas-*
kend, Páncélcseh) táji oka van: jó fekvés, valamely váratlan föld-
rajzi energia kiteljesedése, vagy csak egyszerűen központképzésre
alkalmas helyzet. Mesterséges felduzzasztások és erőszakos letöré-
sek falvaink életében nem történtek, a táji folyamatokat egyedül
a történelem befolyásolta, lanyhultan, végső rezgéseiben, amint az
félreeső vidékeken történni szokott.

Feleslegesnek tartottuk külön bemutatni a magyar anyanyel-
vűek számának alakulását, minthogy a reformátusság gyarapodá-
sából vagy apadásából egyenes következtetés vonható minden eset-
ben a magyarság sorsára is. Különben is pl. a szamosújvári járás
33 községében – ez a járás a Kis-Szamos medencéjének központi

magvaként fogható fel, adatai az egész tájat példázzák – ilyen volt az összefüggés a magyar anyanyelvűek és a református vallásúak között:

	1880	1890	1900	1910	1930	
magyar anyanyelvű	24,2	25,6	27,2	26,2	24,1	} százalék az összlakosságból.
református	21,9	22,2	21,8	21,9	21,5	

A táj magyarsága református és szinte kizárólag csak ez az elem magyar, – legalább is tartósan, dacolva a körülmények változásaival. A néhány százaléknyi különbség, melyet a magyar anyanyelvűek és a reformátusok közt a népszámlálási adatokban találunk, jobbára átfutó (Magyarszarvaskend és Szék 1930-ban összesen 352 főnyi falusi római katolikussága az egyetlen kivétel) és nem mindenkor feltétlenül magyar anyanyelvű elemből áll (a zsidóság tájunkon igen nagy többségben ortodox és jiddis nyelvet beszélő). Itt említjük meg egyébként, szintén csak az összehasonlítás kedvéért, hogy a szamosújvári járásban a római katolikusok 1880. évi 3,0%-a 1930-ra 2,3%-ra esett, a zsidóság 1880-tól 1930-ig szintén jelentősen apadt (2,6%–1,7%). Elhanyagolható mennyiségekről van tehát szó akkor, amikor nagy tömegű és törzsökös lakosságot vizsgálunk, ahol csak két elem: a görög katolikus románosság és a református magyarság vehető számításba.

A reformátusságot illetően az anyanyelvnél nagyobb történeti perspektívával rendelkezünk. *Hodor Károly* könyve, legkésőbb 1834. évi adatokkal, pontosan közli községeink református lélekszámát. S ha némelykor van is okunk kételkedni *Hodor* könyvének feltétlen megbízhatóságában – romantikus kitéréseivel, bigottságra valló ömlengésekkel, a tárgyhoz egyáltalán nem tartozó és csak stílusgyakorlatnak beillő frázistömegével eléggé nehezen megemészthető olvasmány, – mégis bizonyosak lehetünk, hogy e közel 1000 oldalas könyv szerzőjét, a nemesített görög katolikus román lelkészt *a maihoz hasonló* elfogultsági indulatok nem vezették. *A reformátusok lélekszámát mindenütt pontosan megadja, községeinkint*, jóllehet a görög katolikusok adataiban nem ilyen exakt és többször ellentmondásokba is keveredik. Táblázatainkban szereplő adatai tehát *változtatás nélkül* kerültek be, s így teljes hitelességgel illeszthettük be őket a későbbi hivatalos népszámlálási eredmények közé.

TÁBLÁZATUNK VIZSGÁLATÁNÁL legfeltűnőbb az, hogy a terület reformátusai lélekszámban gyarapodnak ugyan az utolsó évszázadban, de százalékos arányuk fogyatkozó tendenciájú, indexszámuk pedig mindenütt alatta marad az ösiszehasonlításul feltüntetett együttes lakosságnak. Különösen 1910 és 1930 közt erős a különbség a lakosság és a reformátusság gyarapodása között, de ez jórészt a világháborús véres veszteségek eltérő voltára vezethető vissza: *Schneller Károly* szavai szerint a világháború a ma-

A reformátusság számbeli alakulása a Kis-Szamos medencéjének 24 községében (1834–1930).

A község 1941. évi hivatalos neve	A község lakosságából református volt											
	1834-ben		1880-ban		1890-ben		1900-ban		1910-ben		1930-ban	
		%		%		%		%		%		%
Alsótők	127	33,5	131	37,3	150	36,2	159	36,1	202	35,6	160	35,6
Bádok	154	37,1	154	30,1	170	32,0	159	29,1	159	30,0	169	28,2
Bonchida	360	28,5	544	33,8	666	34,3	772	32,0	755	32,0	726	31,7
Cege	43	9,8	68	12,6	108	20,3	113	19,6	120	19,0	102	17,1
Csomafája	116	33,6	125	25,6	104	22,5	127	26,1	109	22,5	99	18,8
Esztény	90	21,7	117	28,7	142	37,0	111	27,7	135	26,2	155	31,1
Feketelak	300	67,6	387	61,3	481	61,2	483	57,2	476	58,0	473	56,0
Felsőtők	77	19,8	108	21,4	109	21,0	106	18,8	127	22,1	120	21,5
Kendilóna	345	41,7	419	42,1	437	38,8	395	38,9	375	34,9	344	31,0
Kide	341	58,5	349	48,8	360	46,9	352	46,4	403	50,6	409	53,8
Kispulyon	132	31,4	153	38,7	150	36,1	191	39,5	235	51,6	217	48,2
Kolozsborsa	239	16,6	257	13,7	325	14,9	323	13,9	349	15,0	346	12,2
Magyarfodorháza	97	21,3	82	14,1	95	16,0	106	16,9	137	20,1	231	30,0
Magyarköblös	131	16,7	162	15,8	163	14,3	171	15,6	205	17,6	225	17,3
Magyarszarvaskend	125	41,8	85	24,1	104	27,5	91	23,6	110	23,8	118	22,8
Mezőszava	66	14,8	98	25,2	47	14,3	84	19,8	103	20,2	62	11,6
Nagyiklód + Kisiklód	50	4,2	134	9,3	144	9,2	260	16,7	237	12,2	253	11,8
Noszoly	52	7,3	145	19,8	155	18,9	130	14,6	140	16,5	154	15,9
Ördögkeresztúr	61	16,4	120	27,5	157	35,5	154	34,1	197	34,4	169	29,3
Páncélseh	209	21,1	178	17,6	216	16,9	239	17,3	239	17,3	149	10,1
Szék	2087	84,4	2077	75,3	2360	73,7	2586	76,4	2806	73,5	3268	75,9
Szépkenyerüszentmárton	312	53,4	416	60,1	409	55,9	454	55,0	468	55,1	503	60,9
Válaszút	380	34,1	425	37,1	479	36,4	491	34,9	477	31,0	558	32,6
<i>E g y ü t t</i>	5894	35,1	6734	34,4	7531	34,2	8057	34,1	8564	34,1	9010	33,6
A vizsgált községek lakossága együtt	16776		19563		21865		23619		24648		26805	
<i>Indexszámokban:</i>												
a) az összlakosság	100		117		130		141		147		160	
b) a reformátusság	100		114		128		137		145		153	

Megjegyzések: Minthogy 1834-ben Kisiklód még nem volt önálló község és adatait Nagyiklód tartalmazta, az összehasonlíthatóság lehetővé tétele céljából Nagyiklód és Kisiklód adatait minden esetben egyesítve mutattuk ki.

Az adatok forrása: az 1834. éviekre nézve Hodor: Doboka vármegye természeti és polgári Esmértetése. (Kolozsvár, 1837; az adatok kelte 1834), az 1880–1910. éviekre nézve a magyar hivatalos népszámlálások publikációi, az 1930. évi Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Vol. II. Neam, limba materna, religie. București, 1938.

gyart »*másképp vette igénybe, mint a román*«. ¹ Bizonyos azonban az is, hogy a román népszámlálás 33,6%-os reformátussága még nem jelentette a mélypontot, aminthogy egyéb tekintetben is a román uralomnak a magyarságra nézve káros hatásai – esetleg csak másodlagos hatásokról beszélhetünk itt – 1930 *után* nagyobb hatásfokkal jelentkeztek, mint *előtte*. Egy esetleges 1939-es román népszámlálás lényegesen kedvezőtlenebb eredményeket tárt volna fel. Sajnos, az 1941-es magyar népszámlálás vallási és nemzetiségi feldolgozásai soraink írásáig még nem kerültek nyilvánosságra s 1930 óta újabb összehasonlítási alapunk nincs. *A 24 falu reformátusságának lassú térvesztése mégis a látszatnál kisebb veszedelmet rejteget* nézetünk szerint. Kétségtelen, hogy a magyarság kárára különbségek mutatkoztak szinte évtizedek óta a születések száma tekintetében reformátusok és görög katolikusok között, kétségtelen, hogy *szórványosan* beolvadások is történtek főleg a nagy román többségű falvakban magyar részről, de a magyarság *tömegei* mégsem enyésztek el, hisz akkor honnan rekrutálódtak volna Kolozsvár református tízezrei olyan ugrásszerűen 1910 óta? Természetes szaporodás révén aligha! A duzzasztást a mi kicsi tájunk falvaiból kiszoruló, kivágyó, kirajzó vagy kikalandozó magyarok *is* elősegítették, s ha ezt az állítást egyelőre nem is áll módunkban – adatok hiányában – számokkal bizonyítani, annyi minden esetre elfogadható, hogy a 100 év alatt 1,5%-nyi református veszteség nagy részére bőséges magyarázatul szolgálhat. Az egyes községek részlet-adatainak figyelmes átnézése – főleg a táj viszonyai-val ismerős számára – sok érdekességet nyújt, s beláthatják könnyen a sötétenlátók, hogy *olyan mértékű* veszteségekről, melyeket elképzelték és keserűséggel emlegettek, szó sincs. Viszont *hol* nyilvánul meg a félszázadnyi vagy egész évszázadnyi magyar uralom, a türelem, a műveltségbeli fensőbbiség, a kisugárzó erő, *a több hit?!* Itt vannak a százalékokon túlmutató igazi veszteségek! A nyers népszám tekintetében az igazi romlás nem az utolsó évszázadban, éppenséggel nem az utolsó félszázadban (*mint Balogh Pál hitte »A népfajok Magyarországon« c. – korábban standardnak tartott – műve írásakor*), s nem a román uralom alatt következett el a református magyarságra, hanem mindenek előtt a XVII. század szörnyű vérzivatarában, a kuruc-labanc háborúk idején, azután pedig egyes községek esetében a kiegyezést követő kor hamis illuzionizmusa vezetett újabb, bár jóval kisebb és a városok erős magyarosodásával *teljesen ellensúlyozott* számszerű veszteségekre. De újból mondjuk: nem a számszerű adatokban érezzük mi az igazi veszteséget. A múlt veszteségeire vonatkozólag érdekes meghallgatni néhány újszerű szempontot, – régi írásokból vesszük őket, de mégis újszerűek, mert nem a romantikus Rákosi-féle ideológiát tükrözik,

¹ Schneller Károly: Magyarok és románok erőviszonyai Erdélyben. Társadalomtudomány 1940. évi 4. sz. 496. l.

mely – sajnos – közvéleményünkben annyira eluralkodott. »Magyarköblösön iskolájukkal győztek a románok. Azt ugyan csupán a bottól való félelemből állították föl 1829-ben, de a magyarság nem félt a vármegyétől, azért nem is szervezett iskolát, hanem a saját gyermekeit is az oláh dászkál keze alá adta és elrománosította az a magyarság nagy részét.« »Nagyiklód magyar községet sok pusztítás érte, minthogy a hadak útjába esett. II. Rákóczi Ferenc idejében a földesuraság oláhokkal pótolta a megritkult jobbágyok számát.«² A magyarság és a szászág között nagy pusztítást végeztek 1241-ben a tatárok, akik a megye területére a Radnai-hágón át nyomultak be. Nagyon apasztotta még a magyarságot az 1437. évi alparéti parasztlázadás is, mely majdnem kizárólag ezen a területen folyt le. Mindezeknél azonban erősebb s mondhatni, végső csapást mértek a magyarságra Básta császári vezér és Mihály vajda pusztításai, amelyeket a későbbi török dúlások tetőztek be. Hogy mekkora volt a pusztulás, világosan bizonyítja az, hogy az erdélyi részekben sehol annyi »desolata et deserta reformata ecclesia« nincs, mint éppen Szolnok-Doboka megyében. Ahol a magyarság és a szászág elpusztult, vagy pusztulásnak indult, mindenütt románság tódult a helyére. *A románság azonban a megmaradt magyar elem-ből vagy éppen semmit, vagy csak nagyon keveset olvasztott magába.*³ Valóban csak ilyen gondolkodással érthetjük meg sok szigetszerűen fekvő magyar községnek ma is töretlen magyarságát (Bálványosváralja, Magyardécse, Szépkenyerűszentmárton, Szék), másrészt azonban be kell látnunk azt is, hogy a magyarságot *igazi* veszteségek nem beolvadás révén érhetik. Fenyeget ezen a tájon is a baj: a veszélyeztetett oldal *a születések számának megdöbbentő csökkenése*, mint mindenütt az országban. S száz és egy mellékozon, álúton és hamis következtetéssel keresztül egyetlen *végső* okként ott sötétlik a Krisztus-hit forrásának eliszapoltsága a lélek mélyén.

A LAKOSSÁG KORTAGOZÓDÁSÁRA VONATKOZÓLAG ismét csak két adat áll rendelkezésünkre: 1900-ból és 1930-ból. Itt ismét sajnálattal kell megemlékeznünk arról, hogy éppen az utolsó évtizednek, nézetünk szerint, *nagy* változásai nem szerepelhetnek kimutatásainkban. Egységes korcsoport-sorozat nem áll rendelkezésünkre a magyar és román kimutatások különböző volta miatt; a román rendszer szerint számítva, a 20–64 évesek bő csoportja a magyar rendszerben három csoportba is beleesik, de ismét, sajnos, nem úgy, hogy összehasonlításra mégis sor kerülhetne. Az öregek számának

² *Hanusz István:* A románok terjedése Szolnok-Doboka vármegyében. Földrajzi Közlemények 1897. év 188. l.

³ *Bedőházy János:* A Mezőség. (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből, Budapest, 1901. VII. kötet 187. s köv. l.), valamint: u. ott (218. l.) Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye.

bizonyos mérvű térfoglalása, a fiatalok számának csökkenése még így is megmutatkozik, két olyan jelenség, mely hanyatló népese-
désű társadalmak jellegzetessége. Tájunkon persze ez még egészen
kezdeti fokom mutatkozik 1930-ban. A magyar többséget vagy leg-
alábbis nagyobb református tömegeket tartalmazó községek gyer-
mekseregének száma erősen a táji átlag alatt volt 1930-ban (Kidén
16,8, Szépkenyerűszentmártonban 15,6, Feketelakon 18,3, Kispu-
lyonban pedig 13,6% volt a 0–6 évesek részesedése a lakosságból).
Ekkor még Szék kivételével, ahol éppen ellenkezőleg, duzzadó ener-
giájú volt a magyarság, a kisgyermek a lakosságnak 22,5%-át
tették ki. Annál megdöbbenőbbek azután éppen Szék esetében a szü-
letési adatok az 1930 és 1940 közti évtizedről: kis összehasonlítá-
sunkban Szamosújvárral együtt különválasztottuk Széket a terület
községei közül. Azért tettük, mert mindkettőnek különös fontossága

Szamosújvár és Szék fontosabb népmozgalmi adatai (1900–1940).

		Születés		Halálozás		Term. szaporodás	
		1901/10.	1931/40.	1901/10.	1931/40.	1901/10.	1931/40.
							átlag
<i>Szamosújvár</i>	‰	43,3	14,8	28,9	15,3	14,4	-0,5
Indexszám		100	34	100	53	100	-3
1931/35. átlagában			16,0		15,5		0,5
Indexszám			37		54		3
1936/40. átlagában			13,5		15,1		-1,6
Indexszám			31		52		-11
<i>Szék</i>	‰	41,4	31,1	29,3	20,4	12,1	10,7
Indexszám		100	75	100	70	100	88
1931/35. átlagában			33,9		22,6		11,3
Indexszám			82		77		93
1936/40. átlagában			28,2		18,2		10,0
Indexszám			68		62		83

van. Szamosújvár a táj *városa*, hatások, példa és divat onnan kerül a Kis-Szamos völgyének faluiba. Szék viszont a magyarság egyetlen számottevő telepe a területen, (ennek ellenére ma is nélküli az orvost és nincs kövezett útja). A számokhoz ez esetben sem kell kommentár: a szörnyű hanyatlást tökéletes valóságában mutatják be. Szamosújvár esetében azonban ezért a dekadenciáért a reformátusságot csak mintegy ötödrésznyi felelősség terheli, Szék lakosságának azonban 1930-ban 75,9%-a magyar református volt.

Területünk községeinek 1930 utáni kortagozódási képét az 1930 és 1940 közti évtized születései és halálozásai fogják nagyban befolyásolni. Ezért igen nagy jelentősége van az utolsó évtized népmozgalmának: a református magyarság jövő sorsa alapján véve ekkor dőlt el.

**A Kis-Szamos medencéje 24 községének főbb népmozgalmi adatai
ezrelékben az 1900. és 1940. közti időszakban.**

A község 1941. évi hivatalos neve	Élveszületések		Halálozások		Term. szaporodás	
	1901/10. évek átlagában	1931/40. évek átlagában	1901/10. évek átlagában	1931/40. évek átlagában	1901/10. évek átlagában	1931/40. évek átlagában
Alsótök	41,8	28,1	28,5	22,8	13,3	14,8
Bádok	35,3	31,9	31,6	24,5	3,7	7,4
Bonchida	37,6	30,6	27,1	21,3	10,5	9,3
Cege	38,0	29,0	24,8	12,3	13,2	16,7
Csomafája	35,0	34,8	24,7	26,7	10,3	8,1
Eszmény	46,0	24,4	26,3	19,0	19,7	5,4
Feketelak	37,3	24,0	31,8	21,9	6,0	2,1
Felsőtök	40,4	28,5	31,6	19,8	8,8	8,7
Kendilóna	35,9	27,4	27,6	25,0	8,3	2,4
Kide	33,5	22,8	19,3	15,2	14,2	7,6
Kispulyon	34,1	16,7	29,8	23,5	4,3	-6,8
Kolozsborsa	41,7	34,1	25,4	24,9	16,3	9,2
Magyarfodorháza	36,6	38,0	27,5	24,9	9,1	13,1
Magyarköblös	42,5	38,7	31,0	26,6	11,5	12,1
Magyarszarvaskend	37,7	36,7	28,3	20,0	9,4	16,7
Mezőszava	44,9	29,8	32,1	19,2	12,8	10,6
Nagyiklód	39,4	34,1	26,7	21,7	12,7	12,4
Kisiklód	39,5	28,2	26,3	24,2	13,2	4,0
Noszoly	33,3	32,8	28,7	25,4	4,6	7,4
Ördögkeresztúr	50,8	36,2	29,3	24,2	21,5	6,9
Páncélcseh	34,1	29,1	25,4	20,7	8,7	8,4
Szék	41,4	31,1	29,3	20,4	12,1	6,0
Szépkenyerűszentmárton	38,2	22,0	26,3	18,6	11,9	10,7
Válaszút	42,7	33,7	28,7	25,3	14,0	5,0
<i>E g y ü t t</i>	39,3	31,2	27,7	23,5	11,6	7,7
Indexszámokban (1901/10 = 100)	100	79	100	85	100	66

Megjegyzések: Az 1901/10. évi adatok forrása a Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 46. kötet. Népmozgalom községenként 1901–10. Az adatokat a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal volt szíves rendelkezésemre bocsátani; a közlésért e helyen is hálás köszönetet mondok dr. báró Petrichevich-Horváth Miklósnak és dr. Thirring Lajosnak. Az 1931/40. évi átlagadatok, kiszámításánál a tíz év összeadott születési, illetve halálozási adatait osztottuk az 1930. évi román és 1941. évi magyar statisztikában megadott községlelékszám számtani közepével.

A táblázat adatai mindenkit szomorúságra indítanak, aki az erdélyi magyarság sorskérdései iránt érdeklődik: aki pedig a reformátusság jövőjét aggodó szívvel fürkészi, különösen megdöbbenhet e számokon. Mi történt Szépkenyerűszentmártonnal, Kispulyonnal, Kidével, Feketelakkal abban a végzetes évtizedben? Évekkel ezelőtt az Ormányság községeinek születési adatait vizsgáltuk és mérlegeltük, akkoriban éreztük ezt a szívszorongatást. És most már magyarságunk utolsó reménye, Erdély is így áll?! Hol van a hajdani vitalitás? Ormánysági példák juthatnak eszünkbe, ha a 16,7 ezrelékes kispulyoni születési adatot olvassuk, s ugyanakkor a három szomszédos községben:

Vasasszentgyed	(1930-ban	86,9% román)	25,6 ezrelék
Vasasszentgothárd		94,0 „	29,5 „
Ombotzelke		91,0 „	34,2 „

volt az évtized születéseinek átlaga! Bizony, egyetlen oka van a magyarság térvesztésének a Kis-Szamos völgyében: *a bölcsők megfogyatkozása*. Szándékosan nem indexeljük végig a legrosszabb születési arányszámokat mutató magyartöbbségű falvakat, nem hivatkozunk arra, hogy vajjon a megmaradt születések is nem a kisebbségben levő *románságtól* származnak-e, nem mutatjuk meg, hogy általában véve a szaporátlan magyarság lényegesen jobb anyagi viszonyok között él, mint a szapora románság, s nem idézzük a falvak lelkészeinek keserű szavait sem, melyek minden számoszlopnál lelkiismeretet ébresztőbben kérik számon az elfogyó erdélyi hitet.

Az írástudók száma mindamellett rohamosan emelkedett községeinkben. A lakosságnak közel fele maradt csak analfabéta 1930-ra, azóta az arány még tovább javult.

**A Kis-Szamos medencéje 24 községének írástudó lakossága
1910-ben és 1930-ban.**

A község 1941. évi hivatalos neve	Az írni-olvasni tudók száma	
	1910-ben	1930-ban
Alsótők	178	270
Bádok	188	201
Bonchida	736	1.217
Cege	123	210
Csomafája	176	226
Eszmény	161	315
Feketelak	250	444
Felsőtők	179	300
Kendilóna	282	512
Kide	418	542
Kispulyon	276	202
Kolozsborsa	742	1.205
Magyarfodorháza	166	355
Magyarköblös	298	329
Magyarszarvaskend	128	260
Mezőszava	119	191
Nagyiklód	465	835
Kisiklód	181	337
Noszoly	185	264
Ördögkeresztúr	109	253
Páncélcseh	513	776
Szék	1.659	2.368
Szépkenyerűszentmárton	291	489
Válaszút	504	870
<i>E g y ü t t</i>	8.327	12.971
A lakosság százalékában	33,8	48,2

Megjegyzés: Az adatok forrása: az 1910. évből a Magyar Statisztikai Közlemények új folyamának 42. kötete, az 1930. évből Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. – Volumul III. Știința de carte.

Megjegyzendő, hogy a 6 éven felüli lakosságnak értelemszerűen sokkal nagyobb százaléka tudott írni és olvasni már 1930-ban is; pontosan nem számítottuk ki, de mintegy 20%-nál több analfabéta nem volt a román népszámláláskor, azok is jobbára az idősebb korosztályok tagjai közül. Ha szembeállítjuk a református többségű

falvakat a románokkal, nagy különbséget tapasztalunk a magyarság javára. Közismert tény a magyarság nagyobb művelődési készsége Erdélyben, – csak ne ötlene fel azonnal *Babits* mondata: »...mert nem az írni-olvasni tudók száma teszi a kultúrát...«⁴ Amiből persze *nem* azt a következtetést óhajtjuk levonni, hogy az analfabétizmus a kívánatos állapot, csupán azt látjuk belőle, hogy írástudás és igazi kultúra között Erdélynek is ezen a részén szakadék nyílt meg.

VIDÉKÜNK LAKOSSÁGÁNAK TÚLNYOMÓ TÖBBSÉGE a mezőgazdaságból él. Olyan többséget tesz az agrár-elem, hogy a pontos százalékos részesedés kiszámítását is felesleges munkának ítéltük, legalábbis ebben a dolgozatban. A szamosújvári járás lakosságának 1910-ben 93,6%-a volt agrár-érdekeltségű, a fennmaradó 6,4%-ból is mindössze 3,8 volt iparos és 0,9 kereskedő. Olyan agrártájjal állunk tehát szemben, ahol minden gazdasági erőforrás a földben van. Fontosnak tartjuk tehát a terület bemutatását, ha már helyhiány miatt a gazdasági helyzet taglalására nem térhetünk ki.

A Kis-Szamos medencéje 24 községének területe művelési ágak szerint 1895-ben.

A község 1941. évi hivatalos neve	A község határából kat. hold						
	szántóföld	kert	rét	legelő	erdő	nem termő	összesen
Alsótők	698	47	274	35	207	15	1276
Bádok	752	67	232	150	941	77	2220
Bonchida	2.198	111	1.449	2.297	566	632	7264
Cege	1.214	74	255	632	749	255	3302
Csomafája	731	55	161	106	295	33	1388
Eszmény	550	38	230	267	221	36	1345
Feketelak	1.073	57	368	494	136	96	2265
Felsőtők	611	51	176	219	528	55	1640
Kendilóna	1.324	115	302	831	14	110	2706
Kide	782	72	341	79	850	117	2241
Kispulyon	691	42	227	93	182	102	1354
Kolozsborsa	3.267	163	1.750	1.412	–	290	6882
Magyarfodorháza	928	53	259	202	568	185	2202
Magyarköblös	1.494	152	359	682	1.221	169	4082
Magyarszarvaskend	715	45	394	90	742	60	2046
Mezőszava	411	97	291	629	273	34	1739
Nagyiklód	1.781	86	749	880	417	45	3958
Kisiklód	518	34	167	198	145	22	1090
Noszoly	1.724	88	220	908	194	170	3341
Ördögkeresztúr	853	88	212	126	701	41	2021
Páncélcseh	1.456	98	251	832	995	141	3783
Szék	4.707	183	1.690	1.435	1.811	424	10523
Szépkenyerűszentmárton	1.178	49	113	485	536	120	2533
Válaszút	1.852	97	1.011	743	–	124	3952
<i>E g y ü t t</i>	31.508	1.962	11.481	13.825	12.292	3.373	75.133
százalékban	41,9	2,6	15,3	18,4	16,4	4,5 (egyéb 712)	

Megjegyzések: Az adatok forrása a Magyar Statisztikai Közlemények új folyamának XV. kötete (Magyarország mezőgazdasági statisztikája, 1897.).

⁴ *Babits Mihály:* Írás és olvasás. Népköltészet. Budapest, 1938. III. kiad. 217. l.

A közölt adatok felvételi ideje ugyan a messze múltban van már, de lényeges változás azóta sem következett be. Az erdők ezen a területen nem-igen fogyatkoztak meg, igaz, hogy 1895-ben is kevesebb volt az *igazi* erdő (sok kopár, erdősítésre váró területet vettek fel ekkor erdőnek ezen a vidéken). A rét és legelő százalékos aránya se csábítson senkit hamis megítélésre az állattenyésztés lehetőségét illetően. Az év nagy részében kiégett, száraz, csupán birkalegelőnek való térségeket találunk a terület egyharmadát kitevő réteken és legelőkön. Minden megélhetés igazi forrása a megdőbbségen kevés szántóföld, amely ugyancsak nem elsőosztályú, sőt néhol nagyon is utolsó minőségű. A Mezőség omló partjain, suvadó hegyoldalain járunk... Szegénység és hátramaradottság jellemzi a Kis-Szamos medencéjének gazdasági életét, földhözlapuló kis falvak és daltalan mezők, melyekből egy-egy kastély úgy emelkedik ki, mintha kacsalábon forgó vár volna. Igaz, hogy a kastélyok gyakran egészen mesébeillően szépek, a XVIII. század széplelkei szerint, »erdélyi Versalia« a bonchidai Bánffy-kastély és a hetvenötholdas park, a kendilónai Teleki-kastély hasonlóképpen »kebelgazdagító érzeményeket költ«, – a magyar nyelv azonban ugyanazon szerző szavai szerint »a kisebb tekintetű magyar nemesek s a nemtelenek ajkán oláh rámára vont«. A kereskedést és mesterségeket azonban alávalónak tartja a magyarság százhusz évvel ezelőtt is, földjeit rosszul műveli, a termelésben változatosság nincs, csupa panasz a történetíró. »A nemeseknek köz nemzeti gazdaságjokból... sertés és baromtenyésztésből... csaknem semmi a nemzeti jövedelem; pálinkafőzésen kívül – amit a zsidók üznek lelkesebben megyszerte – hire-pora sincs itt az erő- és kézműveknek. A nemeség csupán házi szükségeit pótolja, a köznép pedig ezen felül igen kevés áruba bocsátandó durva vászon- és posztó-műveket készít, termesztményjeik s készítményeik nagyobb részit önmagok emésztik el. Igás lovat felette ritkaság találni a köznépnél. Helység háza az utazókra nézve egész megyében nincs. Ritkaság a köznép közt két ekét kiállítható gazdára találni. Nemcsak a köznép, hanem a nemeség is ezen hírelt Eldoradóban pénztelen, vagy mostoha táplálattal zsugorított...«⁵ Be jól esnék azt mondani, hogy e szánalmas helyzet a régmúlté! Ám a szegénység ma is akkora, mint száztiz évvel ezelőtt, mikor a nagy kolerajárvány idején »a hányóházban elnyomrodott testü holtak« elföldeléséhez még meszet sem tudott a hatóság vidékszerte beszerezni. Kultúra és hit után kiált, útért, több életlehetőségért, villamosságért, nyersanyagért, szakképzett munkásért, iparosért, fogalomért könyörög ennek a tájnak minden vezető férfira, de vajmi nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy *mivel kellene igazában kezdeni?!* A pap ezen a földön százados tradíciójú szegénységgel terheltlen él. »Mindnyájoknak szűk és csekély kiszakasztott papi részök s csak néhol érzik ők a keresztyénség

⁵ Hodor i. m. 351. kk.

szőlőjében fáradozásoknak jutalom-gyönyörét. Innep- és vasárnapokat kivéve déleesti szolgálatot nem tesznek, általában pedig hét-köznapokon templomaik, mint hajdan a Janus temploma békeségben, zárva vannak. De hogy is történjék különben, midőn szűk táplálmányjaikat is többnyire önzésből izzasztó fáradsága adja meg! S ez a vád és mentség csaknem *minden* felekezeti papokra illik...⁶ Menjünk el a 24 község bármelyikének református paplakjába, de bejelentés nélkül, és nézzük meg, hogy a falu egyetlen tudományos végzettségű, könyveket tartó, magyar kultúráltságú embere hozzá méltó környezetben él-e? Az anyagiakért vívott szörnyűséges harcban mindmegannyi apostolnak kellene lenniök a lelkészeknek, – de emberek vannak csak s nem is kívánhat senki emberfeletti teljesítményt tőlük *sem*.

TERMÉSZETESNEK TARTJUK, hogy a viszonyok felvázolásánál mindvégig figyelmen kívül hagytuk a manapság vajmi nehezen mellőzhető, szomorúan igaz valóságot: háború van. Az inségnek, a sokféle bajnak ezen a tájon is nem kis részben oka *ma* ez a világot öldöklő csapás. Ámde a háború mulandó, s mi olyan segítséget kérünk népünknek, amely valóban segítség, s nem csupán ideig-óráig tartó enyhületet ad. Mélyben vannak az értékek – mert igenis, *vannak* még ott értékek! –, mély sebekre vallanak a mutatkozó bajok és mélyről kell fakadnia – lemondva a könnyű látszat-eredmények hízelgő sikeréről – a jobb jövőt formáló, szerető és áldozatokat vállaló segítségnek is.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

⁶ *Hodor i. m.* 880–881. l.

AZ ARANY ÉS A KLIRING HARCA

ALIGHOGY AZ ANGOL KORMÁNY ez év április 7-én közzétette a Fehér Könyvben a nemzetközi kliringunióra vonatkozó tervét, csakhamar napvilágot látott az amerikai valutarendezési terv is, s azóta a két angolszász nagyhatalom világgazdasági célkitűzései is oly élénken foglalkoztatják a hadviselő és a semleges államok közvéleményét, mint a német nagytérgazdaság problémája. De míg a német hivatalos fórumok a békebeli nagytérgazdaságnak csak a legfőbb körvonalait rajzolták meg, úgy hogy a részleteket illetőleg csupán egyes magán- vagy félhivatalos szakértők nem egy vonatkozásban eltérő véleményére vagyunk utalva, addig mind az angol, mind az amerikai kormány részletesen kidolgozott tervezetekkel lépett a nyilvánosság színe elé és az amerikai pénzügyminiszter már be is jelentette, hogy Washingtonba konferenciát fog egybehívni a nemzetközi valutáris viszonyok háború utáni rendezésére.

A szigetország világhírű közgazdasági és pénzügyi szakértője, Lord Keynes által javasolt nemzetközi kliringunió sokkalta inkább európai, hiszen a multilaterális kliring a világgazdaságban a német eredetű devizagazdálkodás rendszere mellett fejlődött ki. Ezzel szemben az Északamerikai Unió, amely immár több mint 22 és fél milliárd dollár értékű arany, vagyis a világ monetárius érckészletének 80%-a felett rendelkezik, az aranyvaluta helyreállításával világgazdasági térhódításának új útjait egyengeti. Az amerikai Harry White, a stabilizációs alap elnöke által kidolgozott amerikai program a hitelező, a Keynes-féle javaslat pedig az adós államok testére van szabva. 1914 előtt az Egyesült Államok még az adós országok közé tartoztak. Az 1914–18-as világháború nagy hitelező állammá léptette őket elő, úgyhogy az 1920-as évek második felében Anglia és Amerika még vetekedtek a világhitelezői rangsor első helyéért; ma már azonban nem fér kétség ahhoz, hogy a második világháború után az Északamerikai Unió a világ legnagyobb hitelező, Nagy-Britannia pedig a világ legnagyobb adós állama lesz.

A két egymással versengő terv – minden ellentét dacára is – egy lényeges pontban egyetért, mégpedig abban, hogy az eljövendő békegazdaságban helyre kell állítani a nemzeti pénzek külföldi árának, a váltóárfolyamoknak az állandóságát, olyként, hogy ezeket az árfolyamokat egy létesítendő nemzetközi számolóegységhez rögzítsék. Ez az egység a White–Morgethau-féle terv szerint az *Unitas*, Keynes javaslata szerint pedig a *Bancor* lenne. A kettő között azonban lényeges különbség mutatkozik. Az Unitas ugyanis nem egyéb, mint a dollár számolóegység-funkciójának megnagyított mása, hiszen az Unitas 10 dollárral egyenlő, úgy, hogy rajta keresztül a dollárhoz volnának rögzítve a valutaszövetséghez tartozó államok váltóárfolyamai. Igaz, hogy az Egyesült Államok a háború kitérése óta kereken 4 dolláron rögzítették a fontsterling árfolyamát, s ezen az alapon az Unitas jelenleg 50 shillingnek felene meg, de ezt az amerikai elaborátum csak udvariasságból emeli ki, mert

Anglia már 1931 őszén letért az aranyalapról, 1939 eleje óta pedig a devizagazdálkodás rendszerét követi, úgy hogy a fonton át jelenleg nem is lehetne az aranyhoz kötni a nemzetközi számolóegység sorsát. Ezért halasztotta el Keynes későbbre a Bancor eszmei aranytartalmának a megállapítását.

Már most mindkét számoló egység olyanszerű lenne, mint amilyen a hamburgi Mark Bankó volt, amely a szintiszta ezüstnek egy meghatározott mennyiségével, $8\frac{1}{3}$ grammal volt egyenlő értékű és bankpénz létére eszmei egység volt; bank-márka értéket ugyanis nem verettek ki, vagyis ilyen készpénz nem került forgalomba. Ez a bankmárka, amelyet a XVII. században vezettek be, a hamburgi nagykereskedelem könyvpénze volt és az akkori rendezetlen valutáris viszonyok között egy szilárd számolóegységet teremtett. Az Unitas, illetve a Bancor hasonlóképpen hitelpénz lenne, de azzal a meszszenenő célkitűzéssel, hogy ehhez a számolóegységhez rögzíttessenek az Unióban tömörülő országok váltóárfolyamai.

A VALUTASTABILIZÁLÁS ESZMÉJE

MINTHOGY A PÉNZRENDEZÉSI PROGRAMMOK SARKPONTJA a stabilizálás eszméje, vessünk rövid visszapillantást ennek az eszmének a legújabb fejlődésére. Magának a valutastabilizálásnak az értelme is lényeges változáson ment át az utóbbi évtizedekben: mást jelentett az aranyvaluta korszakában, mint manapság. A tiszta aranyvaluta kora egyébként nem is tartott olyan sokáig. Anglia ugyan 1816. évi valutatörvénye alapján már 1821-ben áttért az aranypénzrendszerre, de a mult században még a hatvanas évekig folyt a harc az egyes valuta és a bimetalizmus hívei között. Csak amikor az 1870–71. évi háború után a Német Birodalom is áttért az aranypénzrendszerre, akkor dőlt el a küzdelem az angol irány javára. 1914 előtt mintegy hatvan állam követte az aranyvalutarendszert. Az aranypénzrendszernek ebben a négyévtizedes fénykorában az egyes országok valutatörvényei korántsem voltak egységesek, de London volt a központi aranypiac és Anglia vezető világhitelezői helyzete messzemenően biztosította a pénzrendszer nemzetközi állandóságát. Az aranyvaluta legnagyobb világgazdasági teljesítménye az volt, hogy közös pénz-, illetve számolóegység nélkül is megteremtette a nemzeti pénzek sorsközösségét. Az 1914 előtti aranyvaluta korszakának a tanulságai azt bizonyítják, hogy a nemzetközi pénzegység önmagában véve másodrendű valutatechnikai kérdés, mert az intervalutáris árfolyamok állandóságát mesterien tudja biztosítani az aranyparitás. Minden nemzeti pénzegység ugyanis egy meghatározott mennyiségű aranyra felelt meg és így az érme-paritás két nemzeti pénzben foglalt egyenlő mennyiségű aranyat jelentett. A fontsterling és a dollár régi egyenlőségi árfolyama 4.86 dollár volt, ami egyértelmű volt azzal, hogy 4.86 dollárban volt ugyanannyi arany, mint 1 angol fontban. Minthogy pedig a bankjegyek mindenütt aranyra voltak beválthatók, a nemzeti pénzek váltóárfolyamai az érme-paritástól csak a felső és alsó aranypontok

határai között térhettek el, e pontok nagyságát viszont az arany-
nak az adóstól a hitelezőhöz való szállítási és átveretési költségei
szabták meg. Ez a szellemes aranygépezet az akkori nyugodt világ-
politikai helyzetben nagy szolgálatokat tett a világgazdasági viszonyok
állandósítására, amidőn a váltóárfolyamok kilengéseit az
aranypontok szűk, 1%-os határai közé szorította, holott papírvalu-
táknál a váltóárfolyamok emelkedése elvileg a végtelenségig, a gya-
korlatban azonban a gazdasági élet összeomlásáig terjedhet, – mert
a közgazdaságtanban a matematika végtelen jelének rendszerint az
összeomlás felel meg. Az aranyvaluta érájában a már Ricardo által
felállított liberális tétel érvényesült, amely úgy szól, hogy taná-
csosabb a pénz sorsát az aranytermelés esélyeire, mintsem az em-
beri önkényre bízni. Ebben az értelemben a stabilizálás még egyet
jelentett a pénz sorsának az arannyal való összekapcsolásával,
vagyis az aranypénzrendszerrel. Az első világháború előtt még csak
néhány szobatudós mert az arany értékmérő szerepével szemben elé-
gedetlenségének kifejezést adni, követelve a pénz vásárlóerejének
állandósítását. Az aranyvaluta ugyanis csak bizonyos árkiegyenlí-
tődési irányzatot biztosít a világpiacon, amely azonban sokszor
csak nagy késedelemmel érvényesül, az egyes nemzetgazdaságok-
ban párhuzamosan végbemenő áringadozások ellen pedig nem nyújt
védelmet. Ennélfogva az aranypénzrendszer bírálóinak egyik ked-
venc érve az, hogy ez a pénzrendszer hibás a válságok felidézésében,
mert a fennállása esetén végbemenő áringadozások fontos tényezői a
gazdasági élet hullámmozgásainak. Az bizonyos, hogy a pénzérték-
ingadozások az 1914 előtti árkonjunkturák során is számottevő
arányokat öltöttek. Már pedig a drágaság a pénz vásárlóerejének
súlyyedésével, az olcsóság ellenben annak emelkedésével jár, s ameny-
nyiben az áremelkedés a pénz szaporítására vezethető vissza, inflá-
cióval, a pénz mennyiségének csökkenése okozta áresés esetében vi-
szont deflációval állunk szemben. Már most az árstabilizálás egyik
első előharcosa, Irving Fisher amerikai professzor már 1913-ban
a pénz vásárlóerejének állandósítása mellett szállt síkra, az index-
valuta tervével azonban csak 1920-ban állott elő az első világhábo-
rút követő pénzrontások hatása alatt. Javaslata szerint a pénz vá-
sárlóerejét árindex alapján kell állandósítani olyként, hogy áremel-
kedés esetén a pénz mennyiségének csökkentésével, áresés esetén
pedig a pénzmenyiség növelésével kell kiegyensúlyozni és nyugvó-
pontra juttatni az ármozgalmakat.¹ Fisher szellemes hasonlata sze-

¹ Irving Fisher a maga sajátos indexvalutáját kompenzált dollárnak ne-
vezi. Ez egy aranyrúdvaluta lenne azzal, hogy a dollár aranytartalma vál-
toznék az ármozgalmak szerint: áremelkedés esetén növelni, áresés esetén
csökkenteni kellene. A pénzegység aranytartalmának emelése ugyanis csök-
kenti a jegybank rendelkezésére álló szabad aranykészletet és áremelkedést
ellensúlyozó hitelmegszorító politikára kényszeríti, míg a kompenzált (gummi)
dollár aranytartalmának leszállítása növeli az érckészletet, ami hitelkiterjesztő-
áremelő jegybankpolitikát tesz lehetővé. Fisher elgondolása a pénzegység
aranytartalmának leszállítására vonatkozólag megvalósult az 1931–37. évi
leértékelések idején.

rint a vásárlóerejében ingadozó pénz egyes indián törzsek kezdetleges hossz mértékére emlékeztet. Ezek a törzsek ugyanis nem ismerték még sem a yardot, sem a métert, hanem a mindenkori törzsfőnök deréköve volt a hosszúság mértékegysége. Ha kövér volt a törzsfőnök, akkor kitágult a mértékegység, ha ellenben sovány rézbőrű került a törzsfőnöki székbe, akkor megrövidült. A hasonlatot tovább fűzve, azt mondhatnók, hogy a pénzügyi politikai derékszíjat infláció idején kijebb, defláció idején pedig beljebb csatoljuk. Ezt lehetőleg kerülni kell, viszont a teljes árállandóság csak egy eszmény, mert az árváltozások nemcsak a pénz, hanem az áru oldaláról is eredhetnek. A teljes árstabilizálás ezek szerint csak a gazdasági fejlődés veszélyeztetése árán volna elérhető. Gyakorlatilag tehát az árállandósítás politikája nem törekedhet többre, mint a konjunkturamozgalmak szélsőséges áringadozásainak a kiküszöbölésére. Ennek a szerényebb célkitűzésnek a megvalósítása viszont elengedhetetlen feltétele a váltóárfolyamok állandóságának.

A mult világháborút követő valutáris káosz korszakában Európában a legnagyobb nyomatékkal a svéd Cassel és az angol Keynes emelték fel szavukat az árstabilizálás eszméje mellett. Cassel különösen azt hangoztatta, hogy a háborús pénzrontás után az aranyvaluta helyreállítása az egyes nemzeti pénzek vásárlóerejének, a vásárlóerő-paritásnak megfelelő árfolyamokon történjék. Keynes pedig ezenkívül kifejezetten az indexvaluta mellett szállt síkra, amidőn 1923-ban a pénz reformjáról szóló művében világgá kürtölte a merész, új valutapolitikai elvet, amely úgy szól, hogy a pénz belöldi vásárlóerejének az állandóságáért szükség esetén fel kell áldozni a pénz külföldi árának, a váltóárfolyamoknak az állandóságát. A valutastabilizálás ma már ily módon nem a pénznek az arannyal való sorsközösségét, hanem az árstabilizálást jelenti. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az árállandóság elvét nem kell föltétlenül olyan mereven formulázni, mint ahogy azt Keynes először tette. Ma már nem vonható kétségbe, hogy az árstabilizálás egyaránt alapelve a jól szabályozott arany- és papírvalutának. Ha pedig a nemzetgazdasági egyensúly akár befelé, akár kifelé meginog, akkor már leginkább a devizagazdálkodás szigorú rendszere állíthatja helyre a pénzrendszer szilárdságát és ezen át vezet vissza az út egy szabadabb valutarendszer felé. Az aranyvalutának a mult világháború után történt újjászületésénél azonban az árstabilizálás elvét nem vették mindig kellőképpen figyelembe. Különösen Anglia volt az, amely pénzügyi gögből egy súlyos áreséssel járó defláció árán 1920–25 között újból kierőszakolta a dollárral szemben a régi paritást. De az új aranyvalutás korszak a mult világháború után csak rövid ideig, 1925-től 1931-ig tartott. A páris környéki békeparancsok a világgazdasági egyensúlyt úgy felforgatták, hogy az 1929 őszi kirobbant világválság nyomában a szigetország 1931 szeptember havában kénytelen volt feladni az aranyalapot és az előkelően szabad valutának elnevezett papírvalutára tért át. Ezzel sorozatos leértékelések következtek be az angolszász és a hozzájuk közel álló országokban. Válságpolitikai okokból még a dollár devalvációjára

is sor került, dacára annak, hogy az amerikai szövetségi tartalék-bank-rendszer a prosperitás idején, ha nem is bevallottan, de ténylegesen árstabilizációs politikát folytatott. 1937 közepén az volt a helyzet, hogy Nagy-Británia, az Egyesült Államok és Franciaország 40–42%-os arányban értékelték le pénzüket. Az árállandósítás eszméje azonban még ebben a bizonytalan pénzpolitikai korszakban sem ment veszendőbe, amint azt az angol szabadvaluta-kísérlet mutatja, amely éveken át egy pénzszaporítás nélküli pénzértékcsökkentést valósított meg. Ily módon a Szigetországban a belföldi árak a leértékelés ellenére úgyszólván változatlanok maradtak, s ennek következtében kiviteli cikkeinek árai a világpiacon aranyértékben a font értékcsökkenése arányában olcsóbbodtak. Ennek az exportprémiumnak volt köszönhető, hogy az angol kivitel a világválság éveiben aránylag kedvezőbben alakult. A felfegyverkezési verseny megindulásával azonban Angliában is emelkedni kezdtek az árak.

Az angol szabadvaluta-kísérletnél intézményesebben biztosítja az árállandóságot a devizagazdálkodás rendszere, amelyre 1931-ben a Német Birodalom² és az ő nyomában elsősorban a közép- és délkelet európai államok tértek át. Az aranygépezet letörésével valutacsoportok alakultak ki, mint a sterling-blokk, a dollár-blokk, a yen-blokk és a devizagazdálkodás európai blokkja. 1939 elején azután Anglia, az új világháború kitörésekor pedig Franciaország is a devizagazdálkodást vezette be, úgy, hogy ez a rendszer az európai hadviselő feleknél általánosult.

Már most az első világegést követő inflációk és deflációk tapasztalatain okult a pénzpolitika és ezért tették már eleve közzé az angolszász nagyhatalmak háború utáni valutarendezési programjukat, ami annál is inkább célirányosnak látszott, mert a német nagytér gazdasággal szemben nekik is fel kellett állítani világgazdasági terveiket. Míg a nagytér-gazdaság csak a világgazdaságnak egy körzetét fűzi szorosabban össze nemcsak valuta- és kereskedelempolitikai szempontból, hanem a termelés irányítása szempontjából is, addig az angolszász államok a világgazdaság rendezéséhez egyelőre ugyan csak a valutapolitika kesztyűs kezével nyúlnak, viszont világgazdasági hegemóniára irányuló törekvéseik messze túlterjednek egy kontinentális nagytér-gazdaságnak a körén.

AZ ARANYUNIO AMERIKAI TERVE

NÉZZÜK MEG KÖZELEBBRŐL az Unitas-Uniót, amelyet joggal „aranyuniónak” is lehetne nevezni. Az eddigi nemzetközi pénzszövetségek közül a legnevezetesebb a latin érme-unió volt, amelyet III. Napoleon első lépésnek tekintett kedvenc pénzpolitikai utópiája, a világerme unió felé. A latin érme-unió 1865-ben alakult meg a kettős – arany és ezüst – valuta megmentésére, de csak a frankvalutájú államok egy részét, Franciaországot, Olaszországot,

² A devizagazdálkodást elsőnek Németország vezette be 1916-ban.

Svájcot, Belgiumot, majd Görögországot tudta egyesíteni. A nemzetközi egyezmény legfontosabb rendelkezései abban állottak, hogy egységesítették az érmék veretését, s úgy az ezüst öt frank értékű valutapénznek, mint a váltópénzeknek kölcsönös elfogadására kötelezték egymást. A latin pénzunió azzal az alapvető tanulsággal járt, hogy egy nemzetközi érmének a veretése egyáltalában nem biztosíthatja a váltóárfolyamok szilárdságát, mert az érmeközösség csak addig állhat fenn, amíg a tagállamok fizetési mérlegeinek kiegyensúlyozottsága folytán állandók a váltóárfolyamok. Mihelyt valamely tagállamban infláció lépett fel, az illető ország érméi és váltópénzei papírpénzének disagiója folytán a többi tagállamba áramlottak, úgy, hogy az érme-unió a pénzrontó állammal szemben tartahatatlanná vált. Eltekintve a skandináv államok 1872. évi érme-uniójától, amely a mult világháborúval gyakorlatilag épp úgy megszűnt, mint a latin pénzunió, más nevezetesebb nemzetközi pénzszövetségi kísérletekkel ezideig nem találkoztunk. Az új angolszász tervek számolnak a latin érme-unió tanulságaival és ezért a legnagyobb súlyt helyezik a tagállamok fizetési mérlegeinek egyensúlyban tartására, de ez a cél csak akkor valósulhat meg, ha szilárd a tagállamok alapvető gazdasági szerkezete. A tervbevett angolszász pénzuniók most már elvileg mindenek előtt abban különböznek a korábbi hasonló kísérletektől, hogy nem érme-uniók, hanem bankpénz-uniók, s így szem előtt tartják, hogy ma már a készpénz viszonylagos jelentősége a fizetési forgalomban erősen háttérbe szorult, mert a nagybani forgalomban a készpénzt kímélő forgalom hódított tért, amelynek alapja a bankpénz. Utóbbiból nőtt ki a giró-, a csekk- és legmagasabb fejlődési fok gyanánt a kliringforgalom. De ha a bankkövetelések egyes vezető gazdasági államokban immár a pénz állagának több mint 70%-ára is rugnak, a lebonyolított pénzforgalomnak pedig több mint 90%-a esik a készpénzt kímélő forgalomra, mégis találó az a megállapítás, hogy a modern pénzrendszer egy fordított piramishoz hasonlítható, amelynek keskeny készpénzsúcsán nyugszik a hitelpénz hatalmas tömege. Az arany pedig elsősorban a készpénznek, de részben már a hitelpénznek a fedezete gyanánt őrizte meg a jelentőségét, ami különösen érvényre jutna az Unitas-szövetségnél. Igaz, hogy az Unitas csak törvényes nemzetközi számoló egység lenne, de a valóságban az Unitas tízedrészével egyenértékű dollár épp úgy betöltené ténylegesen a nemzetközi pénz szerepét, mint ahogy ezt a szerepet az angol font 1914 előtt minden nemzetközi egyezmény nélkül is betöltötte. Ez annál is inkább bekövetkeznék, mert az Unitas-követelések beválthatók aranyra és fordítva, az arany is átváltható ilyen követelésekre.

A latin pénzunió még egy liberálisabb korszakba esett és így nem volt egy olyan messzemenő felhatalmazásokkal felruházott központi szerve mint amilyen az Unitas-egyesülésnek nemzetközi központi bankja lenne. Pedig ez a bank is még mindig kevésbé mélyrehatóan nyúlna bele a nemzetközi fizetések lebonyolításába, mint az angol kliring-bank. Az Unitas-szövetség központi bankja ugyanis lényegében csak kivételesen, a pénz állandósítása érdeké-

ben, vásárolna és adna el devizákat. Főként ez a körülmény az, amely a londoni Cityt kissé barátságosabb magatartásra tudta hangolni a White-terwel szemben, mert ennek az alapján a devizaforgalomnak nagyobb hányada bonyolódna le a magánbankok útján, mint a központi kliring-bank felállítása esetén. Az Unitas-egyesülés központi bankja kezelné a legalább 5 milliárd dolláros valutastabilizációs alapot, amelyet a tagállamok felerészt állampapírokban, $\frac{1}{4}$ részt aranyban, $\frac{1}{4}$ részt pedig nemzeti devizákban tartoznának befizetni, de befizethető az egész aranyban is. A részeseési arányt az egyes országok aranykészletének, fizetési mérlegének és nemzeti jövedelmének együttes figyelembevételével állapítanák meg. Az aranyban szegény államoknál az első befizetésnél az arany hányada 10%-ra csökkenthető. Az alap legfontosabb jogosítványa az, hogy a nemzeti valutákat adhatja és veheti szilárd áron a fizetési mérleg kiegyenlítésére, illetve az adósságfizetések megkönnyítésére. Valamely állam képviselőjének szavazati joga legfeljebb az összes szavazatok 25%-a erejéig terjedhet, egyébként az alaphoz való részeseidővállalása az irányadó. Annak ellenére, hogy ezek szerint az U. S. A. 25%-ra korlátozta szavazati jogát, mégis fontos vétőjogot biztosít magának, mert csak $\frac{4}{5}$ többséggel lehet a nemzeti pénzek relációit megváltoztatni. A tőkében szegényebb államok már a valutastabilizációs alaphoz való hozzájárulásukat is valószínűleg csak amerikai kölcsönök felvételével tudnák befizetni, úgy, hogy a valutakiegyenlítő alap terve a semleges államokban is részben élénk visszahatást keltett. A tagállamok pénzügyi politikai szuverenitásának korlátozása leginkább abban nyilvánul meg, hogy lemondanak váltóárfolyamuk megváltoztatásáról, vagyis a leértékelésről és a felértékelésről, elsősorban persze az előbbiről, mert ez a velejáró valutadömping révén a kivitel fokozásának hathatós eszköze. Amellett az egyes államok egy olyan alaphoz bíznak a váltóárfolyamuk megváltoztatását, amelynek végrehajtóbizottságában a dolog természeténél fogva a tőkében gazdagabb államok dominálnának. De le kell szögezni, hogy a leértékelés kétes fegyveréhez a legtöbb állam amúgy is csak végső esetben szokott folyamodni, ilyenkor pedig alighanem számíthatnak a tagállamok belátására. Viszont el kell ismerni, hogy a felesleges leértékelések megakadályozása a valutáris viszonyok állandósításának *conditio sine qua non*-ja.

A magunk részéről a váltóárfolyamok variálásánál is sokkalta nehezebb kérdésnek tartjuk a tagállamok kezdő váltóárfolyamainak a pénzszövetség megalakításakor való megállapítását. Már pedig ezzel a nehézséggel az amerikai elgondolás közelebből nem néz szembe, hanem egyszerűen az alaphoz bízza a váltóárfolyamok első megszabásának feladatát. A gyakorlatban ez persze egyezményes alapon történne, legfeljebb külföldi kölcsönökkel édesítenék meg a kisebb államokkal szemben esetleg alkalmazandó gyengéd erőszakot. De ennek ellenére a devizakorlátozások „mielőbbi eltörlése” nem fog olyan simán menni, mert az Egyesült Államok kivételével minden hadviselő államban szigorú devizagazdálkodás van bevezetve, úgy hogy csak a kötöttségek enyhítése, a háborús árúhiány

pótlása és az árszabályozás ezt követő feloldása után lehetne egy szabadabb áralakulás alapján megrögzíteni a vásárlóerőparitásokat. A helyes valutastabilizációs árfolyam kipuhatólása nem olyan egyszerű feladat. Gondoljunk csak vissza a francia frank stabilizációjára, amelynél két év telt el, amíg 1928-ban 124 frank = 1 font rögzítési árfolyam kialakult, holott a valutaállandósítási kísérlet megindításakor még 240 frank volt a fontsterling árfolyama. Bizonyos átmeneti idő beiktatására volna szükség, hogy az amerikai tervben előirányzott szabadabb intervalutáris viszonyok mellett kialakulhassanak azok a természetesebb árfolyamok, amelyeket azután a nemzetközi valutapolitikai egyezmény megkötésekor le lehetne rögzíteni. Már csak a megfelelő átmeneti időszak hiányára való tekintettel is nehezen képzelhető el, hogy a háború befejezése után egyhamar fel lehessen oldani a devizakorlátozásokat – a spekulatív tőkemozgalmak megrendszabályozásának a kivételével. A legális tőkemozgalmakat, mint amilyenek a külkereskedelemmel járó tőkemozgalmak, az illegálisaktól sokszor oly nehéz megkülönböztetni, hogy méltán merült fel az a kétely: meg lehet-e gátolni a vándortőkék mozgalmát egy szabadabb intervalutáris rendszer mellett? Ezek a bolygó tőkék sok zavart okoztak az első és második világháború közé eső bizonytalan világgazdasági korszakban. A prosperitás vége felé az Európából az Újvilágba áramló pénztőkék élezték ki annyira az amerikai tőzsdehosszt, hogy az amerikai valutapolitikai hatóságok nem tudtak megbirkózni vele, ami azután végső fokon 1929 őszén a newyorki tőzsdekrachra vezetett, ez pedig már a világválság árnyékát vetette előre. Az angol fontnak az aranyalapról való letérése után pedig a valutablokkok leértékelési versenyfutása idején a bolygótőkék egyenesen a valutapolitika vészmadaraivá és egyben békegalambjaivá váltak: a változó esélyek szerint menekültek Londonból New-Yorkba és viszont. Ezek a bolygó tőkék könnyen felboríthatják a nemzetközi pénzpolitikai egyensúlyt, kérdés azonban, hogy különösen az átmenetgazdaság korában meg lehet-e őket rendszabályozni devizakliring nélkül?

Külkereskedelempolitikai téren az amerikai terv alig mond többet annál, mint hogy a stabilizáción kívül az alap céljai közé tartozik a külkereskedelem fejlesztése is. Itt főként a valuta-kiegyenlítő alap tagbetéteinek kétharmad rész erejéig az egyes államoknak való visszafizetése és más hitelakciók vétetnének figyelembe. Világkereskedelmi szempontból az aranyra való támaszkodás bizonyos szabadkereskedelmi jelleget kölcsönöz a tervnek. De az aranyat a szabadkereskedelemhez nem fűzik olyan eltéphetetlen és kizárólagos szálak, mint ahogy azt gyakran feltételezni szokás. Akik ezen a nézeten vannak, azok egyoldalúan a hamisítatlan liberális korszakát tartják szem előtt, meglepedkezve arról, hogy a kapitalizmus már a múlt század hetvenes éveitől kezdve feudális korszakába lépett és ezzel erősen közeledett az irányított gazdaság felé. Tagadhatatlan, hogy a devizagazdálkodással járó totális külkereskedelmi irányítással, amelynél nem a vámok, hanem a tilalmak és engedélyek rendszerén s a külföldi fizető eszközök

hatósági kiutalásán van a hangsúly, az aranyvalutának semmiféle fajtája, még egy félig-meddig kötött aranypénzrendszer sem egyeztethető össze. Viszont vámpolitikai szempontból az aranyvaluta igen szépen megfér nemcsak a szabadkereskedelemmel, hanem a vámvédelmi irányzattal is, amint azt éppen az amerikai példa oly meggyőzően bizonyítja. Ennélfogva annak a tételnek, amelyet az angol-szászok annyit hangoztatnak t. i., hogy „a világprosperitás osztatlan egész”, nem kell szükségszerűen szabadkereskedelmi reminiscenciákat felidéznie. Az osztatlanság a világgazdaság irányításával nagyon jól összeegyeztethető, és az is bizonyos, hogy a háború után jó darabig nem lehet magára hagyni a világgazdaságot.

Nem tartoznak a kiegyenlítő alap feladatai közé, hanem különleges szervekre bíztnának a háború utáni újjáépítéshez szükséges tőkék előteremtése, a segélyakció és a legfontosabb nemzetközi nagykereskedelmi árak állandósítása. De éppen a harmadik különálló terv messzemenően belevág a valutastabilizálás kérdésébe, mert az alap pénzpolitikai árszabályozását közvetlen árszabályozással egészítené ki.

A NEMZETKÖZI KLIRINGUNIÓ ANGOL TERVE

TÉRJÜNK MOST ÁT az angol tervre. Keynes leszögezte, hogy az ő személyes javaslata eredetileg az aranyat nem vette figyelembe. Ezzel nyilván arra célzott, hogy ő többre tartja az árállandósítást a váltóárfolyamok stabilitásánál, és minden bizonnyal az angol kormány kívánságára kellett engedményt tennie a gazdag szövetséges testvérnek, amikor a Bancort aranyalapra helyezte. A kliringnek azonban több jelentése van. A bankkliring tudvalevőleg abban áll, hogy a kölcsönös követelések és tartozások beszámításával csak a mutatkozó csúcspontokat egyenlítik ki. A harmincas évek elején azután a világválság mélypontján a devizagazdálkodás megteremtette a kétoldalú államközi kliringet, amelynek szerkezete lényegében az volt, hogy az egyes országok exportőrjeivel és importőrjeivel a megbízott szervek, rendszerint a két állam jegybankja, belföldi pénzben számoltak el, míg az államközi elszámolást a központi szervek időnként ejtették meg. A kétoldalú elszámolás azonban túlságosan merev és a legnagyobb nehézséget a kliringcsúcspok okozták, amelyek a kétoldalú államközi elszámolás eredeti célkitűzése ellenére minduntalan felbukkantak és külön rendezést igényeltek. A berlini Verrechnungskasse azután megteremtette a multilaterális kliringet, amelyben már 1941-ben, tizenkét állam vett részt. Ez az elszámolási pénztár azért nem tett még átütő jelentőségre szert, mert a totális háborús erőfeszítésekre való tekintettel Németország – ép úgy mint Anglia – külföldi kölcsönöket vesz igénybe, úgy, hogy német kliring-adósságok keletkeztek. Ez azonban átmeneti jelenség, mert biztosan számolhatunk azzal, hogy két olyan hatalmas nagyipari állam, mint a Német Birodalom és Nagy-Britannia, a háború után mindent el fognak követni kivitelük fokozására, hogy adósságaikat letörlessék és újból hitelező állammá

váljanak. Anglia eladósodása egyébként jóval nagyobbarányú. A német kliringadósságok 1942 közepén becslés szerint 7–8 milliárd márka körül mozogtak, míg Nagy-Britannia a kölcsön- és bérleti törvény alapján 1943 március elejéig 4.4 milliárd dollár kölesönt vett fel. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy az angol terv nagyobb mértékben felel meg az adós államok igényeinek is. Először is kisebb pénzügyi áldozatokat követel a tagállamoktól, másodszor a külkereskedelem erőteljesebb irányítását javasolja, harmadszor pedig simulékonyabb, s ennél fogva alkalmasabb az átmenetgazdaság valutapolitikai problémáinak a megoldására. Érthető tehát, hogy nemcsak a semleges államokban talált kedvezőbb fogadtatásra mint az amerikai terv, hanem egyes német sajtóhangok is elismerték, hogy jobban számol a tényleges viszonyokkal, mert tettet hagy nemzeti gazdaságpolitika folytatására, amellyel szemben Keynes már régóta megértést tanúsít. Az angol terv alapján véve kompromisszumot létesít a világgazdaság és az irányított nemzetgazdaság között, a nagytérgazdaság kérdését viszont nyitva hagyja.

A nemzetközi kliring már most korántsem terjedne ki az összes államközi fizetésekre, hanem csak a csúcspontokra, amelyek a szabadabb világgazdasági korszakban is a jegybankok arany-, deviza- vagy valutakészleteinek felhasználásával bonyolítottak le. Azok a fizetések pedig, amelyek ebben a korszakban egymást kompenzálták, továbbra is megmaradnának a magánforgalom számára. A Keynes-tervnek ez az utólagos értelmezése némileg megnyugtatta a Cityt, amely először abban a hiszemben volt, hogy a kliringbank az összes nemzetközi fizetéseket fenn akarja tartani magának.

A nemzetközi kliringegyesülés székhelye felváltva London és Washington lenne. A tagállamok kvótáit nem betétek, hanem a háború előtti évi átlagos kivitelnek és behozatalnak 75%-a alapján állapítanák meg. A kvótához igazodik a szavazati jog, a kisállamok azonban a végrehajtóbizottságba csak csoportonként küldhetnének ki egy közös főképviselőt és egy-egy további szavazatra nem jogosult delegáltat, aki saját államának ügyeiben meghallgatandó. Ily módon a kliringunió is, mint minden nemzetközi egyezmény, kikérülhetetlenül a vezető gazdasági államok túlsúlyát biztosítja, s ha a tervezet ezt jogilag is leszögezi, az a tényleges helyzeten úgyszólván sokat változtat. Egyébként az amerikai és az angol valutapolitikai programok egybehangzóan az egyesült nemzeteket tekintik törzstagoknak, míg a semleges és más államok felvételére csak később kerülne sor.

Ami a Bancornak az arannyal való lazább kapcsolatát illeti, az először is abban nyilvánul meg, hogy míg aranyért vásárolható Bancor, addig utóbbi nem váltható be aranyra. Másodszor az Unitasszal szemben a Bancor aranyértéke inkább megváltoztatható deflációs, vagy inflációs irányzatok kiküszöbölésére. Keynesnek ez az egészen újkeletű javaslata lényegében arra irányul, hogy a nemzetközi számolóegység aranyértékének a változtatásával nemzetközi konjunkturapolitikát lehessen folytatni. Régi tétele ugyanis, mint jeleztük, úgy szól, hogy a pénz belföldi vásárló erejének állandósága

fontosabb, mint a váltóárfolyamok állandósága. Ha azonban van egy nemzetközi számolóegység, akkor a váltóárfolyamok stabilitásának a fenntartása mellett tisztán a számolóegység aranyértékének a variálásával lehet árstabilizáló politikát üzni.³ De a régi Keynes-féle valutapolitikai felfogás is szóhoz jut akkor, amikor az egyes államok fizetési mérlegei körül mutatkozó egyensúlyzavaroknak kell véget vetni. Ilyenkor nem a nemzetközi számolóegység értékének, hanem az illető nemzeti pénz Bancorhoz viszonyított árfolyamának a megváltoztatása válik esedékessé. Az idevágó eléggé rugalmas szabályozás összefüggésben áll az egyenlegek után fizetendő illetékekkel, valamint az egyesülés által nyújtható hitelekkel is. A kis jutalékon kívül ugyanis mind a követel, mind a tartozik Bancor-egyenleg után évente illeték fizetendő, feltéve, hogy az egyenleg a tagállam kvótájának $\frac{1}{4}$ -ét meghaladja. Az illeték kulcsa 1%, ha a csúsa $\frac{1}{4}$ -e és $\frac{1}{2}$ -e között mozog, ezenfelül pedig 2%. Ez az illeték büntetéspénz jellegével bír, amennyiben a cselekvő fizetési mérlegű államokat a Bancor-követelések túlzott felhalmozásától, a szenvedő mérlegűeket pedig a túlzott eladósodástól akarja elriasztani. Egyébként azonban a kliring-szövetség odahatna, hogy a hitelező államok nyújtsanak Bancor-kölcsönöket az adós államok fizetési mérleghiányainak fedezésére, de csupán józan határok között, mert ha a külföldi kölcsönök nem növelik annyival az adós ország termelékenységét, hogy az adósságszolgálat viseléséhez szükséges külföldi fizető eszközöket elő tudja teremteni, akkor a kamatok és törlesztési részletek teljesítése a fizetési mérleg más fontos tételeitől, mint a külföldi nyersanyagok behozatalától vonja el a külföldi fizető eszközöket, úgy, hogy a mérleg egyensúlya megrendülhet. Errevaló tekintettel a végrehajtóbizottság hozzájárulá-

³ Valutatechnikai szempontból érdekes problémákat vet fel ez a nemzetközi konjunkturapolitika. Világfellendülések idején ugyanis az áremelkedés ellensúlyozására növelni, világválságok idején viszont az áresés megfékezésére csökkenteni kellene a nemzetközi számolóegység aranyértékét – a pénzügyi politika bevett allopátiás gyakorlójának szerint. A Bancor aranytartalmának az emelése ugyanis azt jelentené, hogy ugyanakkora mennyiségű arany azon túl kevesebb Bancor követelésre váltható át, úgy, hogy az államközi fizetéseknek ez a fontos eszköze mennyiségileg csökkenne, ami a világgazdasági forgalmat megszorítaná. Ezzel szemben a már fennálló kliring-bankkövetelések és -tartozások aranyértéke gyarapodnék, ami arannyal való fizetés esetén kedvező lenne a hitelező, ellenben hátrányos lenne az adós országokra nézve. A nemzetközi számolóegységre szóló követelések aránysúlyának ingadozásai azonban annál kevésbé gyakorolhatnának döntő ellensúlyozó hatást, mert egyfelől a nemzetközi számolóegységre szóló követelések jóval kisebb értékűek lennének a világ monetárius aranykészleteinél, másfelől pedig a nemzeti pénzeknek a Bancorhoz viszonyított árfolyama nem változnék. Ha pedig világválság idején csökkentik a nemzetközi számolóegység aranyértékét, akkor a meglévő aranykészletekkel több bankkliring-követelés szerezhető meg, s így megélnéülhet a világgazdasági forgalom és megállhat az áresés. Ebben az esetben azonban számítva a Bancor-adósok járnának jól és a hitelezők járnának rosszul. Mindent egybevetve, a Bancor aranyértékének változtatása a nemzeti valuták váltóárfolyamait nem módosítaná, úgy hogy ez a politika elsősorban az aranykészletekkel rendelkező államokat érintené közvetlenül s ezek révén befolyásolná a világgazdaságot.

sával minden bancor-adós minden bancor-hitelezőtől kölcsönt vehet fel, de azzal, hogy az adós nem növelheti tartozik-egyenlegét évente többel, mint kvótájának $\frac{1}{4}$ -ével. Ha pedig a tartozik-egyenleg két éven át a kvóta $\frac{1}{4}$ -ét meghaladja, az adós tagállam fel van jogosítva arra, hogy egyoldalúan 5% erejéig leértékelje valutáját a nemzetközi számolóegységgel szemben. Ennél nagyobb arányú devalváció azonban már csak a végrehajtóbizottság hozzájárulásával vihető keresztül. Az amerikai tervvel ellentétben tehát a leértékelés 5%-os határon belül bizonyos feltételek fennforgása esetén az adós állam autonóm elhatározásán múlik. Azzal a tagállammal szemben azután, amelyiknél tartós egyensúlyzavar mutatkozik, a szövetség megtorlásokkal élhet. Ha ugyanis valamely tagállam tartozása meghaladja kvótája felét, a végrehajtóbizottság biztosítékok letétbehelyezését követelheti, tőkebehozatalát és kivitelét ellenőrizheti, valutatartalékainak átengedését kívánhatja; ha pedig az adósság eléri a kvóta $\frac{3}{4}$ részét, a bizottság különleges rendszabályokhoz nyúlhat, így zárhatja hitelét, s ebben az esetben a többi tagállam a részére teljesítendő fizetéseket az Uniónak tartozik átutalni.

A túlzott eladósodás mindenkor veszélyeztette az adós országok szuverenitását, különösen a kis országokét. Jobb is tehát, ha előre láthatják a következményeket. A külföldi kölcsönök ellenőrzésének azután még egy előnye lehet. Ha t. i. túlságosan derülátón ítélnék meg valamely állam fizetési mérlegének jövőbeli fejlődését, akkor az adós állam legalább jó társaságban, egy előkelő nemzetközi fórumnak az égisze alatt tévedne. Ez a körülmény talán mégis visszatartaná a hitelező államokat attól, hogy veszélyeztetett kölcsöneik behajtásánál olyan könyörtelen szigorral járjanak el az adós országokkal szemben, mint 1931-ben, amikor ezeket az országokat valutatartalékaik utolsó maradványaitól is megfosztották. Az 1929–33. évi világválság során szerzett tapasztalatok mind a hitelező, mind az adós országokat fokozott óvatosságra készítetik. Ez a körülmény még inkább indokolt lesz a második világháború után, mert a válság akkor robbant ki, amikor az aranygépezet csődjével a világgazdaság keserves zökkenők után új vágányokra kezdett átsiklani. Nyilvánvaló különben, hogy mind az arany, mind a kliringunió a fizetési mérleg ellenőrzésével akarja csirájában elfojtani olyan megrázkódtatások megismétlődésének a lehetőségét, mint amilyen az 1931. évi nemzetközi hitelkrízis volt. A világgazdaság tehát ebben a vonatkozásban mindenesetre nagyobb mértékben irányított lenne, mint azelőtt. Hogy azután milyen sikerre számíthat ez az irányítás, azt csak a jövő mutathatja meg. Nagyon nehéz a fellendülés állandóságát, s így a külföldi hitel jogosultságát kétséget kizáró módon megállapítani. Gondoljunk csak arra, hogy az amerikai prosperitás csúcspontján milyen kevesen gondoltak a visszaesés lehetőségére. De el kell ismerni, hogy a konjunktura kilengéseinek megfékezése oly elsőrendű feladat, amely elől meghátrálni nem lehet, s a külföldi kölcsönök megfelelő ellenőrzése ezen a téren jótékony megelőző hatást is gyakorolhat.

A kliringegyesülés azután bizonyos nyomást fejtene ki a hitelezőkre, de hogy ez a nyomás jóval enyhébben nehezednék rájuk, mint az adósokra, az elvégre is természetes, hiszen az adósnál vállalt kötelezettségek teljesítéséről van szó, míg a hitelezőknél inkább csak az jöhet szóba, hogy együttműködésre bírja őket az unió. Azok a tagállamod ugyanis, amelyeknek a követelései legalább egy évig meghaladják kvótájuk felét, meg kell, hogy vitassák a végrehajtóbizottsággal az egyensúly helyreállítására alkalmas intézkedéseket, maga a döntés azonban kizárólag az érdekelt hitelező tagállam kezébe van letéve. Alkalmas rendszabályok gyanánt a belföldi hitel-forgalom kiterjesztése, a valuta felértékelése s a vámok és más behozatali korlátozások leépítése jönne figyelembe; Nagy kérdés azonban, hogy a hitelező államok mennyiben lesznek hajlandók arra, hogy a nemzetközi valutadoktorok ilyen érvágást hajtsanak végre rajtuk.

A hitelező államok vállain nyugodna azután azoknak a kiegészítő akcióknak a fedezése is, amelyeket az angol és az amerikai terv részben egyöntetűen irányoz elő. A Keynes-féle elgondolás annyival szorosabb kapcsolatba hozza a valutáris unióval ezeket a járulékos terveket, hogy azok bancor-számlákon bonyolódnának le. Öt ilyen külön számla lenne a következő szervezetek részére: 1. a nemzetközi közegészségügyi szervezet, 2. a nemzetközi rendőrség, 3. a nemzetközi árupiac ellenőrző szervezete, 4. a nemzetközi tőkeberuházási hivatal (elmaradt nemzetgazdaságok fejlesztésére) és 5. a nemzetközi konjunktúra ellenőrzésére alakítandó nemzetközi gazdasági tanács számára.

AZ ANGOL ÉS AZ AMERIKAI TERV végeredményben két lényeges pont körül tér el egymástól: a külkereskedelem irányítása és az arany szerepe körül. Az angol program sokkalta határozottabban előtérbe állítja a külkereskedelempolitikai vonatkozásokat, de vajjon mennyire tudja ezzel elérni az angol kivitel emelését? Az angol terv nyitva hagyja ugyanis a nagytér-gazdaság kényes kérdését, pedig az 1932. évi ottawai egyezmény, amellyel Nagy-Britannia a dominiumokkal praeferenciális szerződéseket kötött, megteremtette a brit nagytérgazdaságot. Ha az Egyesült Államoknak nem sikerülne a nagytérgazdaságok kialakulásának kedvező elsőbbségi kedvezmény elvét az aranyra alapított világgazdasági hegemonia alapján háttérbe szorítani, nem fog-e vajjon maga is regionális szerződéseket kötni? Nem kevésbé vitás az arany szerepe sem. Keynes kénytelen az arannyal kiegyezni abban a formában, hogy a nemzetközi kliringszövetség egy „aranyelszámolási valutát” vezetne be, amely bizonyos fokig az aranymag-, illetve aranydevizavalutára emlékeztetne. De a Bancor-szövetség nézetünk szerint nem egykönnyen kötheti be az aranyborjút a nemzetközi kliringunió istállójába. A borjút néha a legelőre is ki kell engedni és az adott esetben ez a legelő a világgazdasági térhódítás mezeje. Az Egyesült Államok terjeszkedését elvégre is nem lehet egy bizonyos fokon túl korlátozni. Ezt minden bizonnyal Keynes tudja a legjobb-

ban, de legalább némi nemzetközi ellenőrzés alá akarja helyezni az aranyfolyam várható áradásait. Ha, tegyük fel, kellemesebb lenne a szigetország számára, hogy az Egyesült Államok inkább a közép- és délamerikai államokban terjeszkedjenek, mintsem más irányban, ahol az angol kivitel növelésére lehet számítani, erre nézve meg lehet kísérelni a megegyezést intra et extra muros: akár az unión belül, akár azon kívül a két érdekelt birodalom között. Az aranyra mindenesetre inkább rá lehet ülni, mint a szúronyokra, de azért van valami rendellenes vonás az arany felhalmozásában – manapság, amikor már nem a kincsgyűjtés, hanem a befektetés a szabály. A múlt világháború után az Északamerikai Unió részben valóban véka alá rejtette aranyát, időnként több milliárd dollárnyi aranyat sterilizált a szükséges valutatartalékokon fölül, s amellet a világválság idején külföldi kölcsönein elszenvedett veszteségei egy darabig elvették a kedvét a hitelezésektől. De az 1941. március 11-i lend and lease-törvénnyel a helyzet megváltozott. Uncle Sam újból nagy arányokban hitelez, csak hogy nem hajlandó még egyszer eljátszani a jámbor szövetséges szerepét, aki megsegítette társait, s amikor a háború után a számlát benyújtotta, egy kis méltatlankodás árán eltúrta, hogy szövetségesei ne fizessenek. A második világháborúban már csak biztonságosabb formában nyújt külföldi hiteleket a kölcsön- és bérleti törvény alapján, amely lehetővé teszi, hogy bérleti szerződés formájába öltöztetett területi átengedésben kössön ki teljesítést. És aranyát sem fogja többé olyan nagy mértékben paragon hevertetni, mert egyfelől hatalmpolitikai eszköze annyira megsokasodtak, hogy külföldi kölcsönei behajtását hathatósabban tudja biztosítani, másfelől pedig éppen a valutastabilizálási terv is jórészt annak a célnak a szolgálatában áll, hogy a világpiacon megrázkódtatásainak lehető kikapcsolásával szilárd alapot teremtsen tökefeleslegei kihelyezésére. Ha a fegyveres gazdasági terjeszkedést nem lehet kizárni, hogyan lehessen kizárni a békes gazdasági terjeszkedést, amikor a politikai és a gazdasági hatalom között olyan bensőséges kapcsolatok állanak fenn? Machiavelli megfordulna sírjában, ha azt a követelést hallaná hangoztatni, hogy egy birodalom mondjon le gazdasági hatalmának teljes kifejtéséről azért, hogy szövetségese régi világgazdasági szerkezetét helyreállítsa.

A világgazdaság legsúlyosabb elváltozásai azok, amelyek az egyes nemzetgazdaságok elhibázott politikai és gazdasági struktúrájára vezethetők vissza. A világgazdaság bizonyos fokú irányítása a két, rövid megszakítással egymást követő világegés után elkerülhetetlennek látszik. Nagytérgazdaság, aranyunió és nemzetközi elszámolás mind a többé-kevésbé irányított világgazdaság változatai. De a döntő kérdés az, hogy a nagy leszámolás után hogyan fogják felépíteni az egyes nemzetgazdaságok szerkezetét, mert csak életképes nemzetgazdaságokon alapulhat életképes világgazdaság.

IFJ. BOÉR ELEK

MAGYAR FIGYELŐ

SZÁZNEGYVENÉVES VERS ERDÉLY ÁLLAPOTÁRÓL

Iklandi György László a Doboka megyei Árokalján, gróf Bethlen János uradalmában volt a jószágok »praefectusa«. 1801-től kezdve tíz éven keresztül készítgette unalmas téli estéken a birtok verses leírását¹ György László, noha sűrűn társalgott a klasszikus mitológia alakjaival, csak nagyon középszerű latin műveltségű uradalmi intéző volt. *Árokalji énekét* azonban érdemes fellapozni ma is, mert a maga egyszerűségében az egykorú közvéleményt tükrözi Erdély népeiről, tanulságos adatokat rejt magában a közel másfél századdal előttünk élő erdélyi magyarság tisztánlátásáról, gondolkodásáról. Minden régi írás megbolygatása rendszerint kétféleképpen hat reánk: néhány egészen mainak hitt problémáról, vagy annak eredményeiről lerántja az »új«-ság leplet, másodsorban bizonyos történelmi igazságra és ezzel számadásra figyelmeztet. E történelmi igazság az, hogy aránylag azonos problémák és gondok foglalkoztatják az embereket századokon keresztül, csak időnként új köntösben jelennek meg. A számadás pedig azt mutatja meg, amit azóta se hoztunk helyre a hibáktól.

Székelyekről, szászokról, románokról és zsidókról így szól a régi vers:²

*Árokalján lakik mind szász és mind oláh
A szász felül került s a más maradt alá!
Kentelke pediglen -majd csak oláhból áll
Közikbe sem zsidó, sőt még cigány sem száll.*

*A zsidó szeretne odatelepedni,
De az udvar őt nem akarja szenvedni,
Így is pálinkáért viszi gabonáját
Némely Magyarósra: hát ha a zsidóját
Helybe kapná? Bizony, ha jól gondolkodom,
A zsidó nemzetre méltán bosszankodom;
Hogy széjjel keringjen, megvagyon átkozva,
De bezzeg a nép is megvan ostorozva,
Ahová megszállott, véres verejtékit
Kiszívja s szegénység borítja vidékit.
A szászok közt rosszabb az ő becsülete,
Füstös gugyijának nincs olyan kelete.*

*Mert dolgozabb népet a szásznál nem találz
Bár minden nemzetet Erdélyben felszámolász:
Hasonlítom székely nemzethez e pontba,
Egyik sem nyomja le másikat a fontba,
Igaz, hogy a székely tisztább és csinosabb,
De a szász fősvényebb és takarékosabb:*

¹ Árokalyi énekek, azaz: Mélt. Groff B. Bethlen János úr önagysága Nemes Doboka vármegyei Árokalyi jószágá ritkaságainak, szépségeinek és némely történeteinek versekbe foglalt leírása. Kolosváron, 1311. 8-r.

² A közölt szövegeket a XIII., XVIII. és köv. énekekből idéztem.

Még télbe is nem ül hiába jó szívvel,
 Mintsem, hogy heverjen, asszony-munkát mivel,
 S minthogy a nagy fákból építeni szereti,
 Erős emelésben magát úgy megveti,
 Míg erőlködésben a béle megszakadt;
 Mivel a szász (ez az oláhok jegyzése)
 Addig nem jó gazda, míg nincsen sérvése.
 Az oláh kényelmesebb, ritkán szakad meg ő,
 Árt néki mind meleg, mind hideg levegő,
 Ő télbe szereti ülni a pucikba
 És nyárba fekünni künn a jó árnyékba;
 Innen van, hogy fele parlag a határa,
 És szüksége vagyon mindég gabonára;
 Szereti a jó bort meginni, de mivel
 Sok munkába kerül, szőlőt ritkán mivel.

Ilyen némely oláh (becsület a jóknak)
 Ki régen teteit lakta havasoknak,
 Ki félenn állott és magát félre vonta
 Mikor a magyar a hazáért vért onta,
 S mikor a hazáért magát feláldozta,
 Az oláhokat a fátum elé hozta
 S tovább-tovább nagyobb számra nevedetek
 S már az oláh, mely másként is szapora,
 Úgy ellepte Erdélyt, mint a földnek pora;

Be látom az oláh menyecske fenyeget,
 Azért fordítsunk már mi is köpenyeget,
 Adjuk meg, oláhok közt a fejérnépnek,
 Hogy azt jól öltözve, ítélhetjük szépnak,
 S valljuk meg a szászok fehér cselédjéről,
 Hogy kevés kedvesség ragyog személyekről.

Választatott hely a Tyimaftyéj kertjibe
 Az hová az oláh templom építtessék,
 Nem volt akkor senki, akinek ne tessék:

Mit gondolnak mit nem? változik az eszek,
 Nem tetszik a templom-hely, olyan hírt veszek,
 Jelentem a grófnak: felel ő nagysága:
 Oláhoknak mindjárt teljék kívánsága,
 Ahol nekik tetszik, oda építtessék
 Templomjok, legszebb hely erre rendeltessék.

Ma a mozik, kávéházak és italok neveit magyarosítjuk. Akkor a lovakét kellett. Az indíték azonban ugyanaz.

Az elnevezésben a gróf szokása ez:
 Hogy idegen nyelven egy lovat sem nevez,
 Nincs istállójában tanácsa Rómának
 És parlamentuma nagy Britanniának,
 Minden ló magyarul igaz nevét kapta:
 Úgy mint Csinos, Szárca, Gyémánt, Szennyes, Lapta,

*Pajkos, Nyalka, Kakas, Rendes, Dali, Bezzeg,
Zúg, Forgó ménlovak, most ezek vagynak meg.*

A maga mentségére:

*Nem öntetett minden ember egyformára;
Aki hát nem ilyen, ne vegye magára;
Én amint érzettem, úgy is írtam rólok,
Tapasztalásomból, nem másunnan szólok.*

Közli: SALAMON SÁNDOR

A NÉMETEK ERDÉLY GAZDASÁGI ÉLETÉBEN

Nagy érdeklődéssel nyúltunk *Jinga Viktornak*, a kolozsvári román kereskedelmi akadémia volt tanárának a nagyszebeni *Transilvania* c. folyóiratba fenti címen közölt tanulmányához.* *Jinga* nemcsak a tudományos, hanem a politikai életben is tekintélyes szerepet játszott, s így a német és román nép együttéléséről való mondanivalói bizonyára érdeklődésre tarthatnak számot. A tanulmány olvasása közben sajnos, kiderült, hogy a cím igényesebb a tartalomnál, mert a szerző meg sem kísérelte a németeknek a bécsi döntés előtti Románia gazdasági fejlődésére gyakorolt hatását felmérni, hanem megelégszik a szászok, s köztük is elsősorban a barcasági szászok gazdasági szerepének és erejének néhol nagyon is felületes vizsgálatával. Igaz, szinte lehetetlen annak a megállapítása, hogy egy ország gazdasági életében mekkora szerepe van egyik vagy másik nemzetiségnek. A szászok élete azonban valóban hálás terepet nyújt ilyenszerű vizsgálódásokra, mert ennek a népnek céltudatos elzárkózása és hagyományos elkülönülési hajlama Erdély-

ben külön felmérhető, öncélú szász gazdasági életet hozott létre. Alig van rá példa, – különösen a liberalizmus korában, – hogy egy nép gazdasági életét ennyire a közösségi élet szolgálatába tudja állítani s abban csupán eszközt látson arra, hogy anyagi és szellemi önállóságát megőrizze. A szász gazdasági élet szigorúan nemzeti alapon állt akkor is, amikor erre alig volt példa Európában, s a szociális elvet olyan mértékben sikerült megvalósítania, ahogyan azt a liberális szemléletű gazdaság-elmélet a multban el sem tudta képzelni. Évszázadok alatt szerzett gyakorlatosság edzette meg őket erre a közösségi életformára, melyre az elmúlt két évtizedben mi is mint példára hivatkoztunk. Bizonyára ennek a felismerése indította *Jingát* is a kérdés vizsgálatára, s ha nem farkodik a romániai németiség dicséretével, az nem az ezidőszerűtlen szoros német-román kapcsolatokkal, hanem az erdélyi szászok szorgalmának és tehetségének elismerésével magyarázható.

A román uralom – állítja *Jinga* – az erdélyi gazdasági élet számára sokkal kedvezőbb fejlődési lehetőséget biztosított, mint a magyar, s a szinte példátlan fejlődésnek előnyeit a románság és a nemzetiségek – elsősorban a gazdasági életben tevékeny szászság – egyaránt élvezhették. Ezt a mérés megállapítást azonban sem tapasztalataink, sem a felsorolt ada-

* *Victor Jinga: Germania în economia transilvană. Nagyszeben, 1942. Különlenyomat a Transilvania 1942. évi 2–3. számából.*

tok nem igazolják. Állítását a szövetségi és hitelélet, az ipar és kereskedelem adataival igyekeznek bizonyítani, s ha vizsgálódása szűk területre is van korlátozva, mégis abban néhány számunkra is érdekes megállapítással és adattal találkozunk. A szövetségi szervezetekről közzétett számai elégtétellel töltenek el. A Romániához csatolt magyar területek 2215 szövetségi tagjának 35 százaléka, a 361.014 főnyi tagtábor 45 százaléka magyar volt, s népességi arányukat messze túlhaladó a németek részesedése is. A szászoknál inkább a hitelszövetkezetek tudtak gyökeret verni, nálunk nagyon erős volt a fogyasztószövetkezeti mozgalom is. A Raiffeisen-jellegű hitelszövetkezetek – népi sajátságokhoz és helyzethez formálva a németországi példát – a középkori együvértartozás szellemét erősítették meg a szászok között s olyan nemzeti jellegű gazdasági szervezetet teremtettek, amely különösen a szászok földbirtokpolitikájának volt legeredményesebb eszköze. Feladatuk hármas volt. Segíteniük kellett a bajbajutott szász embert a talpraállításban. Ha erre már nem volt lehetőség, gondoskodniuk kellett arról, hogy az eladó föld ismét szász kezekbe kerüljön. S végül a szövetségi feladata volt aktív birtokpolitika kezdeményezése is: birtokszerzés és belső telepítés.

A főhatalomváltáskor már csaknem minden szász községben működött szövetségi s az önálló gazdák nagy többsége már szövetségi tag volt, a román uralom tehát alig hozhatott változást a szász szövetségi életben, – amint Jinga megállapítja. Annál nagyobb elégtétellel foglalkozik a bankok fejlődésével, amelyek számára a román uralom – szerinte –, hatalmas fejlődés lehetőségeit teremtette meg. Erről azonban nemcsak a *Revisionsverband* multban kiadott jelentései, de még a szerző által közölt adatok sem győznek meg. A mérlegek nyers számainak összehasonlítása

itt keveset mond, hiszen a valuta értéke egészen más volt 1912-ben, mint 1930-ban. Az egykor 40 milliós saját tőkék 811,3 millió lejre, a 120 millió koronás betétállomány 3,139.8 millió lejre emelkedett ugyan e tizenhét év alatt, de a lej értéke az aranykoronának csak harmincadrésze volt s így tényleges fejlődésről beszélni nem lehet. S a *Revisionsverband* jelentéseinek ismeretében azt is tudjuk, milyen súlyos panasza volt a szász bankszervezetnek, hogy a Román Nemzeti Bank nem egyenlő mértékben biztosítja számukra a viszleszámitolási hiteleket, 1920-ban a szász bankok saját tőkéi 91,1 millió lejt jelentenek, a részükre engedélyezett viszleszámitolási hitel pedig csak 2,3 millió lej. A román bankok viszleszámitolása ugyanakkor messze felülmúlja saját tőkéik összegét. A helyzet csak 1929 után, a lej stabilizációjával kezd javulni, amikor a Nemzeti Bank üzleti politikájában a nacionalista szempontok mellett a kereskedelmi szempontok is érvényesülnek. De még a legkedvezőbb időpontban, 1931-ben sem annyira méltányos a Nemzeti Bank, hogy nagyobb viszleszámitolást biztosítsa a szász bankoknak, mint azok saját tőkéi. Az előbbi összege ebben az évben 578 millió lej, utóbbi viszont 848 millió lej. Hogy mennyire nem egyenlő a mérték, azt egy pár évvel későbbi adat eléggé bizonyítja. A nagyszabeni *Albina* 100 milliós alaptőkével 186 millió viszleszámitolást élvez, a 82 milliós alaptőkéjű *Nagyszabeni Általános Takarékpénztár*, a legnagyobb szász bank, mindössze 32 millió lejt. Igaz, a 40 milliós alaptőkéjű *Kolozsvári Takarékpénztár* – ez a magyar intézet – csak 3 millió 600 ezer lejt.

De a szászok más okból sem voltak bankjaiknak a román uralom alatti szerepével megelégedve. *Félix Liess* könyvében, melyet az erdélyi szász bankokról írt, panasolja, hogy ezek eredeti hivatásuktól eltértek s azon az úton vannak, hogy

népi szervezetek helyett közönséges üzleti vállalkozásokká válnak, magukévá téve az ország többi bankjainak kamat- és osztalékpolitikáját. A bankok a szász társadalom legszélesebb rétegeinek érdekeivel és életével voltak összefonva s feladatuknak a múltban a népi szolgálatot tekintették, 1918 után viszont ennek a tudata egyre halványul s az általános gazdasági morál súlyyodása következtében egyre távolabb kerülnek régi, nemes célkitűzéseiktől.

Kedvezőbb volt a bankokénál az ipar fejlődése, hiszen Erdély számára, amely nyersanyagokban, tőkében, képzett munkáselemben és üzleti szakértelemben a román Ókirályságnál sokkal gazdagabb volt, a szinte kizárólag agrárius Romániában nagy ipari és kereskedelmi lehetőségek tárultak fel. Ez a szakértelem, tőke, munkáselem és szervezet azonban nem a románok kezében volt – Jinga panaszkodik, hogy ma is kevés a román érdekeltség az iparban – s így a román kormányok egyik legfontosabb megoldandó feladatuknak tekintették, hogy ezt az ipart megfosszák magyar vagy német jellegtől és románná tegyék. Mivel azonban ehhez nem állt rendelkezésükre a szükséges tőke, a kitűzött célt csak erőszakosságig menő állami beavatkozással lehetett elérni. Így indult meg a nacionalizálás jelszavával előbb a kisebbségi, majd általában az erdélyi gazdasági élet ellen az az eredményes hadjárat, melynek célja: az összes gazdasági erőknél Bukarestben való összpontosítása. Az erdélyi jellegű román nemzeti párt és a liberális párt között kiélesedő harcnak részben gazdasági rugói voltak: védekezés az ellen, hogy Erdély összes gazdasági javai a liberális párt tagjainak vagy intézményeinek birtokába kerüljenek.

A Jinga által közölt adatokból arra kell következtetnünk, hogy ez a nacionalizálási folyamat nem járt teljes sikerrel. 1938-ban megvizs-

gálja 441 erdélyi részvénytársaság igazgatóságának, felügyelőbizottságának és cégvezetőinek – 3854 személynek – nemzetiségi összetételét. A románok száma mindössze 1079, a tényleges kereskedelmi vezetést végző 391 cégvezető között pedig csak 56. A románok számára valamivel kedvezőbbek ennél azok az adatok, amelyek a Romániához került magyar területek összes egyéni cégeinek nemzeti megoszlását mutatják. A 68.913 cég közül románnak volt tekinthető 23.631, egyéb nemzetiségnek 27.587, zsidónak 17.695. Az egész terület gazdasági életére vonatkozó nemzetiségi adata azonban nem sok van a szerzőnek, figyelemreméltóak azonban a Brassó helyzetét bemutató számok. A város lakosságában az 1941. évi népszámlálás még mindig 27.600 magyart talál, igaz, a románok száma 47.600-ra emelkedett, a szászok lélekszáma pedig 17.500. A város kereskedőinek és iparosainak nemzetiségi megoszlását Jinga az alábbiakban adja:

	1916	1937
	<i>kereskedő</i>	
magyar	73	453
román	77	424
szász	307	535
zsidó	86	276
	<i>iparos</i>	
magyar	362	661
román	180	185
szász	405	587
zsidó	58	72

A román iparosok száma tehát, az állam támogatása ellenére sem emelkedett, s a szerzőnket is megfontolásra készíti.

A brassói székhellyel bíró részvénytársaságok tőkéjében a szászoké a döntő túlsúly 65.7%-os részesedéssel, a magyarok tőkearánya csupán 8.1%, a románoké 6.3%. S mégis Brassó nagyipara ma túlnyomóan románnak mondható, mert számos, többnyire állami jellegű s

bukaresti székhellyel bíró vállalat létesített Brassóban gyártelepet. Szerzőnk sajnálkozik ugyan azon, hogy a helyi román kezdeményezések vállalkozási kedv, tőke és hagyományok hiányában nagyon szerények, mégis nem kis elégtétellel szögezi le, hogy Brassó nagyipara a román uralom következtében mérhetetlen fellendülésnek indult, s ez

a város ma a román termelő munkának, kitartásnak és szorgalomnak valóságos példaképét nyújtja.

De nemcsak Brassó esetében, hanem Erdélyre vonatkoztatva is nagy súlyt helyez annak megvilágítására, hogy az elszakítás két évtizede mekkora hatással volt a nagyipar fejlődésére. Ennek a fejlődésnek adatait alábbiakban adja:

	Ipartelepek száma	Befektetett tőke (1000 lej)	Alkalmazott energia (HP)	Munkáslétszám	Termelés értéke (1000 lei)
1919	1,161	1,048	182,000	81,539	4,447
1939	1,760	26,948	333,894	154,921	33,559

Természetesen ami a befektetett tőkét és a termelés értékét illeti, ezek az adatok semmit nem mondanak, hiszen más volt a pénz értéke 1919-ben, mint 1939-ben. A vállalatok száma azonban 52%-kal, a felhasznált lóerő 84%-kal, a munkáslétszám pedig 90%-kal emelkedett húsz év alatt. Kétségtelen, hogy a román gyáripár különösen az utolsó években jelentősen fejlődött, igen nagy mértékben volt foglalkoztatva – s ennek a gyáripárnak közel fele a megszállt magyar területre jutott. Ezek az adatok azonban akkor válnak igazán értékesekké, ha összehasonlítjuk őket a magyar gyáripárnak ugyanerre a két évtizedre vonatkozó adataival.

A trianoni Magyarországon az első években – s ez egészen természetes – úgyszólván stagnált a nagyipar, s az 1921-es adatok a szűkreszabott ország vergődését mutatják. A pénzügyi szanálás után azonban hatalmas fejlődésnek indult a magyar ipar, s ma az országban jóval több ipari üzem van, mint volt 1913-ban, s természetesen jóval nagyobb kapacitás, lóerőszám mellett sokkal több munkást is foglalkoztatnak. A munkabérek összege pedig az 1921-es béreknek csaknem tízszeresére emelkedett. Az alábbi összehasonlítás élenken mutatja iparunk fejlődését ugyanabban az időszakban, amelyre Jinga adatai is vonatkoznak:

	Ipartelepek száma	Munkáslétszám	Termelés értéke (P)	Alkalmazott energia (HP)
1921	2,124	152,591	979,388	825,795
1939	4,334	341,636	3,767,605	1,171,971

Magyarországon tehát a gyárak száma 104%-kal, a munkáslétszám 124%-kal, a lóerő 42%-kal emelkedett tizennyolc év alatt. Ha ezeket az adatokat Jinga erdélyi adataival összehasonlítjuk, természetesen egészen más megállapításokra fogunk jutni, mint ahogy ő jutott. Mert ha azt a kérdést nem is vetjük fel, milyen mértékben fejlődött Erdély iparához viszonyítva az Ókirályság ipara, s mennyi hasznot húztak a fejlődésből a kisebbségek, akkor is

beszédes bizonyítékát kapjuk annak, hogy a magyar ipar a vizsgált időszakban nagyobbarányú fejlődésen ment át, mint Erdély ipara, s így ez utóbbi minden látszólagos fejlődés mellett is kedvezőtlenebb körülmények közé került Romániában, mint ha Magyarországhoz tartozott volna. A trianoni Magyarországon európai színvonalú ipar támadt két évtized alatt s ma útban vagyunk a nyugati értelemben vett iparosodás felé. Jinga ada-

tai számunkra nem egy hatalmas fejlődés bizonyítékait nyújtják, hanem arról győznek meg, mit veszítettünk az ipari fejlődésben is az elszakítás következtében.

Jinga céljául annak a bizonyítását tűzte ki, hogy Romániában a németiség gazdasági felemelkedésének semmi nem állta útját, sőt ennek feltételei kedvezőbbek voltak, mint Magyarországon. A fejlődés adatait is – érthetően – ebből a szempontból csoportosítja s nem vesz tudomást azokról az állami és társadalmi tendenciákról, amelyek ennek a felemelkedésnek akarták több-kevesebb sikerrel útját állani. Lehet, hogy az uralomváltozás első idejében kedvező lehetőségek kínálkoztak, de ezek részben elmúltak, részben veszendőbe mentek. Új és nehéz helyzetbe kerültek a szászok is, s azok az eszközök, amelyek régebben a kisebbségi életharcban hatásosok voltak, lassan kicsorbultak vagy kettétörttek. 1937-ben gazdasági tanácsuk határozati javaslatot fogad el, mely így szól: „A gyűlés felszólította legfőbb politikai testületünket, hogy a legkeményebb ellenállást tanúsítsa a nekünk még megmaradt életlehetőségek területeire tervezett állami beavatkozás ellen, mert ebben az esetben már dolgozó népünk legszélesebb rétegeiről van szó, akiket nem szabad egyszerűen az utcára dobni és kenyéreltelenné tenni. Ebben a kérdésben nincs semmiféle meghátrálás és megalkuvás, mert az ilyen magatartás népünk halálát jelentené.” Határozott, kemény, félreérthetetlen szavak ezek, s olvasásuk még jobban meggyőz arról, hogy Jinga nagyon is egyoldalúan ítéli meg a romániai szászok helyzetét. Könyvét mégsem fogadjuk ellenérzéssel, mert törekvést látunk benne arra, hogy az Erdélyben élő nemzetek érdekeit és törekvéseit, s a románáshoz való viszonyukat komoly román tényezők is tudományos vizsgálat tárgyává tegyék.

Vita Sándor

MAGYARORSZÁG A DUNA TÉRSÉGÉBEN

Az európai új nacionalizmusok térhódítása óta, s különösen a második világháborúval járó önellátásos gazdasági berendezkedés következtében az európai vezető hatalmak részéről az eddigénél sokkal nagyobb mértékű érdeklődés nyilvánul meg Délkelet-Európa iránt. A politikai és gazdasági tér fogalmának hangsúlyozottsága s a totális háború kifejlése és az európai politikai helyzetre gyakorolt hatása nyomán a délkelet-európai, pontosabban a dunai térség vált e földrész legfontosabb területévé. Jelentőségét azonban nemcsak a benne rejlő politikai, gazdasági és katonai előnyök, adottságok és lehetőségek szabják meg. Legalább ily mértékben figyelemreméltó a vezető hatalmak szemében az a számos, bonyolult probléma, amely e térségben a kiegyensúlyozatlan népesedési, nemzetiségi, vallási, művelődési és gazdasági viszonyok következtében rendkívül nagy feszítő erővel jelentkezik.

Az új olasz impérium, főként azonban a nemzeti szocialista harmadik birodalom érthető módon, valóságos szenvedéllyel vetette rá magát a dunai térség problémáinak tanulmányozására. A német intézményes és magánkutató napjainkig e kérdésnek szinte beláthatatlan kiterjedésű irodalmát teremtette meg. Nem csodálatos, ha ebben a sokfelé ágazó, különféle szempontú irodalomban néha akaratlanul is tárgyi tévedések és ezek alapján felületesnek tetsző véleménynyilvánítások fordulnak elő. Kézenfekvő, hogy a magyarságnak, mint a dunai térség legrégebb, állandó államalkotó nemzetének, szintén hallatnia kell szavát, nemcsak tárgyilag, de saját népi és nemzeti érdekei tisztázására és védelmében is.

Ennek a magyar, de egyben európai gondolatnak szolgálatában áll a Gál István kitűnő szerkesztésében

megjelent új kiadvány,* a Magyar Könyvtár című németnyelvű sorozat első kötete.

Tizennégy cikkirő magyar szempontból boncolgatja ebben a kötetben Magyarország és a magyarság helyzetét, szerepét, eddigi és jövőbeni alkotó munkáját a Duna térségében. A műhöz *Magyarország és Európa* címen *Kállay Miklós* miniszterelnök írt előszót. *Jánossy Dénes* a magyar életéről ír széles történeti alapvetéssel és világosan kimutatva az ezeréves magyar állam- és művelődésalkotás különféle összetevőit. *László Gyula* a *Dunamedence euráziai kereskedelmi útjait* ismerteti a népvándorlás korától (L. Hitel VII. 1942. 8. sz.). *Ujpétery Elemér* a *Duna-balkáni tér geopolitikáját* ismerteti. *Suhay Imre* a *Duna stratégiai jelentőségéről*, *Wulff Olaf* *Magyarországnak a dunai forgalomban való szerepéről* ír, előre vázolja a háború utáni sürgős teendőket. *A német víziúthálózat és a magyar gazdaság összefüggéseit* *Rohringer Sándor* tárja fel. *Borotvás-Nagy Sándor* *Egy keleteurópai csatornarendszer magyar terve* címen a 18. század második felében élt nagy magyar közgazdának, *Berzeviczy Györgynek* ma is időszzerű terveit ismerteti. *Álgyay Pál* *A magyar közlekedésügy az új Európában* címen, *Szurovy Géza* *Budapest, a magyar tengeri kikötő*, *Ruisz Rudolf* *Magyarország – Délkeleturópa rendező-pályaudvara*, *Keresztes Károly* *Budapest az euráziai légi forgalomban*, *vitéz Surányi-Unger Tivadar* *Magyarország délkeleti gazdasági értéke* címen írtak tanulmányokat. Igen gondolatébresztő a szakcikkek mellett *Ziegler Vilmosnak* általános érdekű tanulmánya *a dunai térség fejlődési keresztmetszeteiről*, valamint *Siposs Sándornak* *Életér és a magyar állameszme* című cikke.

Szabó István

* Ungarn im Donauraum, Danubia Budapest-Leipzig.

VÉRBAJMEGBETEGEDÉSEK A SZÉKELYFÖLDÖN

A jól megfontolt nemzetpolitikai érdek érvényesül abban a törekvésben, amely a székelység népi energiáinak felfokozását tűzte ki célul. A székelységnek jóvátételt kell kapnia a legutóbbi két rosszlelkű évtizedért, valamint elmúlt századok mulasztásaiért. De távlat nélküli, tehát hibás volna az a gazdasági és kultúrpolitika, amely a Székelyföldön csak jóvátételben nyilvánulna meg. A végső cél: a székelység biológiai adottságainak a maximumra való fokozása.

Ma már tudjuk, hogy a nemzetmentés, a jövőépítés elsőrendű feltetele a tárgyi adottságok pontos számbavétele, osztályozása és nyilvántartása. Felismertük annak szükségességét, hogy a honos magyarságnak be kell fejeznie a honfoglalás nagy művét, számbeli-gyarapodnia kell és a gazdasági, kulturális, valamint egészségügyi vonatkozású intézkedéseknek ezt elő kell segíteniök.

Nem véletlenül említettük az egészségügyi kérdést. Senkisé vonhatja kétségbe, hogy a magyarság közepdunamedencei térhódítását sorsdöntő mértékben befolyásolja az: milyen népességének egészségügyi állapota? A nemzet értéke a nemzetet alkotó egyének egészségügyi értékétől is függ, mert az egészségügyi állapotok döntő kihatásuak a fajszaporulatra. Ha tehát a székely terjeszkedésről beszélünk, feltétlenül meg kell vizsgálnunk a székely vidékek lakóinak egészségügyi állapotát.

A továbbiakban a számok könyörtelen világosságánál megvizsgáljuk a fajszaporulat szempontjából legveszedelmesebb népbetegségek, a vérbajnak székelyföldi elterjedtségét.

*

Az 1940. évi VI. t. c., illetve annak 888/1940 B. M. számú végrehajtási utasítása kötelezően előírta a nemibeteg-gondozó intézetek meg-

szervezését és felállítását. A törvényhozó éppen azért tartotta szükségesnek e törvénycikk életbe léptetését, mert felismerte, mennyire fontos a jövő társadalom szempontjából a nemzettest egészségének megóvása. A törvény az egyén cselekvési szabadságának korlátozása árán is előírta a fertőzés továbbterjedésének megakadályozását. A házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat bevezetésével, valamint a nemibetegség terén az orvosi titoktartás kötelezettségének felfüggesztésével közegészségügyi igazgatásunk hatalmas lépéssel jutott közelebb a végső célhoz az eugénika irányába.

Erdélyben a román megszállás idején a nemibetegségek elleni küzdelem intézményes formája szinte teljesen ismeretlen volt, jobbra csak néhány jóérzésű és praxisában valóban hivatást látó orvos lelkiismeretességére volt bízva, központi irányítás nélkül. A magyar Szent Koronához visszacsatolt városok közül ötben volt ugyan olyan intézmény, amelyet sok jóakarattal nemibeteg gondozónak lehetett volna nevezni, ezeket azonban a korszerű követelményeknek megfelelően át-, illetve újjá kellett szervezni, azokon a vidékeken pedig, ahol nem működtek, felállításuk halaszthatatlan volt.

A nemibeteg gondozás terén a megszállás ideje alatt különösen siralmas állapotban volt a Székelyföld. A hivatalos szervek teljesen elhanyagolták a Székelyföldön a népbetegségek elleni küzdelmet. Csak most, amikor már elkészültek az első hivatalos kimutatások a Székelyföld egészségügyi viszonyairól, tárul föl szemünk előtt egész döbbenetes sivárságában a mult pusztítása ezen a téren is és megboradunk még pusztá gondolatától is annak, mi lett volna néhány nemzedéken keresztül a testileg, lelkileg erős, életrevaló székely fajtából, ha kétévtizedes közállapotai meg nem változnak.

A vérhaj elterjedtségének megállítására országos viszonylatban nem állnak rendelkezésünkre számszerű, pontos adatok, hiszen ehhez meg kellene vizsgálni az ország összes lakóit. A házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat bevezetésével ugyan a törvényhozó azt kívánja elérni, hogy fokozatosan az ország egész népessége átmenjen egy szűrővizsgálaton, de a jelenlegi vizsgálatok természetéből következik, hogy a vérhaj elterjedtségére nézve abszolút számokat nem kaphatunk, legfeljebb csak következtethetünk rá. A törvény ugyanis nem mondja ki kötelezően minden házasulandó egyén véreinek megvizsgálását, hanem e vizsgálat megejtését a hatósági orvos elbírálására bízta. Most már a hatósági orvos vagy a beteg bevallása alapján, vagy pedig annak a szervezeteiben észlelt betegség-tünetek miatt határozza el a vérvizsgálatot. Természetesen az felelne meg a törvényhozó intencióinak legjobban, ha minden egyéb szempont félretéve, az orvos minden egyes esetben vért venne a házasulandótól és azt megvizsgálná, illetve a vizsgálatra intézményesített Országos Közegészségügyi Intézet állomásaihoz beküldené. Persze, hogy ez megtörténhessék, a közvélemény általános megváltozására volna szükség a vérvizsgálatra vonatkozólag.

A négy székely vármegyében a vérhaj és általában a fertőző betegségek elleni küzdelmet az Országos Közegészségügyi Intézet Marosvásárhelyen működő állomása irányítja. Az 1942. évben az állomás összesen 26.050 véranagyot vizsgált meg, ebből 1981 (7.6%) volt pozitív. Ezzel szemben a trianoni ország területén lévő állomások hasonló adataiból az derül ki, hogy a megvizsgált véranagyoknak általában 3–4 százaléka pozitív. Mivel pedig a Székelyföldön az elmúlt éven főleg szűrővizsgálatok voltak, nem úgy mint a trianoni ország állomásain, ahol nagyrészt inkább

csak a gyanus egyének vérént vizsgálták meg, szomorúan, de joggal következtethetünk arra, hogy a vérhaj-megbetegedések a székely vidékeken sokkal jobban el vannak terjedve, mint másutt.

A *dr. Kovács Elek* vezetése alatt álló marosvásárhelyi állomáson vég-

zett terhességi vérvizsgálatok, valamint a házasulandók vérének vizsgálatából is az derül ki, hogy a székelyföldi vérhajmegbetegedések másfél-két százalékkal nagyobbak, mint az országos átlag. Ime az állomás elmúlt évi terhességi vizsgálatainak kimutatása:

Törvényhatóság	vizsgálatok száma	+	%	-	%
		(pozitív)		(negatív)	
Csík vármegye	816	41	5.0	775	95.0
Háromszék vármegye	486	27	5.6	459	94.4
Marostorda vármegye	352	22	6.3	330	93.7
Marosvásárhely thj.	1260	59	4.7	1201	95.3
Udvarhely vármegye	761	26	3.4	735	96.6
Összesen:	3675	175	4.8	3500	95.2

Már ebből a fenti kimutatásból is világosan kitűnik, hogy Marosvásárhelyen általában sokkal több terhes asszony vérént vizsgálják meg, mint a székely megyékben. Ez nem akar kifogás lenni a székely megyék hatósági orvosainak működése ellen, de tény, hogy ha a törvény szellemében akarunk eljárni, még azoknak vérént is meg kell vizsgálni, akik egyébként nem látsza-

nak gyanusoknak. Örvedetes, hogy az anyaszékről származó véranyagok pozitív eseteinek százaléka az országos átlagnak megfelelő, ugyanakkor elszomorító, hogy a fajsziporulat szempontjából országos viszonylatban első vármegyében, Csíkban igen nagy a vérhajosok száma. Ez egyébként kitűnik a házasulandók vérvizsgálatára vonatkozó alábbi kimutatásokból is.

Házasság előtti vérvizsgálatok eredménye férfiaknál:

Törvényhatóság	vizsgálatok száma	+	%	-	%
		(pozitív)		(negatív)	
Csík vármegye	837	51	6.1	786	93.9
Háromszék vármegye	643	28	4.4	615	95.6
Marostorda vármegye	353	8	2.3	345	97.7
Marosvásárhely thj.	188	5	2.7	183	97.3
Udvarhely vármegye	684	27	4.0	657	96.0
Összesen:	2705	119	4.4	2586	95.6

Házasság előtti vérvizsgálatok eredménye nőknél:

Törvényhatóság	vizsgálatok száma	+	%	-	%
		(pozitív)		(negatív)	
Csík vármegye	753	54	7.2	699	92.8
Háromszék vármegye	687	46	6.7	641	93.3
Marostorda vármegye	420	18	4.3	402	95.7
Marosvásárhely thj.	57	2	4.5	55	95.5
Udvarhely vármegye	690	26	3.8	664	96.2
Összesen:	2607	146	5.6	2461	94.4

Férfi és nő összesen:

Törvényhatóság	vizsgálatok száma	+	%	-	%
		(pozitív)		(negatív)	
Csík vármegye	1590	105	6.6	1485	93.4
Háromszék vármegye	1330	74	5.6	1256	94.4
Marostorda vármegye	773	26	3.4	747	96.6
Marosvásárhely thj.	245	7	2.9	238	97.1
Udvarhely vármegye	1374	53	4.9	1321	95.1
Összesen:	5312	265	5.0	5047	95.0

Kíséreljük meg kiértékelni a fenti számokat. Rámutattunk már arra, hogy a törvény az orvos belátására bízta a házasságkötéshez szükséges bizonyítvány kiadása előtt a házasulandó vérének megvizsgálását. Vannak orvosok, akik minden esetben vesznek vért és megvizsgálják, illetve megvizsgáltatják azt, mások viszont ezt nem teszik. A megvizsgált véranyag százalékban kifejezett pozitív számarányából éppen azért, mivel a vizsgálatok általában szűrőjellegűek, azaz nemcsak a gyanús véranyagok kerülnek vizsgálatra, következtetni lehet arra, hogy a Székelyföld népességének 5 százaléka valóban a vérbaj betegségében szenved. Mit jelent ez számokban kifejezve?

A Székelyföld lakossága körülbelül 740 ezer ember. Az ötszázalékos megbetegedéseket véve alapul, majdnem 40 ezerre becsülhető a székelyföldi vérbajosok száma. Hogy ez népesedési szempontból mit jelent, annak illusztrálására elég tudni azt, hogy a vérbajban szenvedő megfertőzi élettársát is, gyermekük nem születik, vagy ha számos elvetelés után születik is egy, és az fel is nő s nem hal meg csecsemőkorában, akkor sem lesz teljes értékű tagja a társadalomnak.

Mi a teendő? Ez a kérdés foglalkoztatja mostanában a székelyföldi egészségügyi szerveket. És joggal. Elvégre, ha a székelység öntudatos vezetői nem mondanak le annak a szerepnek betöltéséről, amely a

nemzeti élet megújításában a székelysége vár, nemcsak a gazdasági és kulturális megerősödést kell sürgetniök, hanem aggodó szeretettel kell gondoskodniok arról, hogy a székelység terjeszkedését minden úton-módon biztosítsák. Legelsősorban a felvilágosítás fegyverével kell felvenni a harcot a pusztító kór ellen, hogy annak továbbterjedését megakadályozzuk, ugyanakkor pedig egyuttal a szükséges gyógykezelést is lehetővé kell tennünk. A továbbiakban azután gondoskodni kell arról, hogy a vérvizsgálatot mennél szélesebb körben lehessen bevezetni. Természetesen az volna a legcélravezetőbb megoldás, ha általános szűrővizsgálatnak lehetne alávetni a négy székely vármegye egész lakosságát. Ennek azonban leküzdhetetlen akadályai vannak. Nem áll rendelkezésre ugyanis megfelelő vizsgáló személyzet, sőt a vizsgálatához szükséges anyag sem. Ahhoz, hogy 740 ezer ember vérért egy év alatt meg lehessen vizsgálni, naponta két ezer vizsgálatot kellene elvégezni.

Ebből világosan kiténik, hogy hosszú évek tervszerű munkájára van multhatatlanul szükség s ebben a munkában össze kell fogniok a lelkeseknek és orvosoknak. Nem elegendő szomorúan megállapítani a tényeket, aztán napirendre térni felettük, a kollektív életszemlélet feltétlenül megköveteli, hogy mindnyájan felelősséget érezzünk egymás iránt s felelősségérzetünk tettekben is megnyilatkozzék.

Jakab Antal

SZEMLE

ÉSZ ÉS BÚBÁJ

VITA A MAGYAR JELKÉPRENDSZER KÖRÜL

A MULT ÉVBEN Lükő Gábor egy nagy hatású könyvet jelentetett meg »A magyar lélek formái« címen. A *Termés* téli kötetében e könyvet két szempontból vizsgáltam. Egyrészt jelenséggént fogtam fel, másrészt módszerét bíráltam. Jelenséggént felfogva, azt az okot igyekeztem kimutatni, amiért közvéleményünk fokozott érdeklődéssel fordul a paraszti élet vizsgálata felé. Ezt az okot abban jelöltem meg, hogy újabb történelmünk folyamán a hatalmat gyakorló és a nemzeti életet irányító rétegek hatalmuk birtoklásában és a nemzet irányításában túlnyomórészt a maguk, nem pedig a nemzet egyetemes érdekeit nézték és munkálták s a maguk boldogulásának biztosítékát egy idegen hatalmi érdekekhez való csatlakozásban, annak kiszolgálásában keresték. Ebből természetesen következett éppen a legműveltebb rétegek műveltségének elidegenedése. Miután ez a folyamat a múlt század közepe óta, a polgárságot elsörendű hatalmi tényezővé emelő forradalmak következtében, nálunk egybeesett a jobbára idegen vérű és műveltségű polgárság politikai súlyra jutásával, a politikai nemzetbe olvadásával, sőt közművelődésünk irányításában döntő fontosságúvá válásával, érthető, hogy vezető rétegeinkben egy idegen szabású magas műveltség alakult ki, mely nem szervesen támadt a szélesebb magyar néprétegek viszonyaiból s amelyben e szélesebb magyar néprétegekből feltörekvő elemek idegenül mozognak. Éppen ezért, mint írtam, »a magyarság jobbjában mindig is volt, napjainkban különösen van egy egészen pontosan meg sem határozható lélekállapot, mely homályosan az erőtlenség jelét látja a haladásban, a műveltségi állapotok korszerű fejlődésében a magyarság műveltségének a hanyatlását«. Érthető, hogy a szélesebb magyar néprétegekből származó, vagy az azokkal való kapcsolatot el nem vesztett tanultjaink, kik a magyar sors irányítását kezében tartó iskolázott rétegbe már belé tartoznak, de annak jobbára csak perifériáin foglalnak helyet, lépten-nyomon tapasztalják magasabb műveltségünk idegenségét s az érvényesülésnek, valamint gondolatviláguk érvényesítésének ebből következő ezer meg ezer akadályát. Ezen csak az etikailag értéktelenebbek tudnak segíteni olyan módon, hogy megtagadják magukat, meg azokat a szálakat, melyek őket a szélesebb magyar rétegek világához kötik és asszimilálódnak. Az etikailag értékesebbek más utat keresnek. Egyrészt követelik a magyar elem nagyobb arányosodását a tanult emberek rétegében (ennek mai napig *Szabó Dezső* a legjelentősebb szószólója s ismert ajándékával újabban *Zilahy Lajos*), másrészt követelik a közoktatás olyan átalakítását, hogy az iskolában nyert magas műveltség ne csak magyar nyelvű, hanem minden ízében magyar legyen, nevezetesen a magyar népműveltségből nőjön ki. (Ennek *Győrffy István* volt leglelkesebb hirdetője s zenei téren *Kodály* a legtöbb sikerrel dicsekedhető munkása.) Ismeretelméleti síkra terelte a kérdést *Karácsony Sándor*, aki egy, az indogermán lélektől minden ízében különböző magyar lélek alkatának a kutatását tűzte ki feladatául. Ennek a sajátos alkatú magyar léleknek kell érvényesülnie a magyar műveltségben, nyelvünknek, zenénknek, filozófiánkban stb. mind ebből a magyar lélekből kell kinőnie. Ezen a magyar műveltségkörön belül mindennek *más a jelentése*, mint

Európában, még a kétszer-kettőnek is. Műveltjeink (a Karácsony szavával szofokráciánk) európai kategóriákban gondolkoznak, ezért nincs valóban magyar magas műveltség.

Lükő mármost »A magyar lélek formái« című könyvében tulajdonképpen a magyar lélek kategóriáit igyekszik feltárni, vagyis hozzájárulni a valóban magyar magas műveltség megteremtéséhez. Kifogásoltam módszerében azt, hogy a történelmi, társadalmi és politikai tényezők mellőzésével egy tiszta feltevésből indul ki: a magyar lélek és a – rendkívül lazán meghatározott – indogermán lélek ellentétességéből. Ezt a tiszta feltevést aztán nagyon támogatni látszanak az ő egyoldalúan megválogatott adatai. A megválogatás egyoldalúságán azt értem, hogy indogermán észjárásnak általában az európai városi ember észjárását tekintti, magyarnak pedig a falusiét, a magyar parasztét. Ez eredményeit önkényes jellegűvé teszi; olyasforma ez, mintha egy embernek a kezét hasonlítaná össze egy másik embernek a lábával. Az így feltárt különbségek nem alkalmasak arra, hogy tisztán mutassák az indogermán lélek és a magyar lélek különbözősét, mert a társadalmi helyzet-adta eltéréseket nem rostálja ki elég gondosan. De ezen túlmenően is az »indogermán lélek« kulturális megnyilatkozásait a fejlődés érkezői állomásán veszi szemügyre, míg a »magyar lélek« megnyilatkozásai felé már fordított szemlélettel közeledik: ezek közül a mentől primitívebb jellegről tanuskodók felé fordul teljes érdeklődéssel. Ezért írtam könyvéről szóló bírálatomban azt: »Helytelenítjük, hogy valaki Kant Immánuel logikáját egy hortobágyi csikós logikájával vesse egybe s azt igényelje, hogy ilyen módon az indogermán lélek és a magyar lélek ellentéteit tárta fel. Lükő... indogermán és magyar nevezet alatt lényegében a racionális és mágikus gondolkozást veti egybe, tehát a lélek két különböző állapotának működését... Ő...indogermánnak a tudós racionális, magyarnak a primitív ember vagy a költő mágikus gondolkozását írja le.«

Cikkemmel részletesen foglalkozik a *Március* májusi számában Vincze Lajos. Gondolatmenetemet tökéletesen félreértve, azt az állítást tulajdonítja nekem, hogy »azok (a magyarok), akik magasabb tudományokkal szándékoznak foglalkozni, előbb kénytelenek levetni magyarságukat, kifordulni önmagukból, mert a »fejletlen«, »mágikus« magyar észjárás erre korántsem annyira alkalmas, mint a »fejlett«, »racionális« nyugateurópai észjárás. Sőt a magyar lélek annyira kezdetleges, hogy össze sem vehető a nyugati lélekkel«.

Azt hiszem, mindenki világosan látja, hogy egészen másról van szó. Nem tudom, nagy szellemeink közül Vincze kit tart »magyar észjárásúnak. Tegyük fel, hogy Madáchot annak tartja. Akkor például azt mondhatnám: helytelenítem, hogy valaki Madách logikáját vesse egybe egy német disznópásztoréval s azt igényelje, hogy ilyen módon a magyar lélek és a német lélek ellentéteit tárta fel. Persze erre mondhatná valaki azt, hogy igen, de a német észjárásra Kant logikája jellemző, nem a német disznópásztoré, míg a magyar észjárásra viszont a hortobágyi csikós logikája jellemző, nem a Madáché. Nem adnék neki igazat, de elismerném, hogy ennek az ellenvetésnek legalább van értelme. De azt állítani, hogy szerintem »a magyar lélek annyira kezdetleges, hogy össze sem vehető a nyugati lélekkel«! Hasonlóképpen az is vitatható, hogy igazam van-e, mikor azt állítom, hogy Lükő indogermán és magyar nevezet alatt lényegében a racionális és a mágikus gondolkozást veti egybe. De azt vitatni, hogy szerintem, aki magyar magasabb tudományokkal akar foglalkozni, előbb kénytelen levetni magyarságát, mert a magyar észjárás »fejletlen«, »mágikus«, a nyugateurópai ellenben »fejlett«, »racionális«! Ellenkezőleg, szerintem se a mágikus, se a racionális gondolkozásmód

nem jellemzi se a magyart, se a »nyugateurópai«-t, és cikkem éppen ez ellen a megkülönböztetés ellen való tiltakozás szándékából íródott. Igen természetes hát, hogy csak bosszanthat, mikor azt olvasom, hogy »Szabédi azt hiszi, hogy tudományos, művészi alkotásra csak a nyugati lélek képes«.

Egy másik vádpont szerint, én azzal áltatom magam, hogy »az sem lehetetlen, hogy a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek«. A *Március* cikkírója nem érti, nem akarja megérteni, hogy mit mondtam. »Lehet-e, írtam, sajátosan magyar egy gondolat, mely egy németnek is eszébe juthat? Szerintünk persze lehet, mert szerintünk az sem lehetetlen, hogy a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek (nem azt mondjuk: olyan; azt mondjuk: az sem lehetetlen, hogy olyan); de Lükó szemében sajátosan magyar csak az lehet, ami különbözik a némettől.« Ez módszertani kérdés. Teljesen felesleges kioktatni engem arra, hogy a német zene és a magyar zene között különbség van. Senki, aki gondolkozásra használja a fejét, nem értheti félre, hogy én a fentiekben azt akartam élesen megfogalmazni, hogy már akármilyen legyen az, ami »sajátosan magyar«, ennek a sajátosan magyarnak a kritériuma semmiesetre sem lehet az, hogy különbözik a némettől. Akár különbözik, akár nem különbözik, *nem ez a különbözés teszi sajátosan magyarrá*. Nem kell azért a magyart mindjárt négy lábon járatni, amiért a német két lábon jár, – csak azért, hogy különbözzenek egymástól, mert csak a némettől való különbözés teszi magyarrá a magyart.

Szaporíthatnám az azt bizonyító példákat, hogy a *Március* cikkírója – már akár szándékosan, akár szándéktalanul – félremagyarázza a mondataimat, de általában is a magatartásomat. Ezt annál inkább csodálom, mert gondolatban, beszédben és írásban egyaránt a lehető legnagyobb világosságra, érthetőségre szoktam törekedni. Ez, úgy látom, bűn – átkos nyugateurópai hatás – az ő szemében, mert hiszen ő úgy tanulta, hogy a magyar ember nem von el, nem kategorizál stb. De hadd idézzük Karácsony Sándort magát: »Az elvonás, kategorizálás és spekuláció helyett a szemléletes jelölésmód szintén megkönnyíti a másik embernek, hogy a jel ad hoc és incidentaliter evidenciájából hamarosan eljusson az egyetlen jelentés sub specie aeternitatis létezéséhez az univerzumban, az elmélyedés és megértés hyperbolikus pályáján.« (A magyar világnézet. XXVII.)

Egy szó, mint száz, Vincze egyelőre nem értette meg a cikkemet és éppen ezért ne vegye rossz néven, ha segítségére sietek annak a kihámozásában, hogy milyen *tényleges* különbséget érez meg az ő felfogása és az enyém közt, bár ezt a különbséget egyelőre csak úgy tudja érzékeltetni, hogy elferdíti azt, amit én írtam. Ne haragudjék, ha megnyilatkozását jelenségként értékelem, hiszen nyilvánvaló, hogy egyelőre nem annyira maga gondolkozik, mint inkább mások elméletei jutnak benne szóhoz. Cikkében azt írja: »Az emberek újból elfogadják a szimbolumokat. A nagy vezető férfiak szimbolumokat adnak népüknek.« (A német vezető férfiak? Vagy a magyarok? Vagy a német vezető férfiak a magyaroknak? Most már a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek?) »A nyugati művészet kátyuba jutott. Mind többen hangoztatják, hogy az egyetlen kiút: visszatérni a hithez, a szimbolumhoz. Ez a jelentősége a kínai császároktól hozzánk származott eke-gerendelynek. A sárkányt ábrázoló görbe gerendely el is maradhat, az esőt csináló sárkányt is elhagyhatjuk, de maradjon meg a lényeg – a hit.« Mellőzve azt, hogy cikkemben egy árva szóval sem tiltakoztam az ellen, hogy a művészetek és a művészek szimbolumokkal éljenek, azt kérdem: maradjon meg a hit – de miben?

A fiatalság hitre szomjazik. Miért? Mert nincs hite. Alig szükséges hangoztatnom, hogy milyen veszedelmes ez az alakatlan, ez az elvont hitben való hit. A hitben mesterségesen hívő ember mintegy önként ajánlkozik fel minden hitetőnek kész játékszerűl és sem a jószándék, sem a jóhiszeműség nem védelmezi meg a leggonoszabb megcsalástól. A hitben mesterségesen hívő ember a legnagyobb ostora a zavaros időket élő társadalmaknak, mert nem a saját hitének biztonságából szól, hanem mástól követeli a hitvallást. Mindent-megváltó eszköznek hiszi, – maga is áldozata! – a propagandát, »a nagy vezető férfiak szimbólumait«. Nosza higyjünk, mondja buzgón és – ha csak egy kicsit is őszinte, legalább belsőjében – úgy gondolja: bár tegyük magunkat, mintha hinnénk. A mesterségesen hívő ember úgy akarja a hit csodáit – egészen racionális megfontolásokból és eszközökkel – termelni, mint a phalanstère tudósa lombikban az embert. Egy lelki vegytan segítségével – ez a propaganda – a hit szerves úton létrejött csodáit akarja kikatyfolni. Hisz olyan egyszerűnek látszik! Ha minden magyar ezt vagy azt hinné... igen, *ha hinné*, akkor csak egy irányító szóba kerülne a legsúlyosabb kérdések megoldása is. Minden restaurációs politikának ez a kegyes kívánság van a gyökerén. Hányszor sóhajtottak fel a francia királyok: ha minden francia hinné, hogy Isten kegyelméből való uralkodó vagyok! De a csinos marquise-ok és a szép comtesse-ek hiába látogatták a mások hitére építő hittel a restaurált templomokat. A hit hegyeket mozgat meg, a hit kenyérré varázsolja a követ, de aki ilyen célszerű okokból hisz, annak apagét mond Jézus. Az igazi hit a valóságot tudomásul veszi. Az igazi hívő nem állítja szembe a hitet a tudással.

Józanabban hangzik ez: »Tudjuk meg már végre, írja, mi az, ami a történelem folyamán kedvezőtlen körülmények között a magyart megtartotta, (és) vigyük tovább ezt a lényegét a kor követelményeinek megfelelően, mert észszerű, hogy ha a multban ez tartotta meg a magyarságot, a jövőben is az fogja megtartani.« De csak józanul hangzik, mert ő azt, ami a magyart megtartotta, makacsul összetéveszti azzal, amit a magyar tartott meg, t. i. a hagyománnyal. Felesleges volna megjegyznem, ha nem akarna minden áron félreérteni, hogy nagyon helyesnek találok a magyar népi hagyományok gyűjtését, azok tanulmányozását, sőt propagálását is. De nem ebben látom a magyarság megmaradásának a biztosítékát. Mint ahogy, természetesen, nem is idegen divatok terjedésében. Jobban megért talán, ha megfordítva ismétlem meg az ő kérdését: mi az, ami a történelem folyamán az utolsó évtizedekben a magyart kiszorította az államélet vezetéséből, altiszt-nemzetté fokozta le, falvaiba – akár az amerikaiak az indiánokat – mint valóságos *National Reservation*-ekbe szorította vissza, sorsának irányítását kivette kezéből?

A *Március* cikkírója egy-két szilárd eredmény birtokában (mint amilyen zenei anyanyelvünk ismerete), úgy véli, hogy népi hagyományaink segítségével megalkothatjuk a magyar műveltséget s a többi már a propaganda, a hitterjesztés dolga. S mivel én a dolgot nem látom ilyen egyszerűnek, képtelen megérteni Lükő könyvével kapcsolatban tett ellenvetéseimet. Én Lükő munkájára jellemzőnek találtam azt, hogy ő nem a magyar lélek eleven megnyilatkozásait kutatja – ezt teszi Boda István, akire felhívom a figyelmet! – hanem a magyar lélek hagyományozott formáit, melyekhez, véleményem szerint, a magyar léleknek csak annyi köze van, mint a ráknak a páncéljához: kétségtelenül ő termelte, tehát jellemző is rá, tehát tanulmányozása nem is meddő tanulmány, de nem e formák propagálása biztosítja a magyar lélek fennmaradását, sőt e formák mindegyre való levedlése és új formák teremtése éppen jele a magyar lélek ép, egészséges működésének, mint ahogy a bennük való meg-

rekedés meg annak a jele, hogy valami nincs rendben. Megvallom őszintén, éppen ezért találok gyanúsnak (nem rosszhiszeműnek!) minden olyan szellemi áramlatot, mely túlságosan konzerválni akar; én minden ilyen szellemi áramlatban természetes szövetségesét látom azoknak az erőknél, melyek történelmünk utolsó évtizedeiben a magyart kiszorították az államélet vezetéséből, altiszt-nemzetté fokozták le, falvaiba, mint valóságos *National Reservation*-ekbe szorították vissza. Világos, hogy a falvakban lakó magyar, amellett, hogy magyar, egyuttal falusi is. Természetes tehát, hogy a vizsgálódás rendjén semmi fortélyt és módszertani finomságot, fogást nem szabad sajnálnunk, amelyek alkalmasak arra, hogy a falusi magyar lélekrajzában a magyar jelleget meg tudjuk különböztetni a falusi jellegtől. Ezért találtam olyan végtelenül fontosnak annak a hangoztatását, hogy különböztessük meg, hogy »a törzsökös magyar viselkedésében, észjárásában mennyit kell örökölt ősztoneinek tulajdonítanunk s mennyit társadalmi helyzetének«. Aki magyarságot és falut azonosít, nyilván a faluba utalja a magyart, mintegy azt jelölve ki »életerének« – s ezen nem segít az, hogy a faluhoz tapadt formákat városon is propagálja. Más vonatkozásban mondja, de annyira helyénvalónak érzem, hogy idézem Szabó Dezső következő szavait: »Örült gázság volt a magyarságba belemérgezni annyi más öntudatoldó gázság közt azt a gyilkos hazugságot is, hogy a magyar nem hajlamos és nem alkalmas az iparra és kereskedelemre. Magyarországon és Erdélyben is, a legmagyarabb városokban, volt egy sajátos arcú, mélygyökerű, egészséges magyar ipar és kereskedelem. A két Tisza pusztító korának bűne, hogy ezt az ipart és kereskedelmet szervezte volna át egyetemesebb modern iparrá és kereskedelemmé: idegenek belső gátlás nélküli versenyének engedte át a nemzeti élet e döntően fontos terét.«

Nem a magyar lélek formáit kell elsősorban propagálni, hanem az e formákat termelő magyarságot kell súlyhoz juttatni élete irányításában. Nem őrségváltásra gondolok. Egy olyan rendszer, mely az államélet irányításában azokat a területeket engedi nagyobb súllyal érvényesülni, amelyeket e pillanatban magyarok tartanak megszállva, magyarságot terem maga-magától, erőltetés és mesterséges hit, propaganda nélkül is. Alibi-magyarság helyett teljes értékű, szerves magyar élet! Én ebben valóban hiszek. Ha ezzel Vincze nem ért egyet, az már az ő dolga, de azt ne mondja, hogy »Szabédi a dicső multon merengők, világfájdalmas poéták, kimerült idegzetű polgárok menedékhelyévé akarja tenni a magyar lelket«, mert Szabédi ilyen sületlen ostobaságot még kitalálni sem tud, nemhogy gondolni, vagy éppen akarni.

SZABÉDI LÁSZLÓ

ELŐFIZETÉSEK NYUGTÁZÁSA

Előző számunkban megkezdett nyugtázások folytatása:

dr. Fejér Lajos 10 P., Fejérváry Károly 6 P., Fejes Sándor 3 P., dr. Fekete Andor 3 P., Finta Antal 6 P., Gallasy László 2.60 P., Gallus Viktor 6 P., Ganda Ferenc 9 P., dr. Geley Béla 9 P., Gyárfás Pálné 9 P., báró Gyórfy Lajos 9 P., báró dr. Hazai Miklós 9 P., Hegyi Imre 9 P., dr. Helmezy Pál 1 P., dr. Jakab Mihály 9 P., dr. Jász Elemér 9 P., Katona József 6 P., Kálmán Zoltán 4 P., Kárpáti László 6 P., Kegyesrendi Kalazantium 7 P., Kereskedelmi és Iparkamara Budapest 7 P., Keresztény Sajtóvállalat Sátoraljaújhely 4.50 P., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 6.75 P., Kolozsvár város statisztikai hivatala 9 P., Kónya Kálmán 6 P., Koós Ferenc 6 P., Kovács Lajos 6 P., dr. Kovács Sándorné 6 P., dr. Kovásznai Gábor 1 P., dr. Kölcsény Ferenc 2 P., Kritzta Tivadar 6 P., Kozán Imre 6 P., Kozma Ferenc 6 P., Lóczy János 9 P., Lőrincz Sándor 5 P., dr. Lukács Zsófia 3.50 P., Magyar Cserkészmozgalom 3.50 P., M. Kir. József Nádor Műegyetem Bánya-Kohó Erdészeti Kara 9 P., M. Kir. Igazságügyminiszterium 9 P., dr. Makkay Domokosné 4 P., Máhr Sándor 6 P., Mikes Ferenc 7.50 P., Mihály Imre 6 P., Mocsáry Károly 3 P., dr. Molnár Imre 6 P., Murányi Mihály 5 P., Nagy Jenő 6 P., dr. Nagy László 9 P., Nagy Sándor 9 P., dr. Nagy Zoltán 9 P., Németh Margit 1.50 P., Népműveléskutató Intézet Debrecen 3 P., Paczolai György 5 P., Padányi-Gulyás Béla 3 P., dr. vitéz Papp L. 9 P., Pál András 9 P., Pellion Ervin 9 P., Perczel Györgyné 9 P., Petres Kálmán 9 P., dr. Péter Antal 6 P., dr. Pitner Árpád 9 P., dr. Ravasz György 2 P., dr. Ravasz László 7 P., Ránky Miklós 4 P., Ref. Gimn. Internátus Kecskemét 9 P., Ref. Wesselényi Kollégium Könyvtára 9 P., dr. Richter László 9 P., Roediger Ernő 6 P., dr. Sály László 6 P., dr. Sárdy Károly 8 P., Sándor Ilona 6 P., Sebesi Ákos 9 P., Simén Dániel 6 P., Simó Andor 9 P., dr. Simkó György 9 P., Somogyi Endre 6 P., Szabó János 9 P., Szinyei Merse Pál 9 P., Szenczer József 9 P., dr. Szigeti Endre 9 P., Szekulics Milán 9 P., dr. Székely József 6 P., Szolnoki községi kereskedelmi iskola 6 P., Szolnok Gyula 6 P., dr. Szöllősy Árpád 5 P., Szőke Mihály 9 P., Sztupjár Samu 6 P., Szukovszky János 9 P., dr. Tamás Lajos 9 P., dr. Thirring Lajos 9 P., Tuzson Ferenc 6 P., Vass Erzsébet 6 P., Vákár József 6 P., Vásárhelyi István 9 P., Váradai Árpád 6 P., Virág Ferenc 9 P., dr. Vitályos Gábor 9 P., dr. tordai Zaláui Andor 10 P.

1944. évre egyébként összegeket fizettek: Balázs Gergely 4 P., dr. Erő Mátyás 11 P., Orbán Károly 2 P., dr. Schriffert Belá 9 P., dr. Richter László 6 P.

TERMÉS

Az új erdélyi irodalom hangja.

Szerkeszti:

*ASZTALOS ISTVÁN, BÖZÖDI GYÖRGY, JÉKELY ZOLTÁN,
KISS JENŐ, SZABÉDI LÁSZLÓ.*

Megjelenik évente négy vaskos kötetben.

Egy kötet ára 4.50 P., az évi négy kötet előfizetési ára 15.– P.

Pártoló előfizetési díj évi 30.– P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

KOLOZSVÁR, MÁTYÁS KIR.-TÉR 7. SZÁM.

Dr. szentgericei Jakab Jenő könyvesboltja.